

VAL

Valhandbok

Oversikt over regelverk som gjeld
ved gjennomføring av val

KOMMUNAL- OG
MODERNISERINGSDEPARTEMENTET

INNHALD

1	INNLEIING	9
2	TIDSPUNKT FOR VAL – VALDAGEN.....	9
3	VALORGANA OG DELEGERING	10
3.1	VALORGANA	10
3.1.1	Valstyret	10
3.1.2	Stemmestyret.....	10
3.1.3	Fylkesvalstyret.....	11
3.2	OMGREPET VALFUNKSJONÆR.....	11
3.3	SAKSBEHANDLINGSREGLAR FOR VALSTYRET/FYLKESVALSTYRET	11
3.4	DELEGERING AV MYNDIGHEITA TIL VALSTYRET.....	12
4	STEMMERETT, MANNTAL OG VALKORT	13
4.1	KVEN HAR STEMMERETT?	13
4.2	ANSVARET FOR MANNTALSFØRINGA	13
4.3	IKT OG MANNTALET	13
4.3.1	Uttrekk frå folkeregisteret per 2. januar – førebels manntal	14
4.4	GRUNNLAGET FOR MANNTALET. ANSVARET TIL FOLKEREGERISTERMYNDIGHEITENE...	14
4.5	KVEN SKAL MANNTALSFØRAST I KOMMUNEN?.....	14
4.5.1	Personar registrerte som busette i kommunen	14
4.5.2	Personar busette på Svalbard og Jan Mayen.....	15
4.5.3	Personar busette i utlandet. Søknad om innføring i manntalet.....	15
4.5.4	Tilsette i diplomatiet eller konsulatvesenet og husstanden deira.....	15
4.6	UTLEGGING AV MANNTALET TIL OFFENTLEG ETTERSYN.....	15
4.7	KOPIAR AV MANNTALET TIL DEI SOM STILLER LISTE VED VALET	16
4.8	OPPLYSNINGAR SOM IKKJE SKAL LEGGJAST UT TIL ETTERSYN	17
4.9	GRUNNLAG FOR OPPDATERING AV MANNTALET FRAM MOT VALDAGEN	17
4.9.1	§ 1 a) Krav om retting av feil, oppdaga feil eller klage	17
4.9.2	§ 1 b) Flyttemelding som ikkje var blitt registrert då manntalet blei skrive ut....	18
4.9.3	§ 1 c) Søknad om manntalsføring frå utanlandsbuande.....	18
4.9.4	§ 1 d) Melding om at utanlandsbuande har flytta tilbake til Noreg.....	18
4.9.5	§ 1 e) Erverv av norsk statsborgarskap	19
4.9.6	§ 1 f) Melding om dødsfall	19
4.9.7	§ 1 g) Melding om at ikkje-norsk statsborgar med stemmerett er flytta ut av landet	19
4.10	OPPDATERING AV MANNTALET	19
4.10.1	Vilkår for oppdatering fram til valdagen	19
4.10.2	Ingen må dobbeltførast eller falle heilt ut.....	19
4.10.3	Veljaren har gitt førehandsstemme	19
4.10.4	Underretning til veljarar som er rørte ved av oppdateringar.....	20

4.11	PRODUKSJON, UTFORMING, UTSENDING OG BRUK AV VALKORT	20
4.11.1	<i>Lovgrunnlaget</i>	20
4.11.2	<i>Kven skal ha valkort?</i>	20
4.11.3	<i>Grunnlaget for produksjon av valkorta.....</i>	20
4.11.4	<i>Tidspunktet for produksjon og utsending av valkort.....</i>	21
4.11.5	<i>Kva opplysningar skal valkorta innehalde?</i>	21
5	REGISTRERING AV PARTI I PARTIREGISTERET.....	21
5.1	KRAV TIL SØKNADEN	21
5.2	ENDRING AV PARTINAMN	22
5.3	AVREGISTRERING	22
5.4	OPPDATERING AV OPPLYSNINGAR I REGISTERET	22
5.5	PARTILOVNEMNDA	22
6	KVEN SOM KAN VELJAST	23
6.1	STORTINGSVAL.....	23
6.1.1	<i>Kven som kan veljast til Stortinget.....</i>	23
6.1.2	<i>Utestenging frå val til Stortinget.....</i>	23
6.1.3	<i>Tidspunkt for å kunne veljast til Stortinget</i>	23
6.1.4	<i>Fritaksgrunnar for val til Stortinget.....</i>	23
6.2	FYLKESTINGSVAL OG KOMMUNESTYREVAL	24
6.2.1	<i>Kven som kan veljast til fylkesting og kommunestyre</i>	24
6.2.2	<i>Utestenging frå val til fylkesting og kommunestyre</i>	24
6.2.3	<i>Tidspunktet for å kunne veljast til fylkesting og kommunestyre.....</i>	25
6.2.4	<i>Fritaksgrunnar for val til fylkesting og kommunestyre.....</i>	26
7	LISTEFORSLAG OG BEHANDLINGA AV FORSLAGA	26
7.1	INNLEIING	26
7.2	INNLEVERINGSFRIST	27
7.3	INNLEVERING AV LISTEFORSLAG	27
7.4	OVERSKRIFT PÅ LISTEFORSLAG	27
7.5	KANDIDATANE	28
7.5.1	<i>Kor mange kandidatar skal/kan førast opp?</i>	28
7.5.2	<i>Identifisering av kandidatane.....</i>	29
7.5.3	<i>Vedlegg.....</i>	29
7.6	UNDERSKRIFTER PÅ LISTEFORSLAG	30
7.6.1	<i>Registrerte parti</i>	30
7.6.2	<i>Uregistrerte grupper</i>	30
7.7	TILLITSVALD OG TILLITSUTVAL.....	33
7.8	BEHANDLING AV LISTEFORSLAGA I VALSTYRET/FYLKESVALSTYRET	33
7.9	UNDERRETNING TIL KANDIDATANE.....	34
7.10	ENDRINGAR I LISTEFORSLAG ETTER AT INNLEVERINGSFRISTEN HAR GÅTT UT	35
7.10.1	<i>Generelt.....</i>	35
7.10.2	<i>Endringar etter at innleveringsfristen har gått ut.....</i>	35
7.10.3	<i>Om ein kandidat døyr etter at listeforslaga er godkjende.....</i>	35
7.11	GODKJENNING AV VALLISTENE	36

7.11.1	<i>Frist</i>	36
7.11.2	<i>Underretning til forslagsstillarane</i>	36
7.12	KLAGE.....	36
8	STEMMESETLAR	37
8.1	INNLEIING	37
8.2	PLIKT TIL Å TRYKKJE STEMMESETLAR	37
8.3	STEMMESETLAR TIL FØREHANDSSTEMMEGIVINGA OG VALTINGET	38
8.4	STEMMESETLAR TIL FORSLAGSSTILLARANE	38
8.5	KVA SOM SKAL STÅ PÅ STEMMESETELEN	38
8.6	FELT FOR Å ENDRE PÅ STEMMESETLANE.....	39
8.6.1	<i>Stortingsval</i>	39
8.6.2	<i>Fylkestingsval og kommunestyreval</i>	39
8.7	STORLEIKEN PÅ STEMMESETLANE	39
8.8	PAPIRKVALITET OG FARGE	39
8.9	SKRIFTSTORLEIK, BOKSTAVTYPE OG TOSIDIG TRYKK	40
8.10	TELJEMERKE, KODAR OG LIKNANDE	41
8.11	ENDRINGAR PÅ STEMMESETLANE	41
8.11.1	<i>Stortingsval</i>	41
8.11.2	<i>Kommunestyre- og fylkestingsval</i>	41
8.12	RETTELEIING TIL VELJARANE	42
9	VALMATERIELL	42
9.1	MATERIELL SOM VALSTYRA FÅR TILSENDT	42
9.1.1	<i>Offisielle stemmesetelkonvoluttar</i>	42
9.1.2	<i>Stemmesetlar med partinamn</i>	43
9.2	MATERIELL SOM VALSTYRA SJØLVE MÅ SKAFFE	44
9.3	UNIVERSELT UTFORMA VALUTSTYR.....	45
10	FØREHANDSSTEMMING – INNANRIKS	45
10.1	TIDLEGSTEMMING	46
10.1.1	<i>Opningstid for tidlegstemming</i>	46
10.1.2	<i>Tilrettelegging, framgangsmåte, valmateriell og manntal</i>	47
10.2	TIDA FOR ORDINÆR FØREHANDSSTEMMING INNANRIKS	48
10.2.1	<i>Opningstider</i>	49
10.3	TILGJENGELEGHEIT OG TILRETTELEGGING TIL VAL	49
10.3.1	<i>Universell utforming</i>	49
10.3.2	<i>Aktivitetsplikta til kommunen</i>	50
10.3.3	<i>Krav til lokala der førehandsstemminga skal skje – val av lokale</i>	50
10.3.4	<i>Tilrettelegging i lokala</i>	51
10.4	STAD FOR FØREHANDSSTEMMINGA	53
10.4.1	<i>Innleiing</i>	53
10.4.2	<i>«[...] der valgstyret ellers beslutter[...]»</i>	53
10.4.3	<i>På kjøpesenter</i>	53
10.4.4	<i>På skolar, universitet og høgskeolar</i>	54
10.4.5	<i>I fengsel og militærleirar</i>	54

10.4.6	<i>På helse- og omsorgsinstitusjonar</i>	54
10.4.7	<i>Ambulerande stemmegiving</i>	55
10.5	KUNNGJERING AV FØREHANDSSTEMMEGIVING	55
10.6	STEMMEMOTTAKARANE	55
10.6.1	<i>Talet på valfunksjonærar ved stemmemottak</i>	56
10.6.2	<i>To stemmemottakarar</i>	56
10.7	FORBOD MOT VALAGITASJON MED VIDARE	56
10.7.1	<i>Valagitasjon</i>	56
10.7.2	<i>Opplysningar om forbruket av stemmesetlar</i>	57
10.8	LEGITIMASJON	57
10.9	FRAMGANGSMÅTEN VED FØREHANDSSTEMMEGIVINGA	58
10.9.1	<i>Utgangspunkt og hovudregel</i>	58
10.9.2	<i>Veljarar som er manntalsførte i eigen kommune – stemmesetel rett i urne</i>	58
10.9.3	<i>Dersom elektronisk manntal ikkje er tilgjengeleg – beredskapssituasjon</i>	59
10.9.4	<i>Bruk av stemmesetelkonvolutt i «særlege tilfelle»</i>	60
10.9.5	<i>Dersom veljaren ikkje finst i manntalet eller allereie er kryssa av</i>	61
10.9.6	<i>Dersom veljaren er manntalsført i ein annan kommune</i>	61
10.9.7	<i>Stempel på stemmesetelen</i>	61
10.9.8	<i>Urner</i>	63
10.9.9	<i>Talet på valfunksjonærar ved stemmemottak</i>	64
10.9.10	<i>Generelle føresegner</i>	64
10.9.11	<i>På helse- og omsorgsinstitusjonar</i>	65
10.9.12	<i>På pasientrom og i trygde- og omsorgsbustader</i>	65
10.9.13	<i>Ambulerande stemmegiving</i>	66
10.9.14	<i>Veljarar med nedsette kognitive evner</i>	66
10.10	FOR SEINT INNKOMNE FØREHANDSSTEMMER	67
10.10.1	<i>Gjeldande rett</i>	67
10.10.2	<i>Praktiske tips til rutinar</i>	67
11	FØREHANDSSTEMMEGIVING – UTANRIKS	68
11.1	INNLEIING	68
11.2	TID FOR FØREHANDSSTEMMEGIVINGA UTANRIKS, PÅ SVALBARD OG JAN MAYEN	68
11.3	KORLEIS FØREHANDSSTEMME	68
11.4	STAD FOR FØREHANDSSTEMMEGIVINGA	69
11.5	MATERIELL TIL FØREHANDSSTEMMINGA	69
11.6	STEMPEL PÅ STEMMESETLAR SOM ER MOTTEKNE UTANRIKS	70
12	STEMMEGIVING PÅ VALDAGEN	70
12.1	TID FOR STEMMEGIVINGA– VAL OVER ÉIN ELLER TO DAGAR	70
12.2	TID FOR STEMMEGIVINGA– OPNING OG LUKKING AV VALLOKALA	71
12.3	UNIVERSELL UTFORMING	72
12.4	STAD FOR STEMMEGIVINGA	72
12.4.1	<i>Talet på vallokale</i>	72
12.5	KUNNGJERING AV TID OG STAD FOR STEMMEGIVINGA	72
12.6	MATERIELL TIL STEMMEGIVINGA I VALLOKALET	72
12.7	ORDENSREGLAR, FORBOD MOT VALAGITASJON MED VIDARE I VALLOKALET	73

12.8	FORBOD MOT VELJARUNDERSØKINGAR OG LIKNANDE I VALLOKALET.....	74
12.9	STEMMEGIVING I VALLOKALET	75
12.9.1	<i>Innleiing</i>	75
12.9.2	<i>Logistikk i vallokalet</i>	75
12.9.3	<i>Framgangsmåte og rutinar ved stemmegiving</i>	75
12.9.4	<i>Elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen</i>	77
12.9.5	<i>Papirmanntal – mottak av «framande» stemmer</i>	78
12.9.6	<i>Veljarar som er kryssa av i manntalet / som har førehandsstemt</i>	78
12.9.7	<i>Veljarar som treng hjelp ved stemmegivinga</i>	78
12.9.8	<i>Stemmegiving rett utanfor vallokalet</i>	79
12.9.9	<i>Veljarar med nedsette kognitive evner</i>	80
13	FORSEGLING OG OPPBEVARING AV VALMATERIELL.....	80
13.1	KRAV TIL FORSEGLING	80
13.2	TØMMING AV URNER	80
13.2.1	<i>Førehandsstemmegivinga</i>	80
13.2.2	<i>På valtinget</i>	81
13.3	OPPBEVARING OG TRANSPORT AV VALMATERIELL	81
14	PRØVING OG GODKJENNING AV FØREHANDSSTEMMEGIVINGAR.....	82
14.1	NÆRMARE OM GODKJENNINGSPROSESSEN FOR FØREHANDS- OG VALTINGSSTEMMER	82
14.2	TIDSPUNKT FOR PRØVING AV FØREHANDSSTEMMEGIVINGAR	84
14.3	OPNING AV FØREHANDSSTEMMEGIVINGAR GITT I STEMMESETELKONVOLUTT	85
14.4	VILKÅR FOR GODKJENNING AV FØREHANDSSTEMMEGIVINGAR	85
14.4.1	<i>Innleiing</i>	85
14.4.2	<i>Dei enkelte vilkåra</i>	85
14.5	FEILSENDE FØREHANDSSTEMMEGIVINGAR	89
14.6	FLEIRE STEMMESETELKONVOLUTTAR FRÅ DEN SAME VELJAREN.....	90
14.7	AVKRYSSING I MANNTALET.....	90
15	PRØVING OG GODKJENNING AV VALTINGSSTEMMEGIVINGAR	90
15.1	INNLEIING	90
15.2	PRØVING AV VALTINGSSTEMMEGIVINGANE	90
15.2.1	<i>Innleiing</i>	90
15.2.2	<i>Vilkår for godkjenning av valtingsstemmegivingar lagde i urna</i>	91
15.2.3	<i>Vilkår for godkjenning av stemmegivingar i særskilt omslag</i>	91
16	PRØVING OG GODKJENNING AV STEMMESETLAR.....	93
16.1	INNLEIING	93
16.2	VILKÅR FOR GODKJENNING AV STEMMESETLAR.....	93
16.3	REGISTRERING AV BLANKE STEMME	97
16.4	STEMMESETLAR SOM IKKJE ER EINSLYDANDE MED DEI OFFISIELLE	97
16.5	BETYDNINGA AV RETTINGAR PÅ STEMMESETLAR.....	98
17	OPPTELJING AV STEMMESETLAR.....	98
17.1	PRINSIPP FOR OPPTELJING.....	98
17.2	MASKINELL OPPTELJING (SKANNING).....	100

17.3	FØREBELS OPPTELJING	100
17.3.1	<i>Kva tid skal den førebelse oppteljinga begynne?</i>	100
17.3.2	<i>Framgangsmåten ved den førebelse oppteljinga</i>	101
17.4	ENDELEG OPPTELJING.....	102
17.4.1	<i>Kva tid skal den endelege oppteljinga starte?</i>	102
17.4.2	<i>Framgangsmåten ved endeleg oppteljing</i>	102
17.5	UTBYTTING AV STEMMESETLAR UNDER OPPTELJING	102
17.6	OVERSENDING AV VALMATERIELL TIL FYLKESVALSTYRET	103
17.7	KRAV TIL KVITTERING FOR OVERLEVERING AV VALMATERIELL	104
18	VALOPPGJER VED STORTINGSVAL.....	104
18.1	VALDISTRIKT VED STORTINGSVAL. TALET PÅ STORTINGSREPRESENTANTAR	104
18.2	FORDELING AV MANDAT PÅ VALDISTRIKTA VED STORTINGSVAL.....	104
18.3	FORDELING AV DISTRIKTSMANDATA MELLOM VALLISTENE. KANDIDATKÅRINGA... ..	105
18.4	RIKSVALSTYRET SI FORDELING AV UTJAMNINGSMANDATA.....	106
18.5	FULLMAKTER TIL DEI VALDE REPRESENTANTANE. UNDERRETNING TIL DEI SOM ER VALDE	107
19	VALOPPGJER VED FYLKESTINGSVAL	108
19.1	FYLKESVALSTYRET SI FORDELING AV REPRESENTANTPLASSANE	108
19.2	KANDIDATKÅRINGA	108
20	VALOPPGJER VED KOMMUNESTYREVAL	109
20.1	VALSTYRET SI FORDELING AV REPRESENTANTPLASSANE	109
20.2	KANDIDATKÅRINGA	110
21	PROTOKOLLERING AV VAL.....	111
22	KONTROLL OG GODKJENNING	111
22.1	STORTINGSVAL.....	111
22.1.1	<i>Fylkesvalstyret sin kontroll av valet</i>	111
22.1.2	<i>Fylkesmannens kontroll av stortingsvalet i Oslo</i>	112
22.1.3	<i>Stortingets kontroll av valet</i>	112
22.2	KOMMUNESTYREVAL	113
22.3	FYLKESTINGSVAL.....	113
22.4	LOVLEGGKONTROLL.....	114
22.5	OMVAL.....	114
23	KLAGER OVER VALET	115
23.1	KVEN HAR KLAGERETT?	115
23.2	KVA KAN DET KLAGAST OVER.....	115
23.3	SÆRREGLAR SOM GJELD KRAV OM RETTING I MANNTALET OG KLAGE KNYTT TIL LISTEFORSLAG.....	115
23.4	KLAGEFRIST	115
23.5	KRAV OM SKRIFTLEGHEIT	116
23.6	KVAR KLAGA SKAL SETJAST FRAM	116
23.7	KVEN SOM ER KLAGEINSTANS	116

23.7.1	<i>Stortingsval</i>	116
23.7.2	<i>Kommunestyreval og fylkestingsval</i>	116
23.8	KLAGEBEHANDLINGA OG FØLGJENE AV BEHANDLINGA.....	116
23.9	KLAGER OVER FORHOLD SOM IKKJE KAN RETTAST.....	117
24	OPPBEVARING, AVHENDING OG TILINKJESGJERING AV VALMATERIELL	117
24.1	INNLEIING	117
24.2	UBRUKT VALMATERIELL	118
24.3	BRUKT VALMATERIELL	118
24.3.1	<i>Konvoluttar</i>	118
24.3.2	<i>Stemmesetlar</i>	118
24.3.3	<i>Valkort</i>	118
24.3.4	<i>Avkryssa manntalslister</i>	119
25	VALOBSERVASJON	119
25.1	RAMMEVERKET – DEI INTERNASJONALE FORPLIKTINGANE VÅRE	119
25.2	VALLOVA § 15-10	119
25.3	FØREMÅLET MED VALOBSERVASJON	120
25.4	SÆRLEG OM OSSE/ODIHR	121
25.4.1	<i>Om OSSE/ODIHRs ulike former for valobservasjon</i>	121
25.5	INTERNASJONALE FORPLIKTINGAR, STANDARDAR OG RETNINGSLINJER FOR VAL GENERELT.....	121
25.6	AKKREDITERING AV VALOBSERVATØRAR	123
25.6.1	<i>Søknad om akkreditering</i>	123
25.6.2	<i>Akkrediteringskort</i>	123
25.6.3	<i>Rettleiing for valobservatørar</i>	124
25.7	FORPLIKTINGANE TIL VALOBSERVATØRANE.....	124
25.8	FORPLIKTINGANE TIL LOKALE MYNDIGHETER	125
26	LOKALE FOLKEAVSTEMMINGAR	126
27	ULIKE FØRESEGNER	127
27.1	GENERELT	127
27.2	FORSØK.....	127
27.2.1	<i>Avgrensingar</i>	127
27.2.2	<i>Søknader</i>	128
27.3	BEREKNING AV FRISTAR	128
27.3.1	<i>Å gå over fristen</i>	128
27.4	UTGIFTENE VED STORTINGSVAL	129
28	ANNA LOVGIVING SOM GJELD FOR VAL	129
28.1	FORVALTNINGSLOVA OG OFFENTLEGLOVA	129
28.1.1	<i>Innleiing</i>	129
28.1.2	<i>Offentlegheit</i>	129
28.1.3	<i>Innsyn i søknad om fritak frå å stå på valliste</i>	130
28.1.4	<i>Offentlegheit i samband med oppteljing av stemmer</i>	130

28.1.5	<i>Innsyn i stemmesetlane</i>	130
28.1.6	<i>Inhabilitet</i>	130
28.2	STRAFFELOVA	131
28.2.1	<i>Kjøp og sal av stemmer og utilbørleg stemmepåverknad</i>	131
28.2.2	<i>Urettkommen valdeltaking</i>	131
28.2.3	<i>Etterfølgjande påverknad av valresultatet</i>	132
28.3	ALKOHOLLOVA	132
28.4	FLAGGING PÅ VALDAGANE.....	132
29	KYRKJEVAL	133
29.1	REGELVERKET FOR KYRKJEVALET. ANSVARET FOR GJENNOMFØRING AV KYRKJEVALET	133
29.2	TID OG STAD FOR STEMMEGIVING VED KYRKJEVALET	133
29.3	SAMARBEID MELLOM VALMYNDIGHEITENE TIL KOMMUNANE OG SOKNERÅDA	134

1 INNLEIING

Gjennomføring av val til Stortinget, fylkesting og kommunestyre skjer i samsvar med lov 28. juni 2002 nr. 57 (vallova) med seinare endringar og valforskrifta av 2. januar 2003 med seinare endringar.

Denne handboka gir ei oversikt over regelverket som gjeld ved gjennomføring av val. Handboka gjer greie for føresegnene i vallova og valforskrifta basert på førearbeida til vallova og tolkingar departementet har gjort i samband med brev og telefonførespurnader frå kommunane, fylkeskommunane og fylkesmannsembeta. Vallova og valforskrifta må lesast parallelt med handboka.

Det er viktig at valstyra syter for å gi valfunksjonærar og særleg stemmemottakarar nødvendig opplæring. Det er heilt avgjerande for ei korrekt gjennomføring av valet. Mange av dei feila som skjer, kunne vore unngått med ei grundigare opplæring.

Handboka ligg ute på Internett: regjeringen.no. Handboka blir fortløpande oppdatert dersom det er grunnlag for det.

Valdirektoratet vart formelt oppretta 1. januar 2016. Direktoratet har blant anna ansvar for å støtte kommunane og fylkeskommunane i den praktiske gjennomføringa av val.

Departementet har utvikla eit elektronisk valadministrasjonssystem til bruk ved val. Dette datasystemet har fått nemninga EVA og består av to ulike delsystem: eit administrasjonssystem (EVA Admin) og eit system for maskinell opteljing (EVA Skanning). Administrasjonssystemet er nytta av alle kommunar og fylkeskommunar. EVA Skanning vel kommunane og fylkeskommunane sjølve om dei ønskjer å bruke. EVA driftast og forvalta av Valdirektoratet. Valdirektoratet forvaltar i tillegg nettstaden www.valgresultat.no og utarbeider valprognosar.

Det finst ei eiga brukarretteiing for bruk av systemet på valmedarbeidarportalen til departementet: <https://valgmedarbeiderportalen.valg.no>.

2 TIDSPUNKT FOR VAL – VALDAGEN

Vallova § 9-1 fastset at stortingsval skal haldast i alle kommunar på ein og same dag i september månad i det siste året av kvar stortingsperiode. Fylkestings- og kommunestyreval skal haldast i alle kommunar på ein og same dag i september månad kvart fjerde år. Vala skal haldast i det andre året av kvar stortingsperiode. I samsvar med § 9-2 set Kongen fast valdagen til ein måndag.

Kommunestyret kan sjølv vedta at det på éin eller fleire stader i kommunen skal haldast val også søndagen før den offisielle valdagen.

3 VALORGANA OG DELEGERING

3.1 Valorgana

Føresegnene om valstyre, stemmestyre og fylkesvalstyre går fram av kapittel 4 (§§ 4-1 til 4-3) i vallova. Riksvalstyret, som berre blir oppnemnt i samband med stortingsval, er regulert i § 4-4.

3.1.1 Valstyret

Etter vallova § 4-1 skal det i kvar kommune vere eit valstyre som blir valt av kommunestyret sjølv. Kommunane kan ikkje leggje til grunn at den tidlegare ordninga med formannskapet som valstyre blir vidareført. I uttrykket «kommunestyret sjølv» ligg at myndigheita til å velje valstyre ikkje kan delegerast.

Valstyret er etter kommunelova eit fast utval, og reglane i kommunelova om val av nemnder gjeld. Det inneber at valbarheitsreglane i kommunelova § 14 gjeld, og ein må sjå til at krava til kjønnsmessig representasjon i kommunelova §§ 36, 37 og 38 a er oppfylte. Kommunestyret kan for eksempel ikkje velje medlemmene av formannskapet som valstyre dersom det fører til at krava i kommunelova til kjønnsmessig samansetjing ikkje blir oppfylte.

Kommunestyret sjølv vel leiar og nestleiar til valstyret, jf. kommunelova § 10 nr. 3. Valstyret har ansvaret for å førebu og gjennomføre valet på kommunalt nivå.

3.1.2 Stemmestyret

Dersom stemmegivinga går føre seg fleire stader i kommunen, skal eit stemmestyre med minst tre medlemmer administrere stemmegivinga på kvar stad. Eit stemmestyre er etter kommunelova eit fast utval, jf. kommunelova § 10. Medlemmene i stemmestyra vil etter kommunelova vere folkevalde, og reglane i kommunelova om rettar og plikter for folkevalde gjeld for medlemmene.

Stemmestyret skal bestå av minst tre medlemmer, jf. kommunelova § 10. Elles kan kommunestyret fastsetje kor mange medlemmer det skal vere i stemmestyra. Reglane i kommunelova om val av faste utval gjeld for stemmestyra. Stemmestyra kan setjast saman av kommunalt tilsette og/eller politikarar. Dersom ein vel politikarar, bør ein syte for ei samansetjing med representantar frå fleire parti. Ein kan også velje personar som ikkje er politikarar, så lenge dei er folkeregisterførte som busette i kommunen, jf. kommunelova § 14. Kommunestyret vel medlemmer til stemmestyra og leiarar/nestleiarar. Val av stemmestyre kan delegerast til valstyret, jf. vallova § 4-2.

Det er ikkje krav om at stemmestyret skal veljast blant personar som bur i den aktuelle stemmekretsen. Det er likevel ikkje noko til hinder for å følgje eit slikt prinsipp når stemmestyra skal veljast.

Det er etter vallova § 9-3 (4) avgrensingar i kva oppgåver listekandidatar kan ha ved gjennomføringa av val. Listekandidatar kan ikkje veljast til stemmestyra, og dei kan heller ikkje tenestegjere som stemmemottakarar eller valfunksjonærar. Grunngevinga

er at det er prinsipielt uheldig at kandidatar som sjølve stiller til val, har direkte kontakt med veljarane i stemmesituasjonen. Føresegna gjeld berre dei som er listekandidatar ved det aktuelle valet. Dei som var listekandidatar ved *kommunestyrevalet* og *fylkestingsvalet*, er ikkje av den grunn utestengde frå å kunne tenestegjere ved *stortingsvalet*, så sant dei ikkje er listekandidatar også ved dette valet.

3.1.3 Fylkesvalstyret

I samsvar med vallova § 4-3 skal det i kvar fylkeskommune vere eit fylkesvalstyre som fylkestinget sjølv vel. Elles gjeld tilsvarende reglar for fylkesvalstyret som for valstyret.

3.2 Omgrepet valfunksjonær

Det følgjer av lova at oppgåva til stemmestyret er å *administrere* valgjennomføringa på stemmestaden. I dette ligg at stemmestyret har ansvar for at valavviklinga skjer i samsvar med reglane i vallova og valforskrifta. Stemmestyret kan sjølv utføre alle oppgåvene valgjennomføringa krev. Lova pålegg likevel ikkje stemmestyra å utføre alle oppgåvene sjølve. Det er heller ikkje eit krav i lova at alle som utfører oppgåver i vallokala, er medlemmer av stemmestyret med mindre dei er oppnemnde til det.

Kommunen kan for eksempel engasjere kommunalt tilsette, studentar, skoleelevar og pensjonistar som valmedarbeidarar. Gjeremåla deira kan for eksempel vere å gi praktisk rettleiing til veljarane. Dei kan krysse av i manntalet, stemple stemmesetlar og sjå til at veljarane legg stemmesetlane i valurna. Dei kan også telje opp stemmesetlar, dersom ein skal gjere ei førebels oppteljing på stemmestaden. Det vil likevel vere stemmestyret sitt ansvar å føre møtebok, der styret protokollfører kva som skjer på stemmestaden.

Lova bruker nokre stader omgrepet *stemmemottakar* om alle som tek imot stemmer under stemmegivinga. Ved førehandsstemmegivinga oppnemner ein stemmemottakarar. Kommunane bestemmer sjølve kven som skal oppnemnast.

Omgrepet *valfunksjonær* er nytta som ei samlenemning om alle personar som har oppgåver i vallokala eller oppgåver knytte til gjennomføringa av valet. Det vil seie både stemmestyremedlemmer, stemmemottakarar og andre som hjelper til.

Vallova § 9-3 fjerde ledd fastset at listekandidatar ikkje kan oppnemnast som valfunksjonærar i vallokala i den aktuelle kommunen (ved kommunestyreval) / ein av kommunane i fylket (ved stortingsval og fylkestingsval). I samsvar med kommunelova § 14 (4) kan heller ikkje kandidatar som er oppførte på ei valliste ved det aktuelle valet, veljast til stemmestyremedlemmer i den vedkommande kommunen/fylkeskommunen.

3.3 Saksbehandlingsreglar for valstyret/fylkesvalstyret

Reglane i kommunelova om saksbehandling i faste utval gjeld tilsvarende for valstyret/fylkesvalstyret. Styra må såleis ta avgjerder i møte, og dei må følgje reglane om opne/lukka dører, vedtaksførleik og anna, jf. kommunelova kapittel 6.

Dei enkelte kommunane og fylkeskommunane bestemmer sjølve organiseringa av dei administrative valoppgåvene.

3.4 Delegering av myndigheita til valstyret

Føresegnene i kommunelova om delegering av myndigheit gjeld. Høvet til å delegere omfattar enkeltsaker eller saker som ikkje er av prinsipiell betydning, jf. kommunelova § 10 nr. 4 og § 23 nr. 4.

Leiaren for valstyret, eit arbeidsutval eller administrasjonssjefen kan få delegert vedtaksmyndigheita som ligg til valstyret etter lova. Det er likevel avgrensingar når det gjeld omfang og sakstype.

Konkrete enkeltsaker kan delegerast. I tillegg er det høve til å delegere i «typer av saker som ikke er av prinsipiell betydning». Dette er ein skranke både for kva valstyret kan delegere, og for korleis delegeringsfullmakta kan nyttast. Det er ikkje høve til å delegere generell avgjerdsmyndigheit i saker som må vurderast å vere av prinsipiell betydning. Delegeringsvedtaket må lesast med den avgrensinga at den som har fått delegert myndigheit, har plikt til å gå tilbake til valstyret dersom ei enkeltsak innanfor ei generell fullmakt må vurderast å ha prinsipiell betydning. Kva som er av prinsipiell betydning, må setjast fast ut frå karakteren til og konsekvensane av vedtaket. Føresegna gir dermed valstyret eit vidt rom for å vurdere kva som i det enkelte tilfellet er forsvarleg og føremålstenleg.

Det er ikkje mogleg å gi eksakte svar på kva som er rekna for å vere av prinsipiell betydning slik at myndigheita ikkje kan delegerast. Som ei rettleiing kan ein seie at saker som er av rein praktisk art, sjeldan vil vere av prinsipiell betydning. Det vil typisk vere gjeremål som å setje opp manntal og leggje det ut til alminneleg ettersyn, komme med kunngjeringar, lage lister over klager, underrette veljarar og kandidatar, trykkje stemmesetlar og liknande. Prøving og godkjenning av kurante førehandsstemmegivingar er ikkje av prinsipiell betydning, og kan også delegerast. Valstyret kan likevel ikkje overlate til leiaren å utføre denne oppgåva aleine. Leiaren må gjere det saman med sekretæren i valstyret eller ein annan valmedarbeidar. Dette følgjer av regelen i valforskrifta § 35 som seier at det skal vere to personar til stades ved opninga av stemmegivingar. Vidare seier forskrifta at dersom opninga av omslags- og stemmesetelkonvoluttar skjer samtidig, må det ikkje gjerast av dei same personane. Denne avgrensinga er grunngitt i prinsippet om hemmelege val.

Ei myndigheit som typisk vil vere av prinsipiell betydning, og som dermed ikkje kan delegerast, er for eksempel å ta avgjerder om listeforslag og om ei tilbakekalling av listeforslag skal godkjennast, og dessutan forkasting av stemmegivingar.

Denne opprekninga av eksempel på kva som er av prinsipiell og ikkje-prinsipiell art, er ikkje meint å vere uttømmende.

4 STEMMERETT, MANNTAL OG VALKORT

4.1 Kven har stemmerett?

Ved stortingsval har ein norsk statsborgar stemmerett dersom desse vilkåra er oppfylte (jf. vallova § 2-1):

- Personen fyller 18 år innan utgangen av valåret.
- Personen har ikkje mista stemmeretten etter Grunnlova § 53.
- Personen er eller har nokon gong vore folkeregisterført som busett i Noreg. Tilsette i diplomatiet eller konsulatvesenet og husstanden deira har stemmerett sjølv om dei ikkje oppfyller busetjingskriteriet.

Stemmerett ved kommunestyre- og fylkestingsval (jf. vallova § 2-2) har alle som har stemmerett til stortingsval, og dessutan ikkje-norske statsborgarar som oppfyller dei andre krava, dersom dei er

- norske statsborgarar, har fylt 18 år innan utgangen av valåret og er eller har vore registrerte som busette i Noreg
- statsborgarar i andre nordiske land (det vil seie Danmark, Island, Finland eller Sverige), har fylt 18 år innan utgangen av valåret og har vore registrerte som busette i Noreg seinast 30. juni i valåret
- utanlandske statsborgarar, har fylt 18 år innan utgangen av valåret og har vore registrerte som busette i Noreg samanhengande dei tre siste åra før valdagen

Når det gjeld butid for utanlandske statsborgarar, er det eit krav at butida er registrert som samanhengande dei tre siste åra.

4.2 Ansvar for manntalsføringa

Departementet har ansvaret for å rette opp i manntalet og omarbeide oppdateringane som blir overførte frå Skattedirektoratet (SKD). Dette ansvaret er delegert til Valdirektoratet.¹ Det skjer gjennom valadministrasjonssystemet EVA, som alle kommunar og fylkeskommunar har tilgang til.

Valstyra skal syte for at personar med stemmerett som har vore busette utanfor landet i meir enn 10 år, blir førte inn i manntalet i kommunen der personen sist var registrert som busett. Desse veljarane må søkje valstyret om innføring. Det kan dei gjere samtidig med at dei stemmer.

4.3 IKT og manntalet

Kommunane kan sjølv vedta å ta i bruk ei ordning med elektronisk avkryssing i manntalet på valtinget, jf. vallova § 9-5 bokstav a. Stemmestyret skal da krysse av i det elektroniske manntalet både for veljarar som er manntalsført i vedkommande krets, og for veljararar som er manntalsført i andre kretsar i kommunen. Stemmestyra i kommunar som nyttar denne ordninga, tar altså ikkje imot såkalla «framande stemmer» i særskilt omslag, og avkryssinga skjer også for desse veljarane direkte i vallokalet.

¹ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

4.3.1 Uttrekk frå folkeregisteret per 2. januar – førebels manntal

Folkeregistermyndigheita skal stille eit uttrekk av folkeregisteret per 2. januar i valåret til disposisjon for kommunar og fylkeskommunar.

Bakgrunnen for det er at kommunane og fylkeskommunane har behov for tilgang til manntalsopplysningar før skjeringsdatoen 30. juni, for å kontrollere om dei føreslegne kandidatane er valbare, og for å kontrollere underskriftene på vallistene før dei skal godkjennast per 1. juni (jf. punkt 7.11). Kommunane har også behov for å vurdere stemmekretsinnndelinga.

Det førebelse manntalet skal leverast direkte frå Skattedirektoratet til EVA.

Uttrekket er basert på stemmerettsvilkåra per 2. januar i valåret, og vil ikkje vere noko reelt manntal etter lova. Det vil også naturleg nok innehalde feilinformasjon knytt til stemmerett, sidan det er opplysningane per 30. juni som skal leggjast til grunn for manntalet og valbarheita.

4.4 Grunnlaget for manntalet. Ansvar for folkeregistermyndigheitene

Det er folkeregisteret som dannar grunnlaget for manntalet, jf. vallova § 2-5.

Folkeregistreringa skjer i samsvar med lov 16. januar 1970 nr. 1 om folkeregistrering og forskrift om folkeregistrering fastsett 9. november 2007 av Skattedirektoratet. Forskrifta har detaljerte reglar om kvar ein person skal reknast som busett. Valmyndigheitene kan ikkje ta avgjerder om manntalsføringa som er i strid med folkeregistreringa.

Etter § 2-5 har folkeregistermyndigheita ansvar for å stille til disposisjon for valmyndigheitene opplysningar om kven som skal førast inn i manntala til kommunane. Opplysningane skal overførast til EVA.

4.5 Kven skal manntalsførast i kommunen?

4.5.1 Personar registrerte som busette i kommunen

Det er folkeregisteret per 30. juni i valåret som blir lagt til grunn for manntalet. Alle personar som har stemmerett, skal manntalsførast i den kommunen der dei var registrerte som busette på dette tidspunktet. Det har altså ikkje noko å seie om veljaren flyttar etter 30. juni og dermed vil vere registrert som busett i ein annan kommune på valdagen, jf. vallova § 2-4 første ledd.

Det er datoen når folkeregisteret får melding om flyttinga, som er avgjerande, ikkje den faktiske flyttedatoen. Om ein person flyttar frå Lillevik til Storevik kommune den 20. juni og melder frå om flyttinga først 1. juli, skal vedkommande manntalsførast i Lillevik kommune. At det er datoen når folkeregisteret får melding, som er avgjerande, inneber også at det ikkje har noko å seie for veljarane om folkeregisteret ikkje er heilt oppdatert når det gjeld flyttemeldingar som er mottekne innan 30. juni. I slike tilfelle sender folkeregisteret etterfølgjande melding til valstyret, som må syte for å oppdatere manntalet.

4.5.2 Personar busette på Svalbard og Jan Mayen

Personar med stemmerett som er busette på Svalbard og Jan Mayen, skal manntalsførast i den kommunen på fastlandet der dei sist var folkeregisterførte som busette, jf. vallova § 2-4 andre ledd.

4.5.3 Personar busette i utlandet. Søknad om innføring i manntalet

For norske statsborgarar er det ikkje eit vilkår å vere busett i Noreg på valdagen. Etter § 5 i folkeregisterforskrifta blir det ført eit avgangsregister over dei som flyttar frå kommunen til utlandet. Alle norske statsborgarar som har stemmerett, blir automatisk førte inn i manntalet i den kommunen der dei var registrerte som busette på utflyttingstidspunktet i den første 10-årsperioden etter utflyttinga.

Når utanlandsopphaldet har vart i meir enn 10 år, sluttar den automatiske manntalsføringa. Dei som då ønskjer å delta ved valet, må sende søknad om å bli innførte i manntalet. Søknaden skal sendast til den kommunen der vedkommande sist var registrert som busett.

Ein søknad om manntalsføring skal innehalde ei erklæring om at veljaren framleis er norsk statsborgar. Det er ikkje krav om nokon attestasjon av statsborgarskapet. Erklæringa frå søkjaren er nok. I dei fleste tilfelle skjer søknaden om innføring i manntalet ved at veljaren fyller ut og skriv under på omslagskonvolutten som blir brukt ved utanriks stemmegiving. Søknaden kan likevel fremjast i eit eige brev, jf. vallova § 2-4 tredje ledd. Søknader som er feilsende, må sendast til rett kommune.

Personar som har stemmerett og har stemt, og som søkjer om innføring i manntalet fordi vedkommande har budd i utlandet i meir enn 10 år, skal førast inn i manntalet. Slik stemmegiving med søknad må vere valstyret i hende innan klokka 21.00 på valdagen. Sjå nærmare under punktet om valstyret og oppdatering av manntalet.

4.5.4 Tilsette i diplomatiet eller konsulatvesenet og husstanden deira

Personar med stemmerett som er tilsette i diplomatiet eller konsulatvesenet, og husstanden deira, har stemmerett uavhengig av om dei nokon gong har vore registrerte som busette i Noreg, jf. vallova § 2-2 første ledd siste punktum.

Dersom dei nokon gong har vore registrerte som busette i Noreg, skal dei førast inn i manntalet i den kommunen der dei sist var registrerte som manntalsførte. Manntalsføringa skjer automatisk, uavhengig av lengda på utanlandsopphaldet. Dersom dei ikkje har vore folkeregisterførte som busette i Noreg nokon gong, skal dei manntalsførast i Oslo, jf. vallova § 2-4 fjerde ledd.

4.6 Utlekking av manntalet til offentleg ettersyn

Vallova legg til grunn at folkeregistermyndigheitene så snart som mogleg etter skjeringsdatoen 30. juni overfører manntalsopplysningane (rådata) til EVA. Kommunane får tilgang til manntalet i EVA, og kan skrive ut manntalet frå systemet. Så

snart det lèt seg gjere, skal valstyret leggje manntalet ut til offentleg ettersyn, jf. vallova § 2-6 første ledd. Det er ikkje fastsett nokon bestemd dato for utlegginga, men det er føresett at det skal skje så snart det lèt seg gjere.

Manntalet kan ikkje leggjast ut på Internett, jf. folkeregistreringslova § 13.

Valstyret skal kunngjere tid og stad for utlegginga og opplyse om høvet til og framgangsmåten for å krevje feil retta, jf. vallova § 2-6.

Vallova har tidlegare pålagt valstyret å setje opp ei liste over dei som har søkt om innføring i manntalet, men utan å ha blitt innført, og å gi desse melding. Ei slik føresegn er ikkje vidareført, sidan alminnelege forvaltningsrettslege prinsipp allereie pålegg offentlege myndigheiter plikt til å gi aktuelle personar slik informasjon.

4.7 Kopiar av manntalet til dei som stiller liste ved valet

Valforskrifta § 3 fastset at alle som stiller liste ved valet, har rett til eitt gratis eksemplar av manntalet. Det er likevel eit krav at dei bestiller dette innan fristen som valstyret set. Lova opererer ikkje lenger med ein bestemd frist. Fristen skal gjere det mogleg for valstyret å gjere ei samla bestilling. Forslagsstillarane må gjerast merksam på den fristen valstyret har vedteke. Det kan for eksempel skje ved kunngjering eller direkte førespurnad til forslagsstillarar i kommunen/fylket.

Forskrifta § 3 fastset at eit krav om manntalseksemplar må setjast fram for valstyret i den vedkommande kommunen. Forslagsstillarar til fylkestingsval og stortingsval må såleis setje fram krav overfor valstyra i dei ulike kommunane i fylket.

Forslagsstillarane har ikkje krav på å få meir enn eitt eksemplar av manntalet. Det er likevel ikkje noko i vegen for at dei kan få tilgang til fleire eksemplar, dersom dei sjølve tek på seg kostnadene knytte til dette. Etter forskrifta kan forslagsstillarane også be om oppgåver over bestemte grupper veljarar (typisk førstegongsveljarar), dersom dei sjølve betaler for det. Det er fastsett eigne retningslinjer for kven som kan få desse opplysningane, og korleis dei skal leverast ut.

Manntalsavskrifter og eventuelt anna materiell som byggjer på manntalet, kan berre brukast til politiske føremål. Det er ikkje høve til å overlate manntal til utanforståande med mindre føremålet er politisk omarbeiding. Med «overlate» er meint både sal og utlån. Med «utanforståande» er meint dei som ikkje er medlem av eller har anna tilknytning til partiet. Manntal skal ikkje nyttast til kommersielle føremål. Føresegnene er ikkje til hinder for at partia lèt ikkje-medlemmer – for eksempel ein datasentral – få tilgang til opplysningane i manntalet for å omarbeide opplysningane til det politiske føremålet til partiet/gruppa. Manntalet kan også nyttast til politiske føremål som ikkje har direkte tilknytning til valarbeid.

Det er ikkje høve til å kople manntalet til andre offentlege register.

Valstyret må halde oversikt over utleverte manntalseksemplar, sidan dei skal syte for at dei blir leverte tilbake seinast innan to år.

Valstyret bør syte for at dei som får manntalsavskrifter, blir gjorde kjende med regelverket.

4.8 Opplysningar som ikkje skal leggjast ut til ettersyn

Datatilsynet har gitt uttrykk for at personopplysningslova § 12 ikkje gir heimel for å ta *personnummer* med i manntal som skal sendast til politiske parti. Grunngevinga er at det ikkje ligg føre sakleg behov for det.

Valforskrifta § 4 slår fast kva opplysningar som skal med i utleggingsmanntalet. Det skal berre innehalde namn, adresse, fødselsdato og ev. manntalsnummer og kretsopplysningar til dei manntalsførte.

4.9 Grunnlag for oppdatering av manntalet fram mot valdagen

Etter vallova § 2-3 andre ledd skal manntalet oppdaterast på grunnlag av meldingar frå SKD fram til laurdag før valdagen. Det sikrar eit likt manntal for heile landet når valtinget opnar. Manntalet blir i dei fleste tilfelle oppdatert automatisk etter filer Valdirektoratet får frå folkeregistermyndigheita. Manntalet skal oppdaterast på grunnlag av oppdateringar frå SKD fram til og med laurdag før valdagen.

Dei enkelte valstyra har likevel ansvar for å oppdatere manntalet med eventuelle manuelle endringar som ikkje kjem via oppdateringane frå SKD. Det gjeld berre innføring av norske statsborgarar som har budd i utlandet i meir enn 10 år, og som søker og gir stemme fram til og med fristen kl. 17.00 dagen etter valdagen, og dessutan oppretting av feil etter klage som ikkje er ein del av oppdateringane som kjem frå SKD.

Valforskrifta § 1 inneheld føresegnar om kva forhold som kan danne grunnlag for oppdatering, dvs. innføringar i eller strykingar frå manntalet slik dette låg føre då det blei overført frå folkeregistermyndigheitene.

4.9.1 § 1 a) Krav om retting av feil, oppdaga feil eller klage

Det er ikkje ofte det førekjem feil i manntalsutkasta, men det kan sjølvstykke skje. Det er presisert at krav om «retting» etter forskrifta § 1 bokstav a ikkje gjeld flyttingar etter 30. juni. At nokon flyttar etter skjeringsdatoen og såleis står manntalsførte i ein annan kommune enn der vedkommande er folkeregistrert som busett på valdagen, er ikkje ein feil. Det er ikkje høve til å oppdatere manntalet på grunnlag av flyttemeldingar mottekne etter 30. juni. Det er folkeregisteropplysningar som skal leggjast til grunn når det gjeld kvar personar med stemmerett var busette den 30. juni i valåret. Det er ikkje høve til å føre manntalet i strid med folkeregisteropplysningar på dette tidspunktet.

Dersom manntalet ikkje stemmer overeins med folkeregisteropplysningane, må valstyret rette dette så snart det blir merksam på feilen, anten det skjer på bakgrunn av

krav om retting eller fordi valstyret sjølv er blitt merksam på feilen. Kan feilen rettast via overføringar frå SKD til EVA, skal ikkje valstyret sjølv rette i manntalet.

Legg manntalet til grunn feil opplysningar, er manntalsføringa ugyldig. Dersom valstyret ikkje følgjer opp eit krav om retting i manntalet, vil det såleis vere ein feil ved valavviklinga som ein kan klage på etter dei alminnelege klagereglane i vallova kapittel 13. I eit slikt tilfelle må manntalet oppdaterast dersom klaga blir teken til følgje.

Det kan også tenkjast at strid om manntalsinnføring kjem av ueinigheit knytt til om den aktuelle veljaren har stemmerett eller ikkje. Striden står altså ikkje om kvar vedkommande eventuelt skal manntalsførast, men om stemmerettsvilkåra er oppfylte. Kjem valstyret til at vedkommande ikkje har stemmerett, kan veljaren klage på avgjerda etter klageføresegnene i kapittel 13. Dersom klagaren får medhald, må valstyret oppdatere manntalet.

4.9.2 § 1 b) Flyttemelding som ikkje var blitt registrert då manntalet blei skrive ut

Det er ikkje alltid folkeregisteret er heilt à jour med registrering av flyttemeldingar som er mottekne innan skjeringsdatoen. Veljaren blir storken i manntalet til fråflyttingskommunen og ført inn i manntalet til tilflyttingskommunen. Det skjer automatisk i EVA.

4.9.3 § 1 c) Søknad om manntalsføring frå utanlandsbuande

Når valstyret tek imot ein søknad om innføring, skal opplysningane i søknaden leggjast til grunn og vedkommande førast inn i manntalet dersom veljaren sist var folkeregistrert i den aktuelle kommunen. Valstyret må først kontrollere opplysningane til søkjaren når det gjeld kvar vedkommande sist var folkeregistrert som busett. Feilsende søknader må sendast til rett kommune.

4.9.4 § 1 d) Melding om at utanlandsbuande har flytta tilbake til Noreg

Dersom ein veljar har vore utanlandsbuande i kortare tid enn ti år og flyttar tilbake til den tidlegare heimkommunen sin, fører ikkje heimflyttinga til tiltak verken frå EVA eller frå folkeregisteret. Vedkommande er automatisk innført i manntalet til rett kommune. Det skjer i EVA.

I andre tilfelle skal det skje endringar i manntalet.

Desse tilfella kan tenkjast:

- 1) Ein veljar som har budd ute i kortare tid enn ti år, flyttar tilbake til ein annan kommune enn der vedkommande var busett på utflyttingstidspunktet. SKD sender melding via overføringar til EVA, slik at vedkommande veljar blir ført høvesvis inn og ut av manntalet.
- 2) Ein veljar som har budd ute i meir enn ti år, flyttar tilbake til Noreg og busett seg i den kommunen han budde då han flytta ut. SKD sender melding via overføringar til EVA. Veljaren blir ført inn i manntalet til kommunen.

- 3) Ein veljar som har budd ute i meir enn ti år, flyttar tilbake til Noreg og buset seg i ein annan kommune enn der han budde då han flytta ut. SKD sender melding via overføringar til EVA. Veljaren blir ført inn i manntalet til den nye busetjingskommunen.

4.9.5 § 1 e) Erverv av norsk statsborgarskap

Dersom erverv av norsk statsborgarskap fører til at ein person får stemmerett, sender SKD straks melding til EVA, og vedkommande blir ført inn i manntalet. Det skjer automatisk i EVA.

4.9.6 § 1 f) Melding om dødsfall

Dersom nokon som er innført i manntalet, døyrr før valdagen, skal vedkommande strykast frå manntalet. Unntak gjeld i tilfelle der vedkommande allereie er kryssa av i manntalet for å ha gitt godkjend førehandsstemme. Det skjer automatisk i EVA.

4.9.7 § 1 g) Melding om at ikkje-norsk statsborgar med stemmerett er flytta ut av landet

Dersom ein utanlandsk statsborgar med stemmerett ved lokalval flyttar ut av landet, er vilkåra for stemmerett ikkje lenger til stades. Vedkommande skal derfor strykast frå manntalet. SKD sender melding via overføringar til EVA.

4.10 Oppdatering av manntalet

4.10.1 Vilkår for oppdatering fram til valdagen

Valforskrifta § 2 fastset at det berre er visse forhold som kan føre til oppdatering etter 30. juni.

At kretsmanntala allereie er skrivne ut, treng ikkje utgjere noko hinder for innføring. Det er ikkje noko i vegen for at den aktuelle veljaren blir ført inn på ei særskild side i manntalet som blir oppbevart hos valstyret, og at veljaren gir ei «framand stemme». Valstyret prøver i så fall stemmegivinga etter at stemmegivinga er avslutta.

4.10.2 Ingen må dobbeltførast eller falle heilt ut

Det er eit overordna omsyn at oppdatering av manntalet i ein kommune ikkje må skje dersom det fører til at veljaren blir ført inn i to ulike manntal eller ikkje blir manntalsført i det heile teke. I EVA vil det ikkje vere mogleg å manntalsføre same person i fleire kommunar.

4.10.3 Veljaren har gitt førehandsstemme

Overføring av veljarar mellom manntala i to ulike kommunar kan heller ikkje skje dersom ein veljar har førehandsstemt i den kommunen vedkommande først blei manntalsført. EVA handterer dette. Dersom det kjem ei melding frå SKD og veljaren har gitt ei godkjend førehandsstemme, blir denne oppdateringa ignorert.

Eventuelle førehandsstemmer som kjem inn til valstyret etter at ein veljar er blitt overført til eit anna manntal, må sendast vidare til den nye kommunen, som behandlar førehandsstemmegivinga på vanleg måte.

4.10.4 Underretning til veljarar som er rørte ved av oppdateringar

Vallova § 2-8 pålegg valstyret å sende melding til veljarar som er rørte ved av endringar i manntalet når endringane kjem av ein søknad om innføring, krav om retting eller at valstyret er blitt merksam på feil. Bakgrunnen er at veljarane skal vite kvar dei har stemmerett. Dersom oppdateringa skjer på bakgrunn av forhold som ikkje gir veljaren grunn til å tru noko anna enn kva som faktisk er tilfelle, er det ikkje nødvendig å varsle veljaren. Det vil for eksempel vere tilfelle der folkeregisteret sender melding om ei flyttmelding som er motteken innan fristen, men som ikkje var blitt registrert før manntalet blei sett opp (automatiske oppdateringar i EVA).

4.11 Produksjon, utforming, utsending og bruk av valkort

4.11.1 Lovgrunnlaget

Etter vallova § 2-3 tredje ledd er det departementet som skal syte for at det blir sendt ut valkort til alle som har stemmerett, unnateke på Svalbard og Jan Mayen. Departementet har delegert denne myndigheita til Valdirektoratet.²

Lova § 2-9 opnar for at departementet kan gi forskrift om produksjon, utforming, utsending og bruk av valkort, inkludert om pliktene til valstyret i samband med produksjonen og utsendinga. Nærmare reglar om valkorta er fastsette i valforskrifta kapittel 5 (§§ 22 til 23). Her står det mellom anna at valstyret pliktar å gi departementet opplysningar om namnet på, adressa til og opningstidene i vallokala på valdagen (-ane), og dessutan opplysningar om manntalet i kommunen, som for eksempel rodeinndeling. Valstyret pliktar å opplyse om dette på den måten og innan den fristen som departementet bestemmer. I praksis registrerer kommunane desse opplysningane i EVA.

4.11.2 Kven skal ha valkort?

Lova fastset at valkort skal sendast ut til alle med stemmerett som er innførte i manntalet i kommunen, og som er registrerte med bustadadresse innanriks. Unntak er gjort for dei som er busette på Svalbard og Jan Mayen.

4.11.3 Grunnlaget for produksjon av valkorta

Valforskrifta § 22 første ledd fastset at det er manntalet per 10. juli som skal leggjast til grunn for produksjonen av valkorta. Alle oppdateringar som kan gjerast i manntalet til og med denne datoen, skal innarbeidast i manntalet før det blir «froset» for produksjon av valkort.

² <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

4.11.4 Tidspunktet for produksjon og utsending av valkort

Valkorta skal vere framme hos veljarane innan den ordinære førehandsstemminga startar, jf. valforskrifta § 22 andre ledd.

4.11.5 Kva opplysningar skal valkorta innehalde?

Valforskrifta § 23 første ledd fastset at valkortet skal innehalde desse opplysningane:

- a. kva val og år det gjeld for
- b. namnet, adressa og fødselsåret til veljaren
- c. namnet og adressa til valstyret i kommunen der veljaren er manntalsført
- d. krets, rode, side, linje og manntalsnummer
- e. adresse og opningstid til vallokalet på valdagen(-ane)
- f. eit felt der stemmemottakaren skal føre på tid og stad for førehandsstemmegivinga og signere for stemmemottaket

På valkortet skal det i tillegg opplysast om at veljaren må vise legitimasjon for å få gi stemme.

Det skal følgje med ein informasjonsbrosjyre om valet til kvar veljar som ein del av valkortet.

Det er ikkje nødvendig å ha med valkort for å stemme. Ingen veljarar skal avvisast dersom han eller ho ikkje har med valkortet.

5 REGISTRERING AV PARTI I PARTIREGISTERET

Reglane om registrering av politiske parti er flytta frå vallova til partilova (lov av 17. juni 2005) kapittel 2.

Det er oppretta eit partiregister ved Registereininga i Brønnøysund. Alle parti som vil ha einerett til partinamn, eller som ønskjer å stille liste etter «forenkla reglar», jf. vallova § 6-3 første ledd, må registrere namnet sitt.

5.1 Krav til søknaden

Før partiet kan registrerast i Partiregisteret, må det vere registrert i Einingsregisteret, jf. partilova § 2 andre ledd. Elles skal følgjande leggjast ved søknaden, jf. partilova § 3 andre ledd:

- stiftingsdokument for partiet
- opplysning om kven som utgjer det utøvande organet i partiet med rett til å representere partiet sentralt i saker etter vallova
- vedtekt som fastset kven som vel det utøvande organet i partiet
- erklæring frå minst 5000 personar med stemmerett ved stortingsval (krava til erklæringane er nærmare beskrivne i bokstav d)

Det er eit vilkår for registrering at namnet ikkje skal kunne forvekslast med namnet på eit anna partinamn som er registrert i Partiregisteret, eller ei samepolitisk eining som er

registrert hos Sametinget. Dersom det ligg føre særlege grunnar, kan registreringsmyndigheita også elles nekte å registrere eit partinamn.

Søknaden må ha blitt journalført hos registreringsmyndigheita innan 2. januar i valåret for at registreringa skal kunne få verknad for valet.

5.2 Endring av partinamn

Berre parti som kan vise til ein viss oppslutnad ved sist stortingsval, nærmare bestemt 500 stemmer i eitt fylke eller 5000 stemmer i heile landet, kan søkje om å få registrere seg under eit nytt namn utan å måtte leggje fram 5000 nye underskrifter, jf. partilova § 4 første ledd. Den same regelen gjeld ved samanslåing av parti under eit nytt namn; dersom ikkje minst eitt av partia tilfredsstiller vilkåret om oppslutnad ved val, må det samlast inn 5000 nye underskrifter, jf. partilova § 4 andre ledd.

5.3 Avregistrering

Når eit registrert politisk parti ikkje har stilt liste i noko fylke ved to stortingsval på rad, fell verknaden av registreringa vekk, og partinamnet blir fritt, jf. partilova § 5 første ledd. Namnet skal då strykast frå Partiregisteret. Det same gjeld fire år etter at partiet er oppløyst eller har skifta namn.

5.4 Oppdatering av opplysningar i registeret

Dei registrerte partia skal halde Registereininga à jour når det gjeld kven som til kvar tid utgjer det utøvande organet i partiet, jf. partilova § 6 første ledd. Det er dette organet som har rett til å opptre på vegner av partiet sentralt i saker etter vallova. For å unngå uklarheiter i samband med innlevering av listeforslag, søknad om namneendring osv. er det svært viktig at det går klart fram kven som har rett til å opptre på vegner av partiet i saker etter vallova.

5.5 Partilovnemnda

Det er oppretta ei særskild nemnd – Partilovnemnda – til å behandle klager over vedtak i registreringssaker, jf. partilova § 8 første ledd. Partilovnemnda skal behandle klager over registrering av partinamn. Nemnda skal også behandle klager over vedtak som registreringsmyndigheitene har gjort om kven som har rett til å representere eit politisk parti. Vedtak i Partilovnemnda skal leggjast til grunn ved eit føreståande val, med mindre saka er teken til retten og det ligg føre ei rettskraftig rettsavgjerd («kjennelse» på bokmål) innan fristen for å levere inn listeforslag går ut den 31. mars. Det er med andre ord opplysningar som er registrerte i Partiregisteret den 31. mars i valåret, som blir lagde til grunn ved valet.

Utfyllande føresegner om registreringsordninga og om verksemda til registreringsmyndigheitene og Partilovnemnda er gitt i forskrift (partilovforskrifta) med heimel i partilova §§ 9 og 27.

Førespurnader om Partiregisteret kan rettast til Registereininga i Brønnøysund.

6 KVEN SOM KAN VELJAST

Dette kapitlet omtaler reglane i vallova om kven som kan veljast, om utestenging frå val, om tidspunkt for å kunne veljast og om fritaksgrunnar. Reglane om stortingsval er behandla under punkt 6.1, og reglane om fylkestingsval og kommunestyreval under punkt 6.2.

6.1 Stortingsval

6.1.1 *Kven som kan veljast til Stortinget*

Vallova § 3-1 har reglar om kven som er valbare og har plikt til å ta imot val til Stortinget. Valbar til Stortinget og pliktig til å ta imot val er kvar og ein som har stemmerett ved valet, det vil seie alle som oppfyller stemmerettsvilkåra i § 2-1, og som ikkje er utestengd (sjå nærmare punkt 6.1.2 og 6.1.3) eller friteken frå val (sjå nærmare punkt 6.1.4).

6.1.2 *Utestenging frå val til Stortinget*

Utestengingsreglane går fram av vallova § 3-1 (2). Desse kan ikkje veljast til Stortinget:

- a) tilsette i departementa – statsrådar, statssekretærar og politiske rådgivarar er likevel valbare
- b) dommarar i Høgsterett
- c) tilsette i diplomatiet eller konsulatvesenet

Regelen som stengjer dei tilsette i departementa ute frå val, gjeld alle typar stillingar.

6.1.3 *Tidspunkt for å kunne veljast til Stortinget*

I samsvar med vallova § 3-1 (3) er det tilsetjingsforholdet på valdagen som er avgjerande for om ein kan veljast. Ein person som ikkje er valbar, kan såleis nominerast, men det er eit vilkår at vedkommande går ut av stillinga før valdagen. Det er ikkje tilstrekkeleg med permisjon.

6.1.4 *Fritaksgrunnar for val til Stortinget*

Reglane om kva som skal til for å kunne krevje fritak frå val til Stortinget, går fram av vallova § 3-2 (1). Desse har rett til fritak:

- a) den som har stemmerett i eit anna valdistrikt enn der vedkommande er sett opp som kandidat på listeforslag
- b) den som har møtt som representant på alle Storting etter sist val
- c) den som er ført opp som kandidat på eit listeforslag som er sett fram av nokon andre enn eit registrert politisk parti som vedkommande er medlem av

Dersom fritaksgrunnen blir lagd fram innan den fristen som fylkesvalstyret set, skal vedkommande strykast av listeforslaget.

Sjølv om retten til å strykast av listeforslaget er tapt fordi fristen har gått ut, har den som er vald til stortingsrepresentant, likevel rett til å leggje fram fritaksgrunnane etter valet. Dette er motsett av det som gjeld ved val til fylkesting og kommunestyre. Vallova

§ 3-2 (3) fastset at fritaksgrunnen i så fall må leggjast fram for fylkesvalstyret innan tre dagar etter at den aktuelle kandidaten har fått melding om valet.

6.2 Fylkestingsval og kommunestyreval

6.2.1 Kven som kan veljast til fylkesting og kommunestyre

Vallova § 3-3 har føresegner om kven som er valbare og har plikt til å ta imot val til fylkesting og kommunestyre.

Valbar til kommunestyret og fylkestinget er kvar og ein som har stemmerett ved valet, og som på valdagen er folkeregistrert som busett i vedkommande kommune/fylkeskommune, jf. vallova § 3-3 (1) og (2). Det vil seie at kandidatane anten må vere norske statsborgarar eller utanlandske statsborgarar med tre års samanhengande folkeregistrert butid i Noreg før valdagen. For statsborgarar frå dei andre nordiske landa er det tilstrekkeleg at dei har flytta til Noreg og er registrerte i folkeregisteret innan 30. juni, som er skjeringsdatoen for manntalsregistreringa. Vidare må kandidatane fylle 18 år innan utløpet av valåret, og dei må ikkje ha mista stemmeretten eller vere utestengde (sjå nærmare punkt 6.2.2 og 6.2.3) eller fritekne frå val (sjå nærmare punkt 6.2.4).

6.2.2 Utestenging frå val til fylkesting og kommunestyre

Utestengingsreglane går fram av vallova § 3-3 (3). Desse kan verken veljast til kommunestyret eller til fylkestinget:

- a) fylkesmannen og assisterande fylkesmann
- b) den som i vedkommande kommune eller fylkeskommune
 - er administrasjonssjef eller avløyser for administrasjonssjefen
 - er leiar av ei forvaltningsgrein – det gjeld likevel ikkje leiarar av enkeltstående verksemdar
 - er sekretær for kommunestyret eller fylkestinget
 - er ansvarleg for rekneskapsfunksjonen
 - gjer revisjon for kommunen eller fylkeskommunen

I praksis er det omgrepet «leiar av ei forvaltningsgrein» som har ført til tolkingsproblem. Dette er eit skjønnsspørsmål som valstyret/fylkesvalstyret må ta stilling til på bakgrunn av korleis administrasjonen er organisert i den enkelte kommunen/fylkeskommunen. Med uttrykket «forvaltningsgrein» siktar lova til eit avgrensa og utoverretta funksjonsområde i den kommunale/fylkeskommunale forvaltninga. For at ein person skal reknast som leiar av ei forvaltningsgrein, må vedkommande ha ei kvalifisert leiarstilling med eit sjølvstendig ansvar. Stillingar som inneber leiarfunksjonar med delegerte fullmakter frå administrasjonssjefen innanfor ein del av administrasjonen, må omfattast av uttrykket.

Typiske stillingar som fell inn i denne kategorien, er etatsleiarar. Omorganiseringar i kommunesektoren har mellom anna ført til utbreidd bruk av resultateiningar. Det inneber at ein ikkje lenger har tradisjonelle etatar. Det førte til at fleire personar enn

tidlegare blei rekna som leiar av ei forvaltningsgrein og derfor ikkje var valbare. Stortinget ønskte ikkje ei slik utvikling. Stortinget vedtok derfor ein regel i den nye vallova om at leiaren av ei forvaltningsgrein framleis ikkje skal kunne veljast, men at det ikkje gjeld leiarar av enkeltståande verksemdar. Det inneber at leiarar av resultateiningar (enkelståande verksemdar) kan veljast, uansett kor vide fullmakter dei har fått delegert frå administrasjonssjefen.

Bakgrunnen for at enkelte tenestemenn skal vere utestengde frå val er tosidig:

1. Dersom sentrale tenestemenn er valbare, kan det føre til ei undergraving av det viktige prinsippet om at det skal vere eit skilje mellom folkevalde organ som avgjerdestakarar og administrasjonen som premissleverandør.
2. Det er uheldig om sentrale tenestemenn innanfor administrasjonen i kommunen/fylkeskommunen – i eigenskap av å vere folkevalde – skal kunne overprøve forslaga administrasjonssjefen legg fram for dei folkevalde.

Kommunelova § 14 nr. 1 bokstav b har ei tilsvarande føresegn, slik at «leder av enkeltståande virksomheter» heller ikkje er utestengd frå val til folkevalde organ etter kommunelova (faste utval mv.).

Det følgjer av § 3-3 (4) at i kommunar med parlamentarisk styreform er tilsette i sekretariatet til rådet heller ikkje valbare, dersom dei har fått myndigheit delegert frå rådet.

6.2.3 Tidspunktet for å kunne veljast til fylkesting og kommunestyre

Som nemnt ovanfor under punktet om kven som kan veljast, er det eit krav etter vallova § 3-3 (1) og (2) at ein kandidat til fylkestingsvalet/kommunestyrevalet må vere busett i fylket/kommunen på valdagen. Dersom ein kandidat ikkje er innført i folkeregisteret som busett i vedkommande fylke/kommune når listeforslaget blir innlevert, må det etter vallova § 6-4 c liggje ved ei erklæring frå kandidaten om at vedkommande kan veljast på valdagen.

Det følgjer av § 3-3 (5) at det er tilsetjingsforholdet på det tidspunktet kommunestyret/fylkestinget trer i funksjon, det vil seie dagen det har sitt første møte, som er avgjerande for om ein person kan veljast. Ein person som ikkje er valbar, kan nominerast, men det er eit vilkår at personen eventuelt går frå stillinga før det nye organet blir konstituert.

Etter § 6-4 d må kandidaten leggje ved ei erklæring om at vedkommande, dersom han eller ho blir vald, har gått frå stillinga når kommunestyret eller fylkestinget trer i funksjon.

Det er ikkje tilstrekkeleg med permisjon frå stillinga dersom ein har gått inn i stillinga. Dersom tenestemannen ikkje har gått inn i stillinga og vedkommande har fått innvilga permisjon for heile valperioden før organet trer i funksjon, har departementet ved

tolking av den gamle vallova lagt til grunn at tenestemannen likevel kan veljast. Den same vurderinga må gjelde etter den nye vallova.

6.2.4 Fritaksgrunnar for val til fylkesting og kommunestyre

Plikta til å ta imot val fell i utgangspunktet saman med om ein kan veljast. Men det finst unntak, jf. vallova § 3-4. Rett til å krevje seg fritaken frå å stå på ei liste til kommunestyre- og fylkestingsval har den som legg fram ei skriftleg erklæring om at vedkommande ikkje ønskjer å stille til val på den aktuelle vallista.

Det inneber at det er lovfesta ein generell rett til å be seg fritaken frå å stille til kommunestyre- og fylkestingsval, noko som inneber eit fritak frå den generelle plikta til å stille til val (ombodsplikta). Denne føresegna tredde i kraft 1. januar 2012, og førte til at dei tidlegare fritaksgrunnane blei oppheva som overflødige.

I merknadene i Prop. 64 L (2010–2011) uttalte departementet dette om innhaldet i føresegna:

«Det kreves en skriftlig og signert erklæring fra den som søker fritak. Erklæringen skal inneholde egenhendig underskrift fra kandidaten. Erklæringen må leveres valgstyret eller fylkesvalgstyret innen en frist fastsatt av de lokale valgmyndighetene. Det er de lokale valgmyndigheters ansvar å sende underretning til personer om at de er satt opp på listeforslag og om retten til å søke fritak.» (frå proposisjonen side 71)

Det er ikkje eit krav at den som søker om fritak, må grunngi søknaden. Ein treng ikkje gi til kjenne politisk standpunkt eller vise til særlege omsyn.

Valmyndigheitene lokalt fastset ein frist for søknader om fritak. Når denne fristen er ute, fell retten til å krevje fritak normalt vekk. Vilåret for å kunne godkjenne ein søknad etter fristen, er at forseinkinga kjem av forhold som vedkommande ikkje hadde herredømme over og heller ikkje kunne føresjå (jf. føresegna i vallova § 15-5).

Tilsvarande fritaksgrunn gjeld ikkje ved stortingsval, der fritaksregelen følgjer av Grunnlova.

7 LISTEFORSLAG OG BEHANDLINGA AV FORSLAGA

7.1 Innleiing

Føresegnene om listeforslag og valstyret/fylkesvalstyret si behandling av forslaga er samla i kapittel 6 i vallova og kapittel 3 i valforskrifta.

Partilova og partiforskriften inneheld også einskilte relevante føresegn om behandling av listeforslag.

Vallova § 6-1 har føresegner om kva krav som gjeld til vallister. Både registrerte politiske parti og andre grupper kan stille liste ved val. Partiet/gruppa utarbeider eit forslag til valliste, som deretter skal godkjennast av valmyndigheitene. Valstyret

godkjenner listeforslag til kommunestyreval. Fylkesvalstyret godkjenner listeforslag til fylkestingsval og stortingsval.

Etter § 16 i valforskrifta skal valmyndigheitene hente inn og leggje til grunn ei fråsegn frå det utøvande organet i partiet dersom det er uklart kven som har rett til å representere eit registrert politisk parti på lokalt nivå og til å stille liste. Opplysningar om kven som utgjer det utøvande organet i partiet, finst i Partiregisteret. Nettadressa er: <http://www.brreg.no/registre/parti/>.

Førespurnader kan rettast til den som er oppført som kontaktperson for partiet.

7.2 Innleveringsfrist

Innleveringsfristen for listeforslag er 31. mars, jf. § 6-1 (1). Fristen for å trekkje tilbake eit listeforslag er 20. april, jf. § 6-5. Innleveringsfristen er kl. 12 på formiddagen den 31. mars, og fristen for tilbakekall er kl. 12. den 20. april.

7.3 Innlevering av listeforslag

Det går fram av vallova § 6-1 (1) at listeforslaget skal reknast som innlevert når det er *komme inn* til kommunen ved kommunestyreval og fylkeskommunen ved stortingsval og fylkestingsval. Posten må vere kommen fram, eller forslaget må vere levert direkte, innan fristen. Med dette er meint at forslaget må vere komme fysisk fram, ikkje nødvendigvis til valstyret, men til kommunen eller fylkeskommunen. Det inneber ei skjerping, men er gjort for å unngå tvil. Det er forslagsstillarane som har ansvar for å sjå til at listeforslaget er komme fram i tide.

Det kan tenkjast at eit listeforslag blir innlevert innan fristen til feil instans – for eksempel til fylkesmannen i staden for til fylkesvalstyret – men kjem fram til rett instans etter fristen. Med mindre det kan påvisast at den instansen som fekk listeforslaget, har gjort ein feil som kan karakteriserast som tenesteforsømming, kan ei fristoverskriding ikkje avhjelpast i eit slikt tilfelle.

Dersom listeforslaget blir sendt på faks eller e-post (der signaturane på forslaget framkjem) innan 31. mars, vil dette vere innanfor fristen. Men det er ein nødvendig føresetnad at ei liste med originale underskrifter blir send i posten / levert med ein gong.

7.4 Overskrift på listeforslag

Listeforslaget skal ha ei overskrift som viser kva parti eller kva gruppe forslaget går ut frå, og som ikkje kan leie til forveksling, jf. vallova § 6-1 (2) bokstav b.

Registrerte parti *skal* bruke partiet sitt registrerte namn i listeoverskrifta. Det er ikkje høve til å bruke eit anna namn som undertittel, heller ikkje namnet på ei lokalavdeling.

Dersom fleire registrerte parti stiller fellesliste, må namna på alle dei registrerte partia vere med i listeoverskrifta. Tilsvarende må namnet på det registrerte partiet vere med i listeoverskrifta når partiet stiller liste saman med ei gruppe som ikkje er registrert som parti.

Departementet legg til grunn at vallova ikkje er til hinder for at ei fellesliste av fleire registrerte parti eller ei fellesliste av eitt eller fleire registrerte parti og andre grupper har med ei fellesnemning i listeoverskrifta i tillegg til namna på dei registrerte partia.

Lova er ikkje til hinder for at ei uregistrert gruppe bruker ordet «parti» i namnet, så lenge det ikkje er eigna til forveksling med namnet på eit registrert parti.

Det er presisert i forskrifta § 12 at registrerte politiske parti kan velje om namnet på partiet skal skrivast på bokmål eller nynorsk. I tillegg kan partinamnet på samisk førast opp som eit tillegg til namnet på bokmål eller nynorsk. Det er ikkje opp til det enkelte valstyret, men det enkelte partilaget, å ta stilling til dette, uavhengig av om kommunen er nynorsk- eller bokmålskommune eller ligg innanfor forvaltningsområdet for samisk språk eller ikkje.

Etter § 6-1 (2) bokstav b siste punktum må overskrifta ikkje kunne forvekslast med namnet på eit registrert politisk parti, ei registrert samepolitisk eining eller overskrifta på andre listeforslag i valdistriktet. Det listeforslaget som er innlevert først, har retten til namnet i sitt valdistrikt, med mindre det gjeld forholdet til eit listeforslag frå eit registrert parti. Det registrerte partiet har alltid rett til å bruke namnet sitt.

7.5 Kandidatane

7.5.1 Kor mange kandidatar skal/kan førast opp?

Vallova § 6-2 handlar om talet på kandidatar i listeforslaget. Ved stortingsval skal listeforslaget etter første ledd vere utfyllt i rekkjefølgje med namnet på så mange kandidatar som det skal veljast representantar til Stortinget frå fylket. Det er tillate å føre opp inntil seks andre namn i tillegg.

For val til kommunestyre og val til fylkesting stiller vallova § 6-2 andre ledd krav om at det er oppført minst sju kandidatnamn på lista. Oppover er det ei maksimumsgrense på like mange kandidatar som det skal veljast representantar i kretsen, med eit tillegg på inntil seks andre kandidatnamn.

Reglane om førehandsprioritering står i § 6-2 tredje ledd og gjeld berre ved kommunestyreval. Førehandsprioritering inneber at eit visst utval av dei øvste listekandidatane til partia får eit stemmetillegg. Eit visst utval av dei øvste kandidatane i listeforslaget – avhengig av storleiken på kommunestyret – får då eit stemmetillegg i det personlege stemmetalet sitt på 25 prosent av talet på stemmesetlar som lista får ved valet.

Det høgaste tillatne talet er:

- 11–23 kommunestyremedlemmer: inntil 4
- 25–53 kommunestyremedlemmer: inntil 6
- 55 kommunestyremedlemmer eller fleire: inntil 10

Det går fram av § 6-2 (3) siste punktum at kandidatane som får eit slikt stemmetillegg, skal stå først i listeforslaget og med utheva skrift. At namna på desse kandidatane skal stå med utheva skrift, inneber at namna skal skrivast med feite typar, kursiv eller store bokstavar.

Vallova har ikkje føresegner som krev at kvart kjønn er representert med ein viss prosent av dei føreslegne kandidatane på den enkelte lista. Det vil seie at det ikkje er krav om kvotering ved val av medlemmer verken til Stortinget, kommunestyre eller fylkesting. Kommunelova §§ 36, 37 og 38 a har likevel føresegner om kjønnskvaltering som gjeld ved val etter kommunelova til formannskap, fylkesutval, faste utval med vidare.

7.5.2 Identifisering av kandidatane

Dette er regulert i vallova § 6-1 (2) bokstav c og valforskrifta § 17.

Listeforslaga skal innehalde førenamnet, etternamnet og fødselsåret til kandidatane, jf. vallova § 6-1 (2) bokstav c. Det er opp til forslagsstillarane om dei i tillegg ønskjer å føre på stillinga eller bustaden til kandidatane. Dersom det er nødvendig for å unngå forveksling av kandidatane på lista, skal stilling og/eller bustadadresse førast opp. Det følgjer av valforskrifta § 17 (1) at dersom ein fører opp opplysningar om stillinga og/eller bustaden til kandidatane i listeforslaget, må ein gjere det for alle kandidatane på lista. På felleslister er det også mogleg å føre opp kva parti eller gruppe dei enkelte kandidatane høyrer til. I så fall må også dette gjerast for alle kandidatane på lista.

Det riktige etternamnet til kandidatane må brukast sjølv om vedkommande ikkje er kjend under dette. I så fall bør namnet som vedkommande er kjend under, leggjast til i parentes. I praksis er det lagt til grunn at ein kandidat kan nemnast med eit tilnamn dersom vedkommande er alminneleg kjend under dette i staden for førenamnet. Det heng saman med føremålet bak føresegna, nemleg at vedkommande skal nemnast på den måten som gir best mogleg rettleiing for veljarane.

Lova er ikkje til hinder for at ein stortingskandidat stiller til val i to eller fleire ulike fylke. Men det er ikkje mogleg å stå på fleire ulike lister i same fylke.

Fylkestingskandidatar og kommunestyrekandidatar kan ikkje stille til val på fleire enn eitt listeforslag i høvesvis fylket eller kommunen. Det er likevel ingenting til hinder for at ein kandidat stiller på liste både til fylkestingsval og til kommunestyreval.

7.5.3 Vedlegg

Vallova § 6-4 fastset i bokstav a at listeforslaga skal ha med ei oversikt over fødselsdatoane til kandidatane.

Bokstav c og d gjeld for kommunestyreval og fylkestingsval. Føresegna i bokstav c fastset at det for kandidatar som ikkje er registrerte i folkeregisteret som busette i kommunen/fylket når listeforslaget blir innlevert, må liggje ved ei erklæring om at dei kjem til å vere valbare på valdagen. Etter bokstav d må det for ein kandidat som ikkje er valbar på grunn av stillinga si, liggje ved ei erklæring om at ho eller han har gått frå stillinga når fylkestinget eller kommunestyret trer i funksjon. Sjå nærmare om dette under punktet om utestenging frå val (6.2.2).

7.6 Underskrifter på listeforslag

Dette er regulert i vallova § 6-3 og i valforskrifta § 13.

7.6.1 Registrerte parti

I § 6-3 (1) er det fastsett kva reglar som gjeld for registrerte politiske parti. For parti registrerte i Partiregisteret gjeld det for alle val at listeforslag kan underskrivast av to styremedlemmer i lokalavdelinga til partiet i det fylket eller den kommunen lista gjeld. Det er likevel eit krav om at partiet må ha fått ein viss oppslutnad ved det førre *stortingsvalet*. Eit registrert parti må ha fått minst 500 stemmer i eitt fylke eller minst 5 000 stemmer i heile landet for å komme inn under dei forenkla reglane. Det er tilstrekkeleg at eit parti har fått meir enn 500 stemmer i berre eitt fylke for å stille liste etter forenkla modell. Dersom eit parti ikkje kan vise til ein slik oppslutnad, kjem dei inn under regelverket for uregistrerte grupper.

Det er viktig å presisere at det berre er stemmer gitt ved (sist) stortingsval som kan gi eit parti rett til å stille lister etter forenkla modell. Stemmetal ved fylkestingsval eller kommunestyreval er utan betydning.

Dersom eit parti er blitt registrert i Partiregisteret etter sist stortingsval, har partiet ikkje hatt høve til å delta i stortingsval. I så fall er det tilstrekkeleg at to styremedlemmer i lokalavdelinga til partiet i den kommunen eller det fylket lista gjeld, skriv under på listeforslaget.

Dersom eit parti ikkje har ei lokalavdeling, må partiet samle underskrifter som bestemt i vallova § 6-3 (2).

Det følgjer av siste punktum i § 6-3 (1) at dersom eit registrert politisk parti stiller listeforslag saman med ei uregistrert gruppering, er det regelverket for uregistrerte grupper i § 6-3 (2) som gjeld. Det same gjeld dersom eit registrert politisk parti som fyller krava til oppslutnad etter første ledd, stiller liste saman med eit registrert parti som ikkje gjer det.

7.6.2 Uregistrerte grupper

For alle andre forslagsstillarar enn parti som er registrerte i Partiregisteret, og som fekk tilstrekkeleg oppslutnad, følgjer det av § 6-3 (2) kva reglar som gjeld for høvesvis stortingsval og fylkestingsval (bokstav a) og kommunestyreval (bokstav b).

Ved stortingsval og fylkestingsval skal eit listeforslag vere underskrive av minst 500 personar med stemmerett i fylket. Det same gjeld listeforslag som eitt eller fleire registrerte parti har fremja saman med grupper som ikkje er registrerte som parti, eller eit parti som ikkje fekk tilstrekkelig oppslutnad ved sist stortingsval.

Ved kommunestyreval må det samlast inn så mange underskrifter at det utgjer 2 % av talet på innbyggjarar med stemmerett ved sist kommunestyreval. Fordi kommunestorleiken er svært varierende, er det innført eit minimumstal og eit maksimumstal for talet på underskrifter. Minimumskravet er at forslaget må vere underskrive av minst like mange personar som det skal veljast kommunestyrerepresentantar. Maksimumskravet er på 300 underskrifter.

Eksempel:

Trangvik kommune hadde 240 personar med stemmerett ved sist val. Det skal no veljast 11 representantar. 2 % av 240 personar er lik 4,8 personar. Dermed kjem minimumskravet til bruk; listeforslaget må vere underskrive av minst 11 personar.

Lillevik kommune hadde 2 000 personar med stemmerett ved sist val. Det skal no veljast 21 representantar. 2 % av 2 000 personar er lik 40 personar. Kravet er dermed 40 underskrifter på listeforslaget.

Stordal kommune hadde 20 000 personar med stemmerett ved sist val. Det skal veljast 57 representantar. 2 % av 20 000 personar er lik 400 personar. Maksimumskravet kjem då til bruk; det er nok med 300 underskrifter.

Det følgjer av § 13 i valforskrifta at underskrifter som blir samla inn etter vallova § 6-3 (2), skal vere skrift på papir. Det vil derfor ikkje vere høve til å samle inn underskrifter elektronisk for desse gruppene. Departementet har i ei tolking uttalt at underskrifter på listeforslag skal vere eigenhendige underskrifter, og at underskrifta derfor ikkje kan vere skriven med blokkbokstavar eller berre initialar. I dette ligg også at det ikkje er høve til å skrive under etter fullmakt.

Registrerte politiske parti som leverer inn listeforslag i samsvar med § 6-3 (1), har derimot lov til å sende ei elektronisk underskrift, dersom forholda er lagde til rette for digital kommunikasjon med kommunen/fylkeskommunen.

Valforskrifta § 13 (2) fastset at underskrifter som er innsamla etter vallova § 6-3 (2), er underlagde teieplikt og ikkje skal offentleggjerast. Det er vist til vallova § 15-4, som er ei føresegn om teieplikt. Det går fram av § 15-4 (1) at føresegnene om teieplikt i forvaltningslova gjeld tilsvarende ved val.

At ein har skrive under på eit listeforslag, vil etter forvaltningslova § 13 (1) vere opplysningar om «noens personlege forhold» og såleis underlagt teieplikt.

Listeforslaget skal vise kva kandidatar som stiller til val på lista for partiet/gruppa. Det skal vidare vere underskrive av listeforslagsstillarane. Dei som skriv under på eit listeforslag, kan såleis ikkje gjere det utan at det er påført kandidatnamn. Det følgjer likevel av § 6-6 (3) at dersom eit listeforslag ikkje oppfyller krava i lova når det blir levert inn, skal valmyndigheitene gjennom forhandlingar med dei tillitsvalde bak listeforslaget prøve å gjere forslaget i samsvar med lova. Det inneber at det ikkje er noko absolutt krav om at alle kandidatnamna står oppført på det listeforslaget det blir skrive under på. Listeforslaget må likevel som eit minimum innehalde eitt kandidatnamn, fordi det elles ikkje kan seiast å utgjere eit listeforslag.

Vallova har ingen føresegner som regulerer kva høve underskrivarane på eit listeforslag har til å trekkje tilbake underskrifta si. Verken ordlyden i lova eller førearbeida til lova tek stilling til spørsmålet. Det er her såleis ikkje spesielle haldepunkt i retning av at ein underskrivar på eit listeforslag kan trekkje tilbake underskrifta si.

Slik departementet vurderer det, beskriv lova uttømmende kva valmyndigheitene skal etterprøve før dei kan godkjenne eit listeforslag, jf. vallova § 6-1. Ei underskrift på eit listeforslag er ei støtte til at vedkommande parti/gruppe skal få stille liste ved valet. Det å skrive under på eit listeforslag har ingen andre rettsverknader for underskrivaren enn at partiet/gruppa får stille liste ved valet dersom forslaget oppfyller krava i lova. Ein underskrivar forpliktar seg ikkje til å stemme på det aktuelle listeforslaget ved valet.

Lova krev at det må gå fram at underskriftene er underskrifter på eit listeforslag, og ikkje berre underskrifter på eit blankt papir. Det er altså ein føresetnad for at underskrifta kan godkjennast, at det går fram at underskrivaren er kjend med kva vedkommande har skrive under på. Når valmyndigheitene skal kontrollere dei enkelte underskriftene, skal dei ta stilling til om underskrivaren har stemmerett ved valet, det vil seie om vedkommande etter vallova har rett til å skrive under på forslaget. Valmyndigheitene skal også kontrollere at ingen har skrive under på fleire listeforslag. Dersom ein underskrivar har skrive under på fleire listeforslag, skal valmyndigheitene gi vedkommande pålegg om å melde frå innan ein bestemd frist kva forslag vedkommande vil stå på.

Underskrifta skal akseptrast som gyldig dersom vedkommande har stemmerett, ikkje har skrive under på fleire listeforslag og det går fram av underskriftslista at underskrifta gjeld innlevering av listeforslag for eit bestemt parti/gruppe. Eit tilstrekkeleg tal gyldige underskrifter gir listeforslaget rett til å stille lista ved det aktuelle valet. Etter vår vurdering er det vanskelig å sjå at valmyndigheitene har høve til å gjere andre vurderingar når det gjeld om underskriftene er gyldige. Det at berre visse vilkår skal prøvast av valmyndigheitene, talar derfor for at dei ikkje har høve til å ta omsyn til at nokon ønskjer å trekkje underskrifta si.

Før fristen for innlevering av listeforslag kan forslaget trekkjast tilbake eller endrast fritt. Retten til slike endringar er likevel lagd til eit tillitsutval. Det må sjåast på som ei føremålstenleg løysing, sidan det ikkje ville vore mogleg å gi alle underskrivarane/forslagsstillarane rett til å gjere endringar i innleverte forslag.

Dersom ein underskrivar ønskjer å trekkje underskrifta si, er det etter vår vurdering mest nærliggjande å sjå dette som eit spørsmål mellom underskrivaren og dei som bad om underskrifta. Vi viser til at tillitsutvalet for lista fritt kan trekkje forslaget eller gjere endringar i dette før fristen går ut.

7.7 Tillitsvald og tillitsutval

Vallova § 6-1 (2) bokstav e og valforskrifta § 14 har føresegner om dette.

Vallova § 6-1 (2) bokstav e bestemmer at alle listeforslag må føre opp ein tillitsvald med vararepresentant blant dei som har skrive under på forslaget. Dessutan heiter det i tredje setning at listeforlaget bør innehalde ei oversikt over kva personar som skal fungere som tillitsutval, sjølv om det ikkje er noko krav i samband med godkjenninga av listeforlaget.

Oppgåvene til den tillitsvalde er mellom anna å representere forslagsstillarane i forhandlingar med valstyret/fylkesvalstyret om listeforlaget. Oppgåva til tillitsutvalet er eventuelt å kalle listeforlaget tilbake.

Valforskrifta § 14 gir reglar for utpeiking av tillitsvalde og tillitsutval dersom forslagsstillarane ikkje har gjort det når dei leverer inn forslaget.

Det følgjer av forskrifta § 14 (1) at når listeforlaget går ut frå eit registrert politisk parti og to av styremedlemmene i lokalorganisasjonen har underteikna, blir desse rekna for å vere høvesvis tillitsvald og vararepresentant. Styret for lokalavdelinga reknar ein med utgjær tillitsutvalet.

§ 14 (2) i forskrifta fastset at når eit listeforslag er innlevert i samsvar med krava i vallova § 6-3 (2), blir dei to øvste underskrivarane rekna som tillitsvald og vararepresentant når det ikkje er skrive på listeforlaget kven som skal ha desse funksjonane. Talet på underskrivarar som skal utgjere tillitsutvalet, er fastsett til fem av dei øvste underskrivarane på listeforlaget.

Funksjonane til tillitsutvalet fell bort etter at valet er avvikla.

7.8 Behandling av listeforslaga i valstyret/fylkesvalstyret

Valstyret/fylkesvalstyret skal undersøkje om listeforslaga som er komne inn, oppfyller krava i lova, inkludert om forslagsstillarane og kandidatane oppfyller krava i vallova, jf. § 6-6. Gjennom å forhandle med den tillitsvalde skal valstyret/fylkesvalstyret arbeide for å gjere listeforlaget i samsvar med krava i lova, jf. § 6-6 (3).

Forslagsstillaren må leggje fram den dokumentasjonen som er nødvendig for å vise at vilkåra er oppfylte, når valstyret/fylkesvalstyret krev det. Valstyra må vere særleg påpasselege med å kontrollere at kandidatane fyller vilkåra for å kunne veljast, og at namn og adresse er rett.

Vallova § 6-6 (4) regulerer forholdet når éin person er underskrivar eller kandidat på fleire listeforslag ved same val.

Dersom ein person står som forslagsstillar/kandidat på fleire listeforslag, må valstyret/fylkesvalstyret be vedkommande om å velje kva for eit av dei han eller ho vil stå på. Dersom vedkommande ikkje svarer på førespurnaden innan den fastsette fristen, skal vedkommande setjast opp på det listeforslaget som blei innlevert først, og strykast frå dei andre listene. Det er ikkje noko i vegen for å stå som både forslagsstillar og kandidat på den same lista. Det er også mogleg å vere forslagsstillar på eitt listeforslag og kandidat på eit anna, sjølv om det gjeld det same valet.

Dersom det viser seg at ein kandidat ikkje kan veljast, eller at han eller ho blir fritaken, skal kandidaten strykast frå lista. I slike tilfelle bestemmer den tillitsvalde for lista om det skal setjast inn ein ny kandidat på den ledige plassen, jf. § 15 i valforskrifta. Alternativt kan lista supplerast med eit nytt namn nedst, slik at dei andre kandidatane rykkjer opp i uendra rekkjefølgje.

Departementet viser til at vallova § 3-1 har føresegn om kven som kan veljast til stortingsval, og at vallova § 3-3 har føresegn om kven som kan veljast til kommunestyreval og fylkestingsval. Valstyra og fylkesvalstyra bør så langt som mogleg undersøkje om det er forhold knyta til listekandidatane si stilling som gjer at dei ikkje kan veljast. Departementet vil oppmode til at det informerast om desse reglane i underrettinga til kandidatane. I tillegg til dei avgrensingane som følgjer av vallova er det einskilte stillingar som er uforenlege med å være stortingsrepresentant, eit døme på dette er forliksrådsmedlem.

Det følgjer av vallova § 6-6 (1) at valstyret/fylkesvalstyret skal leggje ut listeforslaga til ettersyn etter kvart som dei kjem inn. Det er opp til det enkelte valstyret/fylkesvalstyret korleis dette skal skje. Som nemnt skal underskriftene på listeforslaga (med unntak av underskriftene til dei tillitsvalde) ikkje leggjast ut til ettersyn, jf. valforskrifta § 13.

Dei godkjende listene kan leggjast ut på Internett, med den informasjonen om kandidatane som er oppført på listeforslaga og godkjend av valstyret/fylkesvalstyret. I tillegg til namnet og fødselsåret til kandidatane kan det vere informasjon om adresse og/eller yrke.

7.9 Underretning til kandidatane

Valstyret/fylkesvalstyret skal underrette alle kandidatane på vallista i samsvar med vallova § 6-6 (4) om at dei er sette opp på eit listeforslag.

I underretninga skal det opplysast om kva som skal til for å kunne krevje seg fritaken for val, jf. vallova § 3-2 ved stortingsval og § 3-4 ved fylkestings- og kommunestyreval. Det er ikkje gitt nærmare reglar for korleis underretninga skal skje. Departementet tilrår at underretninga skjer i form av rekommandert brev.

Valstyret/fylkesvalstyret fastset ein frist for tilbakemelding, krav til dokumentasjon og anna i tråd med vanleg kommunal saksbehandling, jf. kommunelova og forvaltningslova.

7.10 Endringar i listeforslag etter at innleveringsfristen har gått ut

7.10.1 Generelt

Departementet vil kommentere at før innleveringsfristen går ut, har forslagsstillarane fullt rådvelde over listeforslaget, sjølv om det er levert til valstyret. Dei kan endre rekkjefølgja på kandidatane og/eller byte ut kandidatar. Dei kan også levere inn eit nytt listeforslag. Dersom det er levert inn fleire listeforslag, skal valstyret bruke det som er levert sist.

7.10.2 Endringar etter at innleveringsfristen har gått ut

Det følgjer av § 15 (1) i valforskrifta at når innleveringsfristen har gått ut, kan forslagsstillarane berre gjere dei endringane på listeforslaget som er nødvendige for å syte for at forslaget er i samsvar med vallova og forskrifta til vallova. Sjølv om det ikkje er nødvendig for å syte for at listeforslaget samsvarer med lova, kan dei setje inn ein ny kandidat på listeforslaget dersom ein kandidat blir strøken fordi vedkommande er utestengd frå val eller blir friteken, jf. valforskrifta § 15 (2). Alternativt kan dei kandidatane som står etter den tomme plassen, rykkje ein plass opp, mens det blir sett inn eit nytt namn nedst på lista.

Etter innleveringsfristen er det ikkje høve til å endre på rekkjefølgja mellom kandidatane i form av rokeringar. Det er heller ikkje høve til å gjere endringar i talet på kandidatar som skal få stemmetillegg ved kommunestyreval.

Det er ikkje eit krav at det blir sett inn eit nytt namn når ein kandidat blir friteken, dersom listeforslaget elles inneheld nok namn til å kunne godkjennast. Den tillitsvalde kan i eit slikt tilfelle gi beskjed om at dei etterfølgjande kandidatane skal rykkje opp, utan å supplere med eit nytt namn.

7.10.3 Om ein kandidat døyrr etter at listeforslaga er godkjende

Det skjer at ein listekandidat døyrr etter at listene er godkjende. Spørsmålet er her om det aktuelle namnet då bør strykast frå lista eller ikkje. Det verkar naturleg å konferere med forslagsstillarane og dei etterlatne, og så langt det er mogleg, rette seg etter deira ønske. Dersom det er ønskjeleg at namnet blir fjerna, og dei offisielle stemmesetlane enno ikkje er trykte, bør det aktuelle namnet fjernast frå lista før trykking. Er stemmesetlane allereie trykte, bør namnet på den som har døydd, sladdast dersom det er praktisk mogleg.

Ei godkjend valliste er gyldig sjølv om ho på grunn av dødsfall blant listekandidatane inneheld færre namn enn det vallova krev.

Ein kandidat som har døydd, kan ikkje vere med i kandidatoppgjeret. Det følgjer av føresegnene om ikkje-valbare kandidatar (vallova §§ 11-5, 11-10 og 11-12), og gjeld ved alle val.

Vallova § 7-2 (3) regulerer kva høve veljarane ved kommunestyreval har til å føre opp kandidatar frå andre vallister (slengjarar) på stemmesetelen dei nyttar. Dette har i normale tilfelle noko å seie for fordelinga av listestemmer mellom listene. Det følgjer likevel av siste punktum i føresegna at det å føre opp ikkje-valbare kandidatar (blant dei døde kandidatar) ikkje får noko å seie for fordelinga av listestemmene.

7.11 Godkjenning av vallistene

7.11.1 Frist

Valstyret/fylkesvalstyret må ta stilling til listeforslaga seinast 1. juni, jf. vallova § 6-6 (2).

Seinast den same datoen skal dei godkjende listeforslaga (dei offisielle vallistene) leggjast ut til gjennomsyn, jf. vallova § 6-7. Valstyret/fylkesvalstyret må etter denne føresegna også syte for å kunngjere overskriftene på dei godkjende listeforslaga. Det skal samtidig informerast om kvar listene er lagde ut, og kvar publikum kan gjere seg kjende med dei. Det er opp til valstyret/fylkesvalstyret å bestemme kvar listene skal liggje.

7.11.2 Underretning til forslagsstillarane

Det følgjer av valforskrifta § 18 (1) at valstyret/fylkesvalstyret så snart listene er godkjende, må underrette dei tillitsvalde og sende dei ein kopi av det godkjende listeforslaget.

Dersom listeforslaget ikkje blir godkjent, må valstyret/fylkesvalstyret snarast underrette den tillitsvalde om det og samtidig opplyse om høvet til og vilkåra for å klage, jf. valforskrifta § 18 (2).

7.12 Klage

Vallova § 6-8 fastset at det er høve til å klage innan ein viss frist for dei som meiner valstyret/fylkesvalstyret må gjere om eit vedtak om å godkjenne eller forkaste eit listeforslag. Det er også mogleg etter denne føresegna å klage på valstyret sitt vedtak om å innvilge eller avslå søknader om fritak.

Fristen er 7 dagar frå offentleggjeringa av overskrifta på dei godkjende vallistene. Bakgrunnen for føresegna er å førebyggje ugyldige val ved å rette opp eventuelle feil *før* valet. På den måten slepp ein å vere usikker på om valet blir gyldig eller ikkje.

Registrerte parti kan også klage etter denne føresegna, sjølv om dei ikkje har klagerett etter dei alminnelege klagereglane i vallova kapittel 13. Sjølv om det ikkje er noko lokallag som har stilt liste i den aktuelle kretsen (med eventuell fare for forveksling), kan jo partiet like fullt ha interesse av å verne namnet sitt.

Departementet er klagemyndigheit ved fylkestingsval og kommunestyreval. Dersom valstyret/fylkesvalstyret ikkje tek klaga til følgje, må altså departementet avgjere klaga.

Ved stortingsval er det riksvallstyret som er klageinstans for klager som gjeld listeforslag.

Blir det ikkje sett fram noka klage etter denne føreseigna, er det likevel høve til å klage seinare etter dei alminnelege klageføresegnene i kapittel 13. Men då kan det vere for seint å rette opp eventuelle feil før valdagen. Konsekvensen av det kan derfor bli at partiet ikkje får delteke ved det aktuelle valet, med mindre klagemyndigheita kjem til at valet var ugyldig, og det blir omval.

8 STEMMESETLAR

8.1 Innleiing

Føresegnene om stemmesetlar og høvet veljarane har til å endre på stemmesetlar (det vil seie høvet til å gi personstemmer) står i vallova kapittel 7. Med heimel i § 7-3 har departementet fastsett forskrift om utføring og trykking av stemmesetlar.

Det skal ikkje brukast stemmesetelkonvoluttar når veljarar førehandsstemmer i den kommunen der dei er manntalsførte, eller på valdagen. Det betyr at det må stillast strenge krav til stemmesetlane for å sikre omsynet til hemmelege val.

Ein må leggje vekt på mange og ulike omsyn når stemmesetlane skal utformast, jf. valforskrifta kapittel 4. Det er eit mål å utvikle ei mest mogleg lik utforming av stemmesetlar til ulike val og sikre krava til hemmelege val og universell utforming.

8.2 Plikt til å trykkje stemmesetlar

Vallova pålegg fylkesvalstyret å trykkje stemmesetlar for alle godkjende vallister i fylket til bruk ved stortingsval og fylkestingsval, jf. § 7-1 (1). Fylkesvalstyret skal trykkje stemmesetlar til bruk både i stemmelokala på valdagen og ved førehandsstemmegivinga.

Vallova pålegg valstyret å trykkje stemmesetlar for alle godkjende vallister i kommunen til bruk ved kommunestyreval, jf. § 7-1 (2). Valstyret skal trykkje stemmesetlar til bruk både i stemmelokala på valdagen og ved førehandsstemmegivinga.

Vidare følgjer det av valforskrifta § 20 at det er ei plikt å produsere blanke stemmesetlar. Ved fylkestingsval må fylkesvalstyret syte for at det blir produsert blanke, blå stemmesetlar. Ved stortingsval må fylkesvalstyret produsere blanke stemmesetlar som er kvite på innsida og oransje utanpå. Tilsvarande pliktar valstyret ved kommunestyreval å syte for at det blir produsert blanke stemmesetlar som er kvite på innsida og rosa utanpå.

Utsida på dei blanke stemmesetlane skal vere lik utsida på listestemmesetlane, slik at ei blank stemme ikkje skil seg ut frå andre stemmer. Dei må såleis ha same format og

utside (rettleiing, eventuelle rastetrykk og så vidare) som dei ordinære stemmesetlane med kandidatnamn.

Departementet har fastsett ei formulering i valforskrifta § 20 fjerde ledd som skal trykkjast på innsida av dei blanke stemmesetlane. (Bokmål: «BLANK STEMMESEDEL. Brukes til å stemme blankt.» Nynorsk: «BLANK RØYSTESETEL. Bruker ein til å røyste blankt.»)

8.3 Stemmesetlar til førehandsstemmegivinga og valtinget

Vallova § 7-1 fastset at det er fylkesvalstyra/valstyra si plikt å syte for å trykkje stemmesetlar for alle godkjende vallister i fylket/kommunen før førehandsstemmegivinga begynner. Det er ikkje fastsett noko meir når det gjeld kor mange stemmesetlar som skal trykkjast. Det er dei respektive valstyra sitt ansvar at det blir trykt nok stemmesetlar både til førehandsstemmegivinga og til stemmegivinga på valdagen.

Fylkesvalstyret/valstyret må derfor fastsetje talet på stemmesetlar etter skjønn. Det er viktig å vere sikker på at det blir trykt nok stemmesetlar.

8.4 Stemmesetlar til forslagsstillarane

Etter valforskrifta § 21 kan den tillitsvalde for dei enkelte vallistene for eiga rekning bestille så mange stemmesetlar som vedkommande ønskjer, gjennom fylkesvalstyret/valstyret. Krav om stemmesetlar må setjast fram innan fristen som fylkesvalstyret/valstyret set.

8.5 Kva som skal stå på stemmesetelen

Det går fram av valforskrifta § 19 (3) bokstavane a-d kva som må stå på stemmesetelen:

- a) Det skal stå på stemmesetelen kva val han gjeld for.
- b) Stemmesetelen skal ha ei overskrift som viser kva parti eller gruppe lista går ut frå. Det er også fastsett at overskrifta skal trykkjast i skriftstorleik minimum 20 punkt, sjå punktet om skriftstorleik, bokstavtype og tosidig trykk.
- c) Førenamn, etternamn og fødselsår på kandidatane som stiller til val på lista, må stå på stemmesetelen. Det er opp til det enkelte valstyret å bestemme om førenamnet eller etternamnet skal stå først. Vidare kan opplysningar om stillinga og/eller bustaden til kandidatane førast på stemmesetelen. Er det fare for forveksling, skal det stå på stemmesetelen. På felleslister kan det også opplysast om kva for ei av gruppene som står bak forslaget, dei enkelte kandidatane høyrer til. Dersom slike opplysningar blir førte på, må det gjerast for alle kandidatane på lista.
- d) Stemmesetlane skal innehalde ei rettleiing til veljarane om høvet til å endre på stemmesetelen. Der rettleiinga er trykt på baksida av stemmesetelen, skal det opplysast på framsida om det. Sjå meir om denne rettleiinga under punktet om rettleiing til veljarane (8.12).

Etter valforskrifta § 19c fjerde ledd skal kandidatar til kommunestyreval som skal ha stemmetillegg etter vallova § 6-2 (3), stå først på stemmesetelen og med utheva skrift.

Bruk av partilogo på stemmesetlar er ikkje tillate etter vallova i dag.

8.6 Felt for å endre på stemmesetlane

Valforskrifta har føresegner i § 19 (7)-(9) om korleis det skal leggjast til rette for at veljarane skal kunne rette på stemmesetlane.

8.6.1 Stortingsval

Stemmesetlar til stortingsval skal trykkjast i samsvar med krava til utforming i valforskrifta, jf. § 19. Andre opplysningar skal ikkje gå fram av stemmesetlane.

8.6.2 Fylkestingsval og kommunestyreval

Ved fylkestingsval og kommunestyreval skal det trykkjast ein kolonne med ruter til venstre for kandidatnamna med overskrifta «Personstemme» eller «Personrøyst», avhengig av målform, sjå valforskrifta § 19c (3). Veljarane set eit merke i ruta for å markere for personstemma dei har gitt. På stemmesetlar til kommunestyreval skal alle kandidatane som skal ha stemmetillegg etter vallova § 6-2 (3), stå først på stemmesetelen og med utheva skrift.

Ved kommunestyreval skal det i tillegg trykkjast eit felt der ein kan gi personstemmer til kandidatar frå andre lister («slengjarar»). Feltet skal ha overskrifta «Kandidater fra andre lister» eller «Kandidatar frå andre lister», avhengig av målform, sjå valforskrifta § 19c (4). Veljarane fører her opp namnet på eventuelle kandidatar frå andre lister som dei ønskjer å gi personstemmer til.

8.7 Storleiken på stemmesetlane

Storleiken på stemmesetlane følgjer av valforskrifta §§ 19b og 19c. Ved stortingsval inneber det ei breidd på 150 millimeter x ei høgd på 203 millimeter etter falsing. Ved fylkestingsval skal stemmesetelen ha ei breidd på 150 millimeter x ei høgd på 220 millimeter etter falsing. Ved kommunestyreval skal setlane ha ei breidd på 150 millimeter x ei høgd på 220 millimeter etter falsing. Det følgjer av valforskrifta §§ 19b sjette ledd og 19c sjette ledd at stemmesetlane skal ha «forskutt falsing».

8.8 Papirkvalitet og farge

Stemmesetlane skal vere trykte på 90 gram «ubestrøket, hvitt papir». Det går fram av valforskrifta § 19b første ledd at ved stortingsval skal utsida av stemmesetelen ha ei farga mønsterside med fargekode C0 M60 Y90 K0 (oransje farge), og eit mørkt mønsterfelt øvst. Utsida av setelen skal på kvit botn ha rettleiingstekst og stempelfelt. Stemmesetelen skal ha ei kvit innside med namn på parti eller gruppe og kandidatnamn, og ein brettekant med same mønster og fargekode som utsida.

Det går fram av valforskrifta § 19c første ledd at ved kommunestyreval skal utsida av stemmesetelen ha ei farga mønsterside med fargekode C0 M20 Y0 K0 (rosa farge), mens § 19c annet ledd fastset at utsida av stemmesetlane til fylkestingsval skal ha farga mønsterside med fargekode C35 M0 Y5 K0 (blå farge). Innsida skal for begge vala vere kvit. Føremålet med regelen er at det ved kommunestyreval og fylkestingsval, som blir avvikla samtidig, skal vere mogleg å sjå på utsida av stemmesetelen om han er rosa eller blå, og dermed kva val han gjeld for.

Etter det departementet har fått opplyst, kan ikkje heilt blå stemmesetlar lesast optisk. For optisk registrering av personstemmer, strekkodar og liknande må bakgrunnen vere kvit eller ha ein annan farge som ikkje påverkar lesbarheita. Stemmesetlar som framstår som blå, men som inneheld enkelte kvite felt av omsyn til at dei skal kunne lesast optisk, skal sjåast på som blå i samsvar med denne forskrifta og vallova elles.

Det går fram av valforskrifta § 19 (2) at stemmesetlane som skal brukast på valtinget, skal produserast slik at det ikkje er mogleg å sjå kva veljarane har stemt etter at stemmesetelen er bretta saman. For å sikre omsynet til at valet skal vere hemmeleg, er det viktig at stemmesetelen ikkje er gjennomiktig.

Det er ikkje sagt noko nærmare – verken i lova eller i forskrifta – om korleis valstyret skal få dette til. Det er opp til det enkelte fylkesvalstyret/valstyret å finne fram til den løysinga det meiner best sikrar omsynet til hemmelegheild. Poenget er at det ikkje skal vere mogleg å sjå kva veljaren har stemt, etter at stemmesetelen er bretta saman. Merk at utsida av stemmesetelen framleis skal framstå som høvesvis oransje, rosa eller blå.

Det er valstyra som har ansvar for at stemmesetlane tilfredsstiller krava. Valstyret må gjere trykkjeriet klar over kva krav som gjeld, og følgje trykkjeriet opp. Det er ikkje dei enkelte trykkjeria som skal ta stilling til om rettane til veljarane er sikra på ein god måte. Som eit minimum må fylkesvalstyret/valstyret be om vareprøve/prøveavtrykk, for sjølv å kunne vurdere kvaliteten.

8.9 Skriftstorleik, bokstavtype og tosidig trykk

Det følgjer av valforskrifta § 19 (1) at det skal leggjast vekt på at stemmesetlane er lesevennlege. Skrifttypen som blir nytta på stemmesetlane, må dermed vere lesevennleg. Han bør vere enkel, utan seriffar og ikkje tett. Statens råd for funksjonshemma har tilrådd å bruke Arial, som er ein svært lesevennleg skrifttype.

Når det gjeld overskrifta, står det i valforskrifta § 19 (3) bokstav b at ho skal trykkjast i skriftstorleik minimum 20 punkt. Har ein stemmesetel for ei fellesliste ei fellesnemning som overskrift, er det tilstrekkeleg å trykkje fellesnemninga i denne storleiken.

Valstyret må sjå etter at overskrifta blir plassert slik at ho er synleg når stemmesetlane er lagde ut i stemmesetelkassettane eller liknande.

Alle stemmesetlar i same valkrets skal ha same skrift og skriftstorleik.

8.10 Teljemerke, kodar og liknande

Det går fram av valforskrifta § 19b fjerde ledd at det nedst på venstre side av stemmesetelen ved stortingsval skal trykkjast stemmesetelnummer og ein unik stemmesetel-ID. Stemmesetelnummer skal trykkjast i skrifttype OCRB 10 punkt med teiknavstand (tracking) 75 tusendels gefirt. Nummeret består av 22 karakterar og blir generert i EVA. Stemmesetelnummeret skal trykkjast berre på den sida av brettekanten som har stempelfeltet på baksida, det gjeld både todelt og tredelt stemmesetel. Stemmesetel-ID skal genererast av trykkjeriet fortløpande i trykkinga. Kvar stemmesetel skal ha eit eige unikt nummer. Dette skal også trykkjast i skrifttype OCRB 10 punkt med teiknavstand (tracking) 75 tusendels gefirt. Dette nummeret består av 8 karakterar. Stemmesetel-ID skal berre trykkjast på den same sida som stemmesetelnummeret.

Styremerke skal plasserast på både innsida og utsida av stemmesetelen som vist i forskrifta. Departementet gjer tilgjengeleg malar for stemmesetlane.

8.11 Endringar på stemmesetlane

8.11.1 Stortingsval

Ved stortingsval kan veljarane endre på stemmesetelen på to ulike måtar: Dei kan endre rekkjefølgja på kandidatnamna, og dei kan stryke kandidatnamn, jf. vallova § 7-2 (1).

Etter forskrifta § 19b annet ledd skal det til venstre for kandidatnamna trykkjast ein kolonne med ruter til bruk for å endre rekkjefølgja på kandidatane. Kolonnen skal ha overskrifta «Nr.». Rekkjefølgja på kandidatnamna endrar ein ved å setje tal i denne ruta, slik at talet tilsvarer den ønskete plasseringa i kandidatrekkefølgja. Dette må gå fram av rettleiinga på stemmesetelen.

Lova fastset at stryking av kandidatar kan skje i tråd med rettleiinga på stemmesetelen. Stryking skal skje ved å setje eit kryss i ei rute i ein kolonne med ruter til høgre for kandidatnamna, jf. § 19b tredje ledd i valforskrifta. Kolonnen skal ha overskrifta «Stryk». Det må såleis gå fram av rettleiinga på stemmesetelen at dette er den einaste måten å gå fram på dersom ein ønskjer å stryke kandidatnamn.

Strykingar som er markerte utanfor den særskilde kolonnen for stryking av kandidatar, skal derfor ikkje godkjennast som stryking. Bakgrunnen er at stemmesetlane skal kunne lesast av ulike optiske system. Omsynet til eit effektivt valoppgjer og likebehandling av veljarar tilseier ei slik løysing.

8.11.2 Kommunestyre- og fylkestingsval

Etter vallova § 7-2 (2) kan veljarane ved fylkestingsval og kommunestyreval gi ei personstemme til så mange kandidatar på lista som dei vil. Det følgjer av valforskrifta § 19 (7) at det skal trykkjast ein kolonne med ruter til venstre for namna på kandidatane. Kolonnen skal ha overskrifta «Personstemme» eller «Personrøyst». Personstemme gir veljaren då ved å setje eit kryss i ruta ved namnet til kandidaten(-ane).

Ved kommunestyreval kan veljarane i tillegg gi éi personstemme til éin eller fleire kandidatar på andre vallister, såkalla «slengjarar», jf. vallova § 7-2 (3). Det gjer ein ved å føre opp kandidatnamna på stemmesetelen, og dessutan partitilhøyrse dersom det er nødvendig for å identifisere kandidaten. Det følgjer av valforskrifta § 19c fjerde ledd at det skal trykkjast ein tabell for oppføring av kandidatar frå andre lister på stemmesetelen. Den første kolonnen i tabellen skal ha overskrifta «Inntil xx kandidater fra andre lister» eller «Inntil xx kandidatar frå andre lister», avhengig av talet på kandidatar og målform. Andre kolonne skal ha overskrifta «Parti».

Talet på kandidatar som kan førast opp frå andre lister (slengjarar), er avhengig av talet på medlemmer i kommunestyret. Det kan maksimalt førast opp så mange kandidatar som tilsvarer ein fjerdedel av det talet på medlemmer som skal veljast. Fordi talet på kommunestyrerepresentantar skal vere eit ulikt tal, jf. kommunelova § 7 nr. 2, kjem det ikkje til å vere deleleg med fire. Det må derfor gjerast ei avrunding. Avrundinga må gjerast nedover, fordi talet på «slengjarar» elles går over maksimumstalet i lova på ein fjerdedel. Uavhengig av talet på medlemmer i kommunestyret er det likevel alltid tillate å føre opp minimum fem kandidatar frå andre lister.

8.12 Rettleiing til veljarane

Det følgjer av valforskrifta § 19 (3) bokstav d at det skal trykkjast ei rettleiing på stemmesetlane om høvet til å endre på stemmesetlane. Tekst går fram av forskrifta.

9 VALMATERIELL

9.1 Materiell som valstyra får tilsendt

Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Sametinget sender ut dette valmateriellet til valstyra:

9.1.1 Offisielle stemmesetelkonvoluttar

Stemmesetelkonvoluttane skal brukast ved førehandsstemmegivinga i følgjande tilfelle:

- ved tidlegstemmegivinga, jf. valforskrifta § 24 a
- ved straumbrot eller brot i kommunikasjonen mot manntalet (beredskapsrutinar), jf. vallova § 8-4 (3) og valforskrifta § 27a
- der valstyret i særlege tilfelle har bestemt at det skal nyttast stemmesetelkonvolutt, jf. vallova § 8-4 (4)
- når det kjem inn ei stemme frå ein veljar som er manntalsført i ein annan kommune, jf. vallova § 8-4 (5)
- når det kjem inn ei stemme frå ein veljar som ikkje er innført i vedkommande del av manntalet, eller som allereie er kryssa av i manntalet, jf. valforskrifta § 27 (4)

På valtinget skal ein nytte stemmesetelkonvolutt dersom stemma skal leggjast i eit særskilt omslag.

Kommunar som nyttar ordninga med elektronisk avkryssing i manntal på valdagen, nyttar også stemmesetelkonvolutt på valting i tilfelle der stemmegivingar må tas imot i beredskapskonvolutt, jf. vallova § 9-5 a fjerde ledd.

Stemmesetelkonvoluttar skal ikkje nyttast ved ordinær førehandsstemmegiving når veljarar førehandsstemmer i den kommunen dei er manntalsførte i, eller ved normal stemmegiving på valdagen.

Stemmesetelkonvoluttane er brune i format C5. På framsida av konvolutten er det trykt riksvåpen og teksten «valg/val». Stemmesetelkonvoluttar til sametingsvalet er blå.

9.1.2 Stemmesetlar med partinamn

Departementet sender ut stemmesetlar som kan nyttast av veljarar som stemmer utanfor eige fylke ved stortingsval og fylkestingsval og utanfor eigen kommune ved kommunestyreval. Desse stemmesetlane inneheld ikkje kandidatnamn. Dei inneheld i staden ei oversikt over alle dei registrerte partia. Veljaren skal krysse av for det partiet vedkommande ønskjer å stemme på. Dersom veljaren ønskjer å stemme på eit parti/liste som ikkje står på den generelle stemmesetelen, kan namnet førast på i eit ope felt på stemmesetelen.

I tillegg til partinamna i alminneleg trykt tekst står ei forkorting av partinamnet i punktskrift berekna på blinde veljarar. Departementet sender ut eit informasjonsark trykt i punktskrift berekna på denne veljargruppa. Arket skal stillast til disposisjon for blinde veljarar som får utdelt stemmesetlane departementet sender ut. Arket inneheld ei forklaring på partiforkortingane på stemmesetlane og ei rettleiing om korleis ein skal stemme.

Ved sametingsvalet sender Sametinget ut stemmesetlar med partinamn og kandidatnamn til bruk for veljarar som stemmer i eigen krets ved sametingsvalet. Dei sender vidare ut blanke stemmesetlar utan partinamn og kandidatnamn. Desse stemmesetlane skal nyttast av veljarar som stemmer utanfor eigen valkrets ved sametingsvalet. På stemmesetelen skriv veljaren namnet på den lista vedkommande ønskjer å gi si stemme til.

Stemmesetlane må kunne skiljast frå kvarandre når det blir avvikla samtidige val. Ved stortings- og sametingsval er stemmesetlane til stortingsvalet oransje, mens stemmesetlane til sametingsvalet er blå. Ved kommunestyre- og fylkestingsval er stemmesetlane til kommunestyrevalet rosa, mens stemmesetlane til fylkestingsvalet er blå. I tillegg sender Valdirektoratet ut:

- blanke valkort
- ein plakat som informerer veljarane om korleis dei går fram for å stemme til både førehandsstemmegivinga og valdagen

9.2 Materiell som valstyra sjølve må skaffe

Valstyra må sjølve syte for å skaffe seg anna materiell som er nødvendig. Det gjeld mellom anna

- stemmesetlar med kandidatnamn
- omslagskonvolutt med vindaug til førehandsstemmegivinga (Valdirektoratet tilrår at kommunane bruker nye omslagskonvoluttar med justert vindaug. Eldre omslagskonvoluttar bør ikkje brukast fordi ein risikerer at namnet og adressa til veljaren viser i konvoluttvindauget.)
- beredskapskonvoluttar til bruk dersom elektronisk manntal ikkje er tilgjengeleg under førehandsstemmegivinga (sjå under)
- oransje beredskapskonvoluttar til bruk dersom elektronisk manntal ikkje er tilgjengeleg på valdagen, dersom kommunen nyttar elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen (sjå under)
- omslag til stemmegivingar som skal leggjast i særskilt omslag, det vil seie for
 - 1) «framande» stemmer
 - 2) veljarar som ikkje står i manntalet
 - 3) veljarar som det er kryssa av for i manntalet fordi dei har førehandsstemt
- stempel for å stemple stemmesetlane (for meir informasjon om stempel, sjå punkt 10.9.7)
- tilstrekkeleg med skrivesaker (fortrinnsvis kulepennar) til å leggje ut i avlukka til bruk for veljarar som vil endre på stemmesetlane
- innpakkingspapir og hyssing
- forseglingsmateriell
- sendingskonvolutt

Valdirektoratet tilrår dette formatet på omslagskonvolutten:

- Formatet bør vere B5 (breidd 250 mm x høgd 176 mm).
- Vindauget bør vere 118 mm breitt og 95 mm høgt.
- Vindauget bør plasserast 14 mm frå venstre kant og 46 mm frå toppen.

Stemmegivingane som skal sendast til andre kommunar, skal sendast i ein sendingskonvolutt, jf. valforskrifta § 27 (8).

Kommunane skal også ha beredskapskonvoluttar tilgjengeleg dersom det elektroniske valadministrasjonssystemet EVA skulle gå ned i førehandsstemmeperioden. Denne konvolutten skal skilje seg ut frå omslagskonvolutten. Det kan for eksempel gjerast ved å setje ein «B» utanpå konvoluttane som skal brukast i ein beredskapssituasjon.

Kommunar som nyttar elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen skal ha oransje beredskapskonvoluttar tilgjengeleg dersom det elektroniske valadministrasjonssystemet EVA skulle gå ned på valdagen, jf. valforskriften § 31a.

Valstyret må i god tid før stemmegivinga startar, forsikre seg om at alt nødvendig valmateriell er på plass.

Valmateriellet blir sendt ut til kommunane direkte frå trykkjeriet. Erfaringa tilseier at det kan skje feil ved distribusjonen av materiellet, slik at det blir nødvendig å ettersende materiell til nokon kommunar. Vi ber derfor om at valstyret sjekkar heile sendinga med ein gong ho kjem, slik at eventuelle ettersendingar kan gjerast så snart som mogleg.

Kommunar som har fått for få stemmesetelkonvoluttar eller stemmesetlar, kan kontakte Valdirektoratet for å få tilsendt fleire. For å etterbestille materiell sender ein e-post til hjelp@valg.no (telefon 21 49 62 40). Vi understrekar elles at andre konvoluttar og eventuelle blanke stemmesetlar kan nyttast dersom ein går tom for utsendt materiell. Valstyret må syte for å distribuere materiell til vallokala i god tid og på ein måte som sikrar at ingenting blir borte eller øydelagt. Leiaren for stemmestyret har ansvar for å kontrollere at alt materiell er motteke.

9.3 Universelt utforma valutstyr

Kvar enkelt kommune er ansvarleg for å etablere vallokale både ved førehandsstemmegivinga og på sjølve valdagen. Lokala skal leggjast til rette med stor vekt på krava til universell utforming, jf. punkt 10.3.

Det er utvikla universelt utforma valutstyr som tek omsyn til dei ulike utfordringane personar med nedsett funksjonsevne har. Valutstyret inneheld valavlukke, valurne og skiltprogram. Både valavlukket og valurna er utforma på ein slik måte at dei skal vere moglege å bruke for alle veljarar, også rullestolbrukarar. Det vil dermed ikkje vere behov for eigne, tilpassa valavlukke til denne gruppa.

Departementet har inngått ein rammeavtale om produksjon av dette utstyret på vegner av kommunane. Det inneber at kommunar som ønskjer å bestille utstyr, kan «gjere avrop» på avtalen. Kommunen treng derfor ikkje gå ut med ein eigen anbodskonkurranse. For å gjere det enkelt å bestille utstyret har utstyrsleverandøren Bico oppretta ein nettportal der kommunane kan finne informasjon om og bestille utstyret. Nettportalen har adressa www.valgutstyr.no.

Kommunane bestemmer sjølve kva slags og kor mykje utstyr dei vil kjøpe inn ved kvart val. Kommunane vel også sjølve om dei vil kjøpe heile eller delar av løysinga. Ingen kommunar er forplikta til å kjøpe valutstyr frå denne løysinga.

10 FØREHANDSSTEMMING – INNANRIKS

Det er viktig at alle som skal vere med og ta imot førehandsstemmer, får tilstrekkeleg opplæring slik at ein unngår feil. Stemmemottakarane har eit viktig ansvar for å sjå til at regelverket blir følgt, sidan resultatet elles kan bli forkasta stemmer.

Reglane om førehandsstemming går fram av vallova kapittel 8 og valforskrifta kapittel 6. Det er kommunane som har ansvaret for å leggje til rette for førehandsstemminga innanriks.

10.1 Tidlegstemming

Veljarar kan stemme innanriks frå 1. juli, såkalla tidlegstemme. Det skal vere mogleg å tidlegstemme fram til og med 9. august, det vil seie fram til den ordinære førehandsstemminga startar 10. august.

Formelt er ei slik «tidlegstemming» ein del av førehandstemminga, men perioden 1. juli til 10. august blir kalla for tidlegstemming og perioden frå 10. august til fredag før valdagen for ordinær førehandsstemming. Ordninga er heimla i vallova § 8-1 fjerde ledd:

«(4) Velgere som oppholder seg innenriks, unntatt på Svalbard og Jan Mayen, og som ikke kan avgi stemme i perioden for forhåndsstemmegivning eller på valgtinget, kan henvende seg til kommunen og avgi stemme fra 1. juli og frem til forhåndsstemmegivningen starter 10. august i valgåret.»

Enkelte valår fell 10. august på ein laurdag eller ein søndag. Vallova § 15-5 bestemmer då at fristen går ut den påfølgjande kvardagen. Lova må derfor lesast slik at det i desse åra skal vere mogleg å tidlegstemme fram til den ordinære førehandsstemminga startar. Kommunar som ønskjer det, kan derfor halde ope for tidlegstemming laurdag og søndag.

Ordninga gjeld alle veljarar. Tidlegstemming er meint som ei ordning for dei som ikkje har høve til å stemme innanfor førehandsstemmeperioden eller på valdagen. Det er likevel ikkje noko krav om at veljaren må dokumentere at han eller ho ikkje har høve til å førehandsstemme eller til å stemme på valdagen.

Veljarane skal ha høve til å stemme i alle kommunane i landet. Det er med andre ord ikkje noko krav om å stemme i den kommunen der veljaren er manntalsført. Valstyret skal fortløpande sende stemmene til den rette kommunen der det er aktuelt.

Veljaren kan kontakte kommunen og be om å få stemme. Det kan skje skriftleg eller munnleg.

10.1.1 Opningstid for tidlegstemming

I valforskrifta § 24a heiter det i andre ledd: «Valgstyret angir sted for slik stemmegivning. Valgstyret bør, så langt det lar seg gjøre, ta hensyn til velgers ønske med hensyn til tidspunkt for stemmegivning.» Det er naturleg at valstyret kunngjer tidspunkta for slik stemmegiving. Ved førespurnader får då veljaren oppgitt desse tidspunkta for kva tid han eller ho kan stemme. Dersom ein veljar gir til kjenne at det ikkje på nokon måte er mogleg for vedkommande å stemme innanfor dette tidsrommet, bør valstyret, så langt det er rimeleg, prøve å komme veljaren sitt ønske for anna tidspunkt i møte. Det kan for eksempel vere at vedkommande får stemme seinare på dagen. Det må likevel i utgangspunktet vere greitt å vise veljaren til å stemme innanfor ordinær arbeidstid/opningstid. Valstyret bestemmer sjølv korleis dette best kan skje ut

frå forholda i den konkrete saka. I kunngjeringa om ordninga må det likevel vere kurant å berre føre opp den ordinære opningstida som valstyret fastset.

10.1.2 Tilrettelegging, framgangsmåte, valmateriell og manntal

Etter valforskrifta § 24a første ledd pliktar valstyret å leggje til rette for at veljarar som vender seg til kommunen i perioden 1. juli og fram til den ordinære førehandsstemminga, får stemme. Føresegna slår fast at kommunen har plikt til å leggje til rette for at veljarane kan tidlegstemme.

Alle veljarar skal frå 1. juli kunne kontakte kommunen, ved oppmøte eller på annan måte, og be om å få stemme. Tidlegstemming er meint som ei særordning som skal vere enkel å handtere. Det er ikkje kravd at kommunen legg til rette for full førehandsstemming i alle lokale.

Valforskrifta § 24a tredje ledd slår fast: «Valgloven og valgforskriftens regler for forhåndsstemmer gjelder for øvrig tilsvarende så langt de passer. Valgloven § 8-4 (2), (3) og (4) gjelder ikke.» Framgangsmåten ved førehandsstemminga er fastsett i vallova § 8-4, jf. valforskrifta kapittel 6. Dette inneber mellom anna at kravet til at stemmer skal givast i «enerom og usett», også gjeld under perioden for tidlegstemming. Krav i valforskrifta til oppbevaring, forsegling og transport av materiell gjeld også tilsvarende.

Det kan nyttast avlukke eller eit eigna rom dersom det er meir føremålstenleg. Kommunen må syte for ei avskjerma utlegging av stemmesetlar. Krava til hemmelege val skal overhaldast på same måte som elles. Det må også takast omsyn til rullestolbrukarar som elles ved stemmegiving.

Hovudregelen i vallova for den ordinære førehandsstemminga i § 8-4 (2), (3) og (4) om stemmesetel rett i urna gjeld ikkje. I staden er framgangsmåten for tidlegstemming beskrevet i § 24a (4) i valforskrifta.

Under tidlegstemming skal stemmesetelkonvolutt, valkort³ og omslagskonvolutt alltid nyttast.

På tidspunktet for oppstart av tidlegstemming er valkorta ikkje sende ut til veljarane. Dersom veljaren ikkje har med seg valkort, skal det skrivast ut eit valkort som skal leggjast saman med stemmesetelkonvolutten ned i omslagskonvolutten. Stemmemottakaren må etter ordinære prosedyrar føre på det blanke valkortet eller duplikatvalkortet tilstrekkeleg informasjon til at veljaren kan identifiserast, sjå punkt 4.11 om krav til opplysningar på valkort.

³ I denne perioden har ikkje veljarane fått valkort. Kommunen må derfor anten bruke blanke valkort eller skrive ut valkort frå EVA.

Dersom stemmesetlar med kandidatnamn ikkje er klare til tidlegstemminga, skal ein nytte den generelle stemmesetelen med punktskrift som sendast ut frå Valdirektoratet til alle kommunar (avkryssingsstemmesetel).

Stemmesetelen skal stemplast før han blir lagd i stemmesetelkonvolutten. Kommunane må derfor ha stempel tilgjengeleg når perioden for tidlegstemming startar. Sjå punkt 10.10.7 om krav til stempel. Dersom ein stemmesetel manglar stempel, skal han stemplast av valfunksjonæren når konvolutten blir opna. Innhaldet skal kontrollerast, og ein må ta stilling til stemmegivinga, jf. valforskrifta § 39a.

For å sikre kravet til hemmeleghald skal stemmesetelkonvolutten limast att. Dersom veljaren ikkje har limt konvolutten att, skal stemmemottakaren gjere det. Manglande attliming av konvolutten fører ikkje til at stemma blir forkasta.

Stemmemottakaren skal leggje til grunn opplysningar i manntalet og føre desse på valkortet. Det gjeld også opplysning om kva kommune veljaren er manntalsført i. Personane valstyret har peikt ut til å ta imot stemmene, skal ikkje ta stilling til om desse stemmene skal godkjennast eller ikkje. Dei skal heller ikkje krysse av i manntalet. Avkryssing i manntalet kan berre skje dersom ei stemme blir godkjend, jf. vallova § 10-1. Stemmemottakaren skal aldri ta stilling til om ei førehandsstemme skal godkjennast eller ikkje. Denne vurderinga skal på vanleg måte gjerast av valstyret.

Tidlegstemmer skal ikkje på nokon måte merkjast med «tidlegstemme», men talet på mottekne tidlegstemmer skal bokførast særskilt i møteboka til valstyret.

Stemmer som høyrer til andre kommunar, skal sendast vidare fortløpande. Valstyret vurderer stemmene for godkjenning når manntalet er klart. Til då må valstyret syte for å oppbevare stemmene trygt. Valstyret skal fastsetje tidspunktet for prøving og kontroll. For å sikre at manntalet er oppdatert når den ordinære førehandsstemminga startar, bør valstyret ta stilling til stemmegivinga før det. Krav i valforskrifta til oppbevaring, forsegling og transport av materiell gjeld tilsvarende.

Dei ordinære stemmesetlane med kandidatnamn er truleg ikkje klare til den 1. juli. Fylkeskommunane/kommunane er ikkje pålagde å ha stemmesetlane klare til 1. juli. Dersom stemmesetlane likevel er klare til 1. juli, kan dei nyttast ved tidlegstemminga. I motsett fall skal generell stemmesetel med punktskrift nyttast.

Kommunane skal kunngjere tid og stad for førehandsstemminga inkludert tidlegstemminga, jf. valforskrifta § 24.

Kravet til to stemmemottakarar gjeld ikkje ved tidlegstemminga.

10.2 Tida for ordinær førehandsstemming innanriks

Den ordinære førehandsstemminga skjer frå og med 10. august i valåret, jf. vallova § 8-1 første ledd. Fell 10. august på ein laurdag eller ein heilagdag, startar førehandsstemminga den første påfølgjande kvardagen, jf. vallova § 15-5.

Førehandsstemminga kan ikkje skje seinare enn siste fredag før valdagen, jf. § 8-1 andre ledd. På Svalbard kan Sysselmannen bestemme at stemmegivinga skal avsluttast tidlegare enn det som er hovudregelen i lova, dersom det er nødvendig for å sikre at førehandsstemmene kjem fram i tide.

Veljaren må sjølv syte for å stemme så tidleg at stemmegivinga kjem fram til valstyret innan kl. 17 dagen etter valdagen. I valforskrifta § 27 niande ledd er det bestemt at stemmene skal sendast som A-post eller på raskare måte. Det inneber at det ikkje vil vere høve til å nytte B-post, sjølv om stemmegivinga skjer i god tid før valdagen.

10.2.1 Opningstider

Opningstida ved mottak av førehandsstemmer har tradisjonelt følgt opningstidene til kommunen. I ein travel kvardag kan det vere vanskeleg å finne tid til å stemme. Særleg kan det vere vanskeleg dersom vallokalet ikkje er tilgjengeleg etter arbeidstid. For å sikre god nok tilgjengelegheit for veljarane bør kommunane derfor vurdere opningstidene nøye, mellom anna om det er mogleg å halde ope lenger utover kvelden enn det som har vore praksis til no.

Departementet meiner det kan vere grunn til å ha langope minst éin dag i veka i heile førehandsstemmeperioden, kanskje kvar dag siste veka før valet. Siste dagen før valdagen kan det likevel, av omsyn til å få stemmene fram i tide, vere grunn til å avslutte på eit tidlegare tidspunkt. Kommunen bør også vurdere å halde ope på laurdagar.

10.3 Tilgjengelegheit og tilrettelegging til val

Tilgjengelegheit til val handlar både om kva lokale som blir nytta til stemmegivinga, og korleis sjølvne lokala er tilrettelagde. Det er svært viktig å sikre at alle som ønskjer å stemme ved val, har høve til det. God tilgjengelegheit skal sikre retten den enkelte har til å delta i og ha innverknad på samfunnet. Ingen skal vere ekskludert frå å stemme ved val på grunn av manglande tilrettelegging. Derfor er det heilt nødvendig at kommunane før vala vurderer kor tilgjengelege vallokala er.

10.3.1 Universell utforming

Med universell utforming er meint utforming av produkt eller omgivnader på ein slik måte at dei kan brukast av alle menneske, i så stor utstrekning som mogleg. Omgrepet «universell utforming» inneheld eit sterkare likestillingskrav enn det som ligg i omgrepet «tilgjengelegheit for personar med nedsett funksjonsevne». Mens ein kan syte for tilgjengelegheit for personar med nedsett funksjonsevne gjennom spesielle løysingar, føreset universell utforming at hovudløysinga skal imøtekomme alle brukarbehov.

Ein viktig del av likestillinga for personar med nedsett funksjonsevne er å kunne utøve retten til å delta i val på same grunnlag som andre. Når valstyret bestemmer kva lokale det skal haldast førehandsstemming i, er det derfor nødvendig å ta omsyn til veljarar med nedsett funksjonsevne.

Diskriminerings- og tilgjengelova stiller krav til universell utforming av vallokala. § 9 i lova seier mellom anna at «[o]ffentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten».

Føremålet til diskriminerings- og tilgjengelova er å «[...] sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne». Deltaking i val er ein av dei viktigaste arenaene for samfunnsdeltaking. Det er derfor viktig at kommunane vurderer grundig om vallokala tilfredsstillar krava til universell utforming. Omgivnader og materiell skal utformast slik at dei kan brukast av menneske i alle aldersgrupper og med ulike ferdigheiter, kapasitet og funksjonsevne. Forhold som gjeld bevegelse, syn, høyrsel, forståing eller følsemd for miljø, er sentrale.

I byggesaksdelen i plan- og bygningslova er det heimel til å gi forskrift om oppgradering av eksisterande bygg retta mot allmenta til ein standard tilsvarende universell utforming. Slike forskrifter er ikkje gitt.

10.3.2 Aktivitetsplikta til kommunen

Diskriminerings- og tilgjengelova inneheld krav som valstyret må rette seg etter. § 3 første ledd i lova seier at «[o]ffentlige myndigheter skal arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme lovens formål». Denne *aktivitetsplikta* krev at kommunane har eit bevisst forhold til om vallokala tilfredsstillar krava til universell utforming.

10.3.3 Krav til lokala der førehandsstemminga skal skje – val av lokale

Vallova §§ 8-3 første ledd og 9-3 andre ledd stiller enkelte krav til lokala som skal nyttast til stemmegivinga. Lokala skal både vere eigna for stemmemottak og vere tilgjengelege for veljarane.

10.3.3.1 Kor eigna lokalet er

Det følgjer av vallova § 8-3 første ledd at stemmegivinga skal skje i eigna lokale. Det inneber at rammene rundt førehandsstemmegivinga skal vere slik at veljarane føler seg vel i situasjonen og trygge på at grunnleggjande sikkerheitsrutinar er sikra. Lokale som blir brukte til førehandsstemmegiving, bør såleis ha eit visst offisielt preg.

Stemmegiving er derfor først og fremst aktuelt i offentlege lokale. Andre lokale kan også nyttast, men stemmegiving i lokale der det går føre seg aktivitetar med kommersielt preg, tilfredsstillar ikkje kravet om at stemmegivinga skal skje i rolege og verdige former. Dette er likevel ikkje til hinder for å gjennomføre førehandsstemmegiving på kjøpesenter eller tilsvarende stader. Men *kvar* i kjøpesenteret det blir lagt til rette for stemming, må vurderast opp mot kravet til kor eigna lokalet er.

Vi viser elles til punkt 10.4.3, der stemmemottak ved kjøpesenter er omtalt nærmare. Ein kan for eksempel ta imot stemmer i mellombels oppsette lokale eller liknande

utanfor kjøpesenteret, eller ein kan innreie eit stemmelokale i eit eigna område inne på kjøpesenteret. Som eksempel på moglege stemmelokale kan vi nemne tomme eller ledige lokale inne i senteret. Om eit lokale er eigna for å ta imot førehandsstemmer, må vurderast konkret. I denne vurderinga må valstyret vurdere både utforminga av lokalet og typen aktivitet som elles går føre seg i lokalet.

10.3.3.2 Tilgjengelegheit

Veljarane skal kunne ta seg inn i vallokala utan hjelp. Andre lokale skal berre nyttast dersom det ligg føre «særlege grunnar». Dette inneber at stemmegivinga skal leggjast til lokale der veljarane kan ta seg inn på eiga hand.

Dersom det ikkje finst slike lokale i kommunen, må kommunen i utgangspunktet setje i verk tiltak som gjer lokala tilgjengelege for veljarane. Det kan for eksempel vere å setje opp ei rullestolrampe. Andre lokale kan nyttast dersom det ikkje finst eigna lokale som veljarane kan ta seg inn i utan hjelp, og det ikkje er mogleg eller vil vere uforholdsmessig dyrt å gjere lokala tilgjengelege for alle veljarane. Det skal leggjast ei streng vurdering til grunn ved avgjerda av om andre lokale kan nyttast.

Kor tilgjengelege lokala er, kjem mellom anna an på kor dei er geografisk plasserte i kommunen, om det er parkeringsmoglegheiter eller busstopp nær lokalet, om det er eit trafikkknutepunkt, om det er ein stad der mange ferdast, og så vidare. Kommunane bør gå gjennom heile «stemmegivingsløypa», frå parkering/busstopp til valurne, for å sjå om ein kan ha oversett eventuelle hindringar som kan skape problem for enkelte veljarar. Særleg umerkte trapper, trinn og tersklar kan opplevast som problematiske.

Kravet til tilgjengelegheit gjeld for alle vallokala i kommunen. Det er ikkje nok å leggje forholda til rette i berre eitt lokale. Det skal liggje føre særlege grunnar dersom ein vik frå dette kravet. Departementet vil også understreke at det ikkje er i samsvar med lova å la vere å leggje til rette eit vallokale og grunngi det med at det ikkje er behov for tilrettelegging i den aktuelle kretsen.

Når ein vurderer om det finst eigna lokale som veljarane kan ta seg inn i på eiga hand, bør alle typar lokale vurderast. Sjølv om det ikkje er tradisjon for å halde førehandsstemmegiving i ein bestemd type lokale, vil dette vere ei betre løysing enn å halde stemmegivinga i lokale som ikkje er tilgjengelege for alle veljarane. Aktuelle lokale er nemnde i punkt 10.4.

10.3.4 Tilrettelegging i lokala

10.3.4.1 Generelt

Valforskrifta §§ 26 og 30 inneheld krav til god tilgjengelegheit inne i sjølv vallokala. Tilgjengelegheit til vallokala omfattar alle forhold inne i vallokalet som kan påverke moglegheita til å stemme. Det omfattar mellom anna skilting/merking, framkommelegheit, logistikk, lysforhold og valutstyr som avlukke, urne og stemmesetel.

I samband med krava til universell utforming er det utvikla ei løysing for valutstyr som kommunane kan bestille, jf. punkt 9.3.

Departementet påpeiker kor viktig det er at kommunane har eit bevisst forhold til kven dei legg til rette for. Det er viktig å vere klar over at ein stor del av befolkninga har redusert funksjonsevne i delar av livet, for eksempel i periodar med skadar og sjukdom eller på grunn av aukande alder. Det er derfor viktig at kommunane tenkjer breitt når det gjeld tilrettelegging.

10.3.4.2 Rullestolbrukarar

Dei nye avlukka har to bord, eitt for gåande og eitt lågare bord for rullestolbrukarar. Her skal det vere mogleg å få tak i stemmesetlar sjølv. Dersom det unntaksvis ikkje finst eigna avlukke for rullestolbrukarar, kan stemmesetlane leggjast på eitt eller fleire låge bord i lokalet. I så fall må borda vere avskjerma slik at veljaren ikkje risikerer å vise kva setel han eller ho vel. Eit alternativ er å dele ut eit sett med alle stemmesetlane til veljarar som har vanskar med å bruke stemmesetlane som er lagde ut i stemmeavlukket. Departementet oppfordrar likevel til i størst mogleg grad å syte for løysingar som kan brukast av alle.

10.3.4.3 Blinde og svaksynte

Krava i valforskrifta inneber mellom anna at det må vere ryddige forhold og godt lys inne i stemmeavlukka. Dei nye avlukka har eige lys over borda. Det er også viktig at informasjonen i vallokalet og/eller i avlukka er i stor nok skrift til at han kan lesast av alle.

Valforskrifta § 26 andre punktum og § 30 fastset at stemmegivinga skal leggjast til rette slik at blinde og svaksynte veljarar kan stemme utan å måtte be om hjelp. Kommunane bestemmer sjølve korleis dei ønskjer å leggje til rette slik at kravet blir oppfylt. Ved val av framgangsmåte må det leggjast avgjerande vekt på at valet skal vere hemmeleg, og at den valde løysinga skal vere enkel å bruke.

Departementet tilrår å merkje stemmesetelkassetar med lappar med listeoverskrifta i punktskrift for blinde og storskrift for svaksynte. Dersom ein nyttar slike avlukke, er det i utgangspunktet nok å innreie eitt slikt avlukke i kvart vallokale. Ein bør likevel vurdere å leggje til rette fleire stemmeavlukke på denne måten, fordi merkelappar med stor skrift kan vere til nytte for store grupper veljarar.

Ein annan måte å leggje til rette for blinde og svaksynte veljarar på, er å bruke ei kartotekløysing. Det inneber at ein bruker ein liten koffert eller liknande med skiljemark, der namnet på partiet er trykt i punktskrift og storskrift på arkfana til skiljemarket. Ordinære stemmesetlar ligg bak skiljemarket. Det er viktig å hugse på eit eige skiljemark for blanke stemmesetlar. Når ein blind veljar kjem for å stemme, får veljaren utlevert kofferten og kan finne fram til den aktuelle stemmesetelen på eiga hand utan hjelp frå andre. Denne løysinga kan særleg vere aktuell ved stemmegiving heime hos veljarane.

Det er svært viktig å understreke at omsynet til hemmeleg val må sikrast, uansett kva løysing ein vel.

Kravet om at stemmegivinga skal leggjast til rette slik at blinde og svaksynte veljarar kan gi stemme utan hjelp frå andre, gjeld uansett kvar førehandsstemmegivinga skjer. Det gjeld såleis ikkje berre i ordinære vallokale og på institusjonar, men også ved stemmegiving heime hos veljaren og utanriks.

Departementet oppfordrar til at ein set seg grundig inn i føresegnene i valforskrifta, som ligg ute på regjeringen.no.

Inngå gjerne samarbeid med representantar for ulike brukargrupper og få råd frå menneske med nedsett funksjonsevne i planlegginga av kva lokale som skal brukast, og korleis lokala skal vere utforma innvendig. Sjå også meir informasjon om [kommunale og fylkeskommunale råd for personer med nedsatt funksjonsevne](#).

10.4 Stad for førehandsstemminga

10.4.1 Innleiing

Det er valstyret som bestemmer kvar ein skal ta imot førehandsstemmer. Det er likevel eit lovfesta krav av det skal haldast førehandsstemming på helse- og sosialinstitusjonar. Sjå punkt 10.3.3 om kravet til å vurdere kor eigna lokalet er.

10.4.2 «[...] der valgstyret ellers beslutter[...]»

Det følgjer av vallova § 8-3 andre ledd bokstav b at førehandsstemminga skjer der valstyret bestemmer at det skal ta imot førehandsstemmer. Valstyret må vurdere konkret kor mange stader i kommunen det er behov for å ha førehandsstemming. Det same gjeld for opningstidene i lokala. Lova byggjer likevel på ein føresetnad om at det i heile perioden skal vere mogleg å førehandsstemme minst éin stad. Dette gjeld likevel berre på vanlege arbeidsdagar (måndag til fredag).

Stader der det kan vere naturleg å halde førehandsstemming i tillegg til dei lovbestemde stadene (helse- og omsorgsinstitusjonar og ambulerande), er kommunehus, offentlege servicekontor, bibliotek, NAV-kontor, bank, burettslag, kjøpesenter, skole, universitet, høgskole, hotell, valbuss, valbåt, legeskyssbåt med vidare. Når det blir lagt til rette for førehandsstemmegiving, er det viktig at kommunen sikrar god tilgjengelegheit for veljarane.

10.4.3 På kjøpesenter

I mange kommunar er kjøpesenteret ein stad der ein veit at mange veljarar ferdast. Dersom forholda ligg til rette for det, vil det vere naturleg å opne for førehandsstemmegiving her.

I Prop. 64 L (2010–2011) uttaler departementet følgjande:

«Tradisjonelt tilrettelegger svært mange kommuner forhåndsstemmemottak i rådhus og/eller servicetorg, noen ganger som eneste sted. Departementet mener kommunene bør vurdere om dette faktisk sikrer best mulig tilgjengelighet og tilrettelegging. Det er viktig å sikre god deltakelse ved valg og dermed å legge stemmegiving til steder der velgerne ferdes. Evalueringen viser at det gis gode tilbakemeldinger på forhåndsstemmemottak på kjøpesenter. Det er i dag god infrastruktur i tilknytning til kjøpesenter, samtidig som kjøpesentre normalt har god tilgjengelighet og er godt tilrettelagt for alle, uavhengig av funksjonsevne.

Departementet vil oppfordre det enkelte valgstyre til en grundig gjennomgang av sted for forhåndsstemmegiving med tanke på hvordan det best kan tilrettelegges for valg og ut fra best mulig tilgjengelighet for velgere.»

Departementet viser til det som er sitert frå proposisjonen, og ber kommunane vurdere om det er aktuelt å gjennomføre førehandsstemmegiving på eitt eller fleire kjøpesenter i kommunen.

Førehandsstemmegivinga i eller ved kjøpesenter må organiserast slik at prinsippet om hemmeleg val blir sikra, samtidig som stemmegivinga kan skje mest mogleg uforstyrra av annan aktivitet i senteret. Dersom det er ledige eller tomme lokale i senteret, kan det vere naturleg å nytte desse. Eit anna alternativ kan vere å bruke mellombels oppsette lokale utanfor senteret. Departementet tilrår valstyra å ha dialog med leiinga ved kjøpesentra med sikte på å få til ei mest mogleg føremålstenleg organisering av stemmemottakinga.

10.4.4 På skolar, universitet og høgskolar

Det å kunne førehandsstemme på vidaregåande skolar, universitet og høgskolar vil for mange av dei yngre veljarane vere enkelt og tidssparande. Kommunar med slike lærestader bør derfor nøye vurdere kva moglegheiter det er for stemmegiving der.

10.4.5 I fengsel og militærleirar

Veljarar som oppheld seg i fengsel, kan ha vanskar med å få stemt på valdagen. Dei same omsyna som ligg til grunn for å halde førehandsstemming på helse- og omsorgsinstitusjonar, gjeld også for personar som oppheld seg i fengsel. Det tilseier at det bør vere mogleg å førehandsstemme i alle fengsel.

Dei same omsyna gjer seg gjeldande, om enn i mindre grad, for militært personell som held til i militærleirar.

10.4.6 På helse- og omsorgsinstitusjonar

Etter vallova § 8-3 andre ledd bokstav a skal det haldast førehandsstemming på helse- og omsorgsinstitusjonar. Det omfattar sjukehus, pleieheimar og etterbehandlingsheimar med vidare. Det er også mogleg å ta imot førehandsstemmer heime hos personar som oppheld seg i trygde- og omsorgsbustader med nær tilknytning til dei nemnde institusjonane, jf. valforskrifta § 25. Det er ikkje høve til å vedta at det berre skal haldast førehandsstemming på enkelte helse- og omsorgsinstitusjonar.

Det skal haldast førehandsstemming minst éin dag ved alle institusjonane. Av omsyn til seint innkomne førehandsstemmer bør førehandsstemmegivinga leggjast så nær opp til valdagen som mogleg. Alle veljarar kan førehandsstemme på desse institusjonane, både bebuarar, personale og andre veljarar.

Det som er nemnt i det førre avsnittet, føreset at institusjonane er tilgjengelege for allmenta. I ein førespurnad til departementet er det påpeikt at enkelte institusjonar er i privat eige, og at enkelte institusjonar ikkje er opne for allmenta. Ordlyden i lova legg opp til at det skal vere høve til å ta imot førehandsstemmer også på slike institusjonar. Her er det viktig at valmyndigheitene har ein god dialog med representantar for institusjonane, slik at førehandsstemmegivinga kan organiserast og gjennomførast på ein måte som ikkje kjem i strid med reglane og prinsippa som gjeld for den aktuelle institusjonen.

10.4.7 Ambulerande stemmegiving

Veljarar som på grunn av sjukdom eller uførleik ikkje kan stemme der det blir halde førehandsstemming, kan etter søknad til valstyret førehandsstemme der dei oppheld seg, jf. vallova § 8-3 sjette ledd.

Valstyret fastset svarfristen for når søknaden må vere kommen inn til kommunen. Søknadsfristen skal fastsetjast til eit tidspunkt mellom tysdag og fredag den siste veka før valet. Valstyret må kunngjere ordninga med ambulerande stemmegiving i god tid før fristen.

Lova inneheld ingen formelle krav til innhaldet i søknaden. Det er for eksempel ikkje noko krav om at søknaden må vere skriftleg. Det må likevel gå fram av søknaden at veljaren er sjuk eller ufør og derfor ikkje i stand til å førehandsstemme ein annan stad.

10.5 Kunngjering av førehandsstemmegiving

Valstyret skal kunngjere tid og stad for all førehandsstemmegiving i kommunen, jf. valforskrifta § 24. Det er ein føresetnad at kunngjeringa av førehandsstemmegivinga skjer gjennom eit medium som når ut til dei fleste veljarane. Det kan vere ei lokalavis, ei informasjonsavis for kommunen og liknande. Departementet oppfordrar særleg kommunane til å leggje til rette for at det blir lagt ut tydeleg og god informasjon om valet på nettsidene til kommunane.

Førehandsstemmegiving på institusjonar skal – som all annan førehandsstemmegiving – kunngjerast. Det bør skje ved oppslag både på institusjonen og i avisene. Vidare bør dei tilsette ved institusjonen seie frå til sengeliggjande og andre som ikkje kan lese oppslaga.

10.6 Stemmemottakarane

Det følgjer av vallova § 8-2 første ledd bokstav a at det er valstyret som oppnemner stemmemottakarar innanriks.

Valstyret må oppnemne så mange stemmemottakarar som er nødvendig for å gjennomføre førehandsstemmegivinga på ein tilfredsstillande måte. Det er valstyret sitt ansvar å syte for at stemmemottakarane får den opplæringa dei treng. Stemmemottakarane må setje seg grundig inn i føresegnene om førehandsstemmegivinga.

Vallova § 8-2 tredje ledd avgrensar kva oppgåver listekandidatar kan ha ved gjennomføringa av val. Listekandidatar som er oppførte på ei valliste ved valet, kan ikkje oppnemnast til stemmemottakarar i den vedkommande kommunen ved det same valet. Det inneber at listekandidatar ikkje kan tenestegjere som stemmemottakarar. Det er berre personar som sjølve stiller til val i det aktuelle valet, og ikkje politikarar generelt, som er omfatta av dette.

10.6.1 Talet på valfunksjonærar ved stemmemottak

Vallova § 8-1 femte ledd bestemmer at det skal vere to stemmemottakarar til stades ved mottak av førehandsstemmer. Det gjeld berre i den ordinære førehandsstemmegivingsperioden innanriks, med unntak av på Svalbard og Jan Mayen. Kravet til to stemmemottakarar gjeld ikkje ved tidlegstemmegivinga.

Kravet til to stemmemottakarar blei innført samtidig med at ein fjerna bruken av stemmesetelkonvolutt for veljarar som stemmer i eigen kommune. Når ein veljar stemmer og stemma blir godkjend og lagd i urna, kan ho ikkje tilbakesporast. Eventuelle feil vil derfor få større konsekvensar, sidan dei ikkje kan rettast. At to personar er til stades, vil på denne måten auke kvaliteten på gjennomføringa. Det er også nødvendig for å sikre tilliten til valordninga og verne valfunksjonærar mot mistenkeleggjering.

10.6.2 To stemmemottakarar

Intensjonen bak føresegna er å sikre at to stemmemottakarar er vitne til gjennomføringa av den ordinære førehandsstemmegivinga, det vil seie at minst to stemmemottakarar fysisk er til stades når stemmesetelen blir stempla, det blir kryssa av i manntalet og veljaren legg setelen i urna. Det verkar med andre ord ikkje til å vere i tråd med intensjonane i lovføresegna dersom berre éin stemmemottakar tek imot førehandsstemmer mens den andre er oppteken med andre oppgåver i lokalet.

Det er opp til valstyret å bestemme organiseringa av stemmegivinga og korleis oppgåvene skal fordelast mellom stemmemottakarane i samsvar med lovgivinga. Kommunane må sjølve vurdere om kravet er oppfylt i dei ulike tilfella.

10.7 Forbod mot valagitasjon med vidare

10.7.1 Valagitasjon

Vallova § 8-5 første ledd bestemmer at det er forbode å drive valagitasjon i det rommet der førehandsstemmegivinga skjer. Forbodet inneber at det ikkje er tillate å drive

valkamp i form av stands eller liknande. Forbodet omfattar agitasjon for eller mot systemet, politiske parti, oppfatningar eller personar. Det omfattar både munnlege og skriftlege meiningsytringar, som å setje opp oppslag eller å dele ut brosjyrar.

10.7.2 Opplysningar om forbruket av stemmesetlar

Det følgjer av vallova § 8-5 andre ledd at uvedkommande ikkje må få kunnskap om forbruket av stemmesetlane til dei ulike vallistene. Det inneber at valfunksjonærane ikkje må gi opplysningar til for eksempel pressa om forbruket av stemmesetlar. Pressa eller andre kan heller ikkje få tilgang til stemmeavlukka – eller andre stader der stemmesetlane er lagde ut – for å sjå korleis det ligg an med stemmesetelforbruket.

10.8 Legitimasjon

Vallova § 8-4 sjette ledd regulerer legitimasjonsplikta under førehandstømmegivinga. Ei tilsvarande føresegn finst i vallova § 9-5 andre ledd for stømmegiving på valdagen.

Er veljaren ukjend, må vedkommande legitimere seg overfor stømmemottakaren. Dersom ein ukjend veljar ikkje kan bevise identiteten sin, skal stømmemottakaren ikkje ta imot stemme frå vedkommande. Den vedkommande veljaren må avvisast og bli beden om å komme tilbake med legitimasjon seinare.

Dersom stømmemottakaren kjenner veljaren, er det ikkje nødvendig at veljaren viser legitimasjon. Det er ikkje noko i vegen for at også dei som har roller som valfunksjonærer i det aktuelle vallokalet, kan gå god for identiteten til ein veljar. Departementet vil påpeike at veljarar i lokalet ikkje kan stadfeste identiteten til ein annan veljar.

Verken lova eller forskrifta har nærmare reglar om kva slags legitimasjon som skal godkjennast. Stømmemottakaren må i kvart enkelt tilfelle vurdere legitimasjonen veljaren legg fram. Det må vere eit minstekrav at legitimasjonen har eit visst offisielt preg og inneheld namnet på veljaren, fødselsdato og bilete. Typiske legitimasjonspapir er bankkort med bilete, førarkort og pass, men også andre typar legitimasjon med bilete kan godkjennast.

Departementet presiserer at det er viktig å vise godt skjønn ved vurderinga av om den aktuelle legitimasjonen er tilstrekkeleg dokumentasjon på identiteten til veljaren. Utgangspunktet må vere at dersom legitimasjonen gir eit truverdig inntrykk, har veljaren oppfylt legitimasjonsplikta. Så lenge stømmemottakaren ser at det er rette vedkommande ein står overfor, må veljaren få lov til å stemme. Det bør gjelde sjølv om legitimasjonen har gått ut på dato. Stømmemottakaren må likevel i kvart enkelt tilfelle vurdere «kvaliteten» på legitimasjonen.

Departementet oppfordrar kommunane til å gi informasjon til NAV-kontoret og eventuelt andre etatar i kommunen slik at dei kan vurdere å gi økonomisk stønad til legitimasjon, eventuelt etablere ei ordning for å skrive ut mellombels gratis legitimasjon.

Dersom veljaren har gløymt legitimasjonen heime og ein har høve til det, kan det vere aktuelt å køyre veljaren heim for å hente legitimasjon. Ein kan elles hjelpe til med å ringje etter drosje og liknande.

I kravet til legitimasjon ligg at stemmemottakaren må kontrollere at den vedkommande veljaren er den han eller ho utgir seg for å vere. Heildekkjande hovudplagg kan skape spesielle utfordringar. Identifikasjonskravet inneber at ansiktet til veljaren må vise. Stemmemottakaren må forklare kva legitimasjonskravet inneber, og be veljaren på ein respektfull måte om å vise ansiktet slik at identifisering er mogleg. Dersom identifiseringa skjer i eit skjerma område eller eit eige rom, bør to valfunksjonærar av same kjønn som veljaren vere til stades.

Lova har éi føresegn om unntak frå kravet om veljarlegitimasjon ved førehandsstemmegiving på institusjonar som helse- og omsorgsinstitusjonar og fengsel. Her er det ikkje eit absolutt krav at ein ukjend veljar legitimerer seg, fordi det kan skje at dei som oppheld seg i institusjonen, ikkje har legitimasjonspapir tilgjengeleg. Her kan i staden ein tilsett ved institusjonen gå god for identiteten til veljaren. Det er då eit vilkår at den tilsette legitimerer seg.

Unntaksføresegna gjeld ikkje for besøkjande på institusjonen. Her gjeld identifikasjonskravet fullt ut.

10.9 Framgangsmåten ved førehandsstemmegivinga

10.9.1 Utgangspunkt og hovudregel

Stemmemottakaren har plikt til å gjere veljaren kjend med reglane som gjeld for førehandsstemmegivinga, og syte for at handlinga skjer uforstyrta. Stemmemottakaren må ikkje gjere noko forsøk på å påverke kva veljaren stemmer.

Framgangsmåten for førehandsstemmegivinga går fram av vallova § 8-4 og valforskrifta § 27. Utgangspunktet er at stemmemottakaren skal vise veljaren til den staden der stemmesetlane ligg, før ein tek stilling til vidare framgangsmåte etter vallova § 8-4.

Hovudregelen er at veljarar som stemmer i den kommunen dei er manntalsførte i, skal leggje stemmesetelen direkte i urna. Er veljaren manntalsført i ein annan kommune, skal ein i staden nytte ein stemmesetelkonvolutt som blir lagd saman med valkortet i ein omslagskonvolutt. Nedanfor går vi gjennom dei ulike prosedyrane.

For å lese om framgangsmåten ved tidlegstemmegivinga, sjå punkt 10.1.

10.9.2 Veljarar som er manntalsførte i eigen kommune – stemmesetel rett i urne

Veljarar som stemmer i den kommunen dei er manntalsførte i, skal leggje stemmesetelen direkte i urna, jf. vallova § 8-4 andre ledd. Dette er den same prosedyren som på valdagen. Veljaren blir vist inn i avlukket, vel stemmesetel, brettar denne og går til stemmemottakaren. Stemmemottakaren kryssar vedkommande av i manntalet og

stemplar stemmesetelen. Veljaren legg sjølv stemmesetelen i ei forseгла urne. Stemmegivinga er då godkjend når veljaren legg setelen i urna og vedkommande er kryssa av i eit elektronisk online manntal.

Ordninga gjeld frå den ordinære førehandsstemmegivinga, som begynner 10. august. Ved tidlegstemmegivinga skal det nyttast stemmesetelkonvolutt.

10.9.2.1 Verkeområde

Ordninga gjeld innanriks, unnateke på Svalbard og Jan Mayen. Prosedyren skal følgjast alle stader der valstyret etter vallova § 8-3 andre ledd avgjer at det skal ta imot stemmer. Det inkluderer også ulike institusjonar, fengsel, militæranlegg og liknande. Vidare skal prosedyren følgjast når ein tek imot ei stemme heime hos veljaren ved ambulerande stemmegiving. Dei som tek imot stemmer, må ha med seg urne, stemmesetlar og PC med tilgang til Internett for å kunne logge seg på valadministrasjonssystemet EVA med online tilgang til manntalet. For bruk av stemmesetelkonvolutt i særskilde tilfelle, sjå punkt 10.10.4.

10.9.2.2 Tidspunktet for godkjenning av stemmegivinga

Når stemmesetelen blir lagd direkte i urna, blir stemmegivinga godkjend samtidig som veljaren førehandsstemmer. Det betyr at dei som er oppnemnde som stemmemottakarar, får myndigheit til å godkjenne ordinære stemmegivingar som blir lagde i urna.

10.9.2.3 Elektronisk manntal

For at stemmemottakaren skal kunne kontrollere at veljaren har stemmerett i kommunen og ikkje allereie har fått godkjent ei stemme, er det ein føresetnad at stemmemottakaren har tilgang til eit oppdatert online manntal når stemma blir gitt. Med EVA har alle kommunar tilgang til eit elektronisk landsdekkjande manntal.

Med eit online tilgjengeleg manntal skal stemmegivinga godkjennast idet ho blir gitt og veljaren blir kryssa av i manntalet. Det betyr at avkryssingsmanntalet kan skrivast ut ferdig avkryssa for godkjende førehandsstemmer.

10.9.3 Dersom elektronisk manntal ikkje er tilgjengeleg – beredskapssituasjon

Ein føresetnad for at veljarane skal leggje stemmesetelen rett i urna, er at stemmemottakaren har online tilgang til det elektroniske manntalet, slik at ein sikrar at ingen får godkjent meir enn éi stemme. Tilgang til online manntal krev tilstrekkelege opptider, teknisk utstyr og kommunikasjon. Det er viktig at kommunane sikrar internetttilgang i vallokala sine.

Det kan skje at manntalet mellombels er utilgjengeleg for stemmemottakaren når veljaren ønskjer å stemme, for eksempel på grunn av straumbrot. Då vil det ikkje vere mogleg å krysse veljaren av i manntalet og godkjenne stemmegivinga, og stemmemottakaren må følgje prosedyren for beredskap.

Framgangsmåten som skal nyttast når online manntal ikkje er tilgjengeleg, går fram av vallova § 8-4 tredje ledd og valforskrifta § 27a. Rutinen er berre aktuell i dei tilfella der veljaren i utgangspunktet skal leggje stemmesetelen i urna, men der manntalet mellombels er utilgjengeleg. I disse tilfella skal det nyttast ein mellombels beredskapsprosedyre. Det vil seie at ein nyttar ein stemmesetelkonvolutt som saman med valkortet blir lagd i ein eigen beredskapskonvolutt så lenge det elektroniske manntalet ikkje er tilgjengeleg. Beredskapskonvolutten skal leggjast i ei urne. Kommunane bestemmer sjølve om dei skal bruke ei eiga urne i desse tilfella, sjå punkt 10.10.9.

Desse stemmegivingane må godkjennast av valstyret i etterkant. Når beredskapssituasjonen er over, skal beredskapskonvoluttane leverast til valstyret for godkjenning. Godkjenninga bør skje fortløpande, med sikte på å få eit mest mogleg oppdatert avkryssingsmanntal.

Beredskapsprosedyren med bruk av beredskapskonvolutt skal berre nyttast når manntalet ikkje er tilgjengeleg online. Når manntalet igjen er tilgjengeleg, skal veljaren leggje stemmesetelen direkte i urna slik hovudregelen seier.

10.9.4 Bruk av stemmesetelkonvolutt i «særlege tilfelle»

I enkelte tilfelle vil det ikkje vere føremålstenleg eller praktisk mogleg å følgje hovudregelen med å leggje stemmesetelen rett i urna. Særskilde forhold kan tilseie at det enkelte stader ikkje er mogleg å få på plass tilstrekkeleg infrastruktur til å sikre online manntal. Ved stemmegiving for eksempel i fengsel, der det gjerne er mange som høyrer til andre kommunar, og som uansett må bruke stemmesetelkonvolutt, kan det også tenkjast at alle veljarane bør stemme etter dei same prosedyrane, for å sikre tilstrekkeleg hemmelegald. Også ved ambulerande stemmemottak kan det vere vanskeleg å sikre online tilgang til manntalet. I desse tilfella kan ein bruke ein stemmesetelkonvolutt som ein legg saman med valkortet i ein omslagskonvolutt. Valstyret må då ta stilling til om stemmegivinga skal godkjennast.

Hovudregelen kan fråvikast berre i særlege tilfelle, jf. vallova § 8-4 fjerde ledd. Dette er altså eit unntakstilfelle som berre er aktuelt der det er gjort ei grundig vurdering av behovet og om det ligg føre eit slikt tilfelle. Det særlege tilfellet skal vere tilknytt eit føreliggjande forhold eller ein oppstått situasjon. Særskilde tilfelle kan for eksempel vere kjende tekniske problem lokalt, fordi det er særleg upraktisk eller vanskeleg å få stabil tilgang til manntalet online. Av omsyn til hemmelegald bør flest mogleg gi stemme rett i urna.

Det er dei enkelte kommunane som bestemmer når stemmegivinga bør skje etter dette unntakstilfellet. Valstyret skal vurdere konkret kvart enkelt typetilfelle. Valstyret kan ikkje bestemme at dei berre vil ta imot stemmer etter denne prosedyren.

I mindre kommunar med få førehandsstemmer vil det ofte vere utfordrande å sikre hemmelegald når ein har ulike kategoriar stemmer som blir gitt på ulik måte. Det er

av omsyn til veljarane at ein kan gi førehandsstemmer på fleire måtar. Omsynet til veljarane tilseier også at flest mogleg skal få leggje stemmesetelen rett i urna. Alle valfunksjonærar har teieplikt dersom dei får kunnskap om korleis ein veljar har stemt.

10.9.5 Dersom veljaren ikkje finst i manntalet eller allereie er kryssa av

Som på valdagen kan det skje at veljaren ikkje finst i manntalet eller alt er kryssa av for godkjend stemmegiving. I desse tilfella skal vedkommande likevel ha høve til å stemme, men må då bruke stemmesetelkonvolutt. Valstyret skal ta stilling til stemmegivinga i ettertid.

På valdagen skal ein i slike tilfelle bruke eit særskilt omslag. Ved førehandsstemmegivinga er det meir føremålstenleg å bruke omslagskonvoluttar. Etter at stemmesetelen er stempla, legg veljaren konvolutten sjølv i ein stemmesetelkonvolutt og limer han att. Stemmemottakaren legg stemmesetelkonvolutten saman med valkortet i ein omslagskonvolutt som også skal limast att. Veljaren legg omslagskonvolutten i ei urne. Stemmemottakaren syter for at mottekne omslagskonvoluttar blir lagde fram for valstyret til behandling i samband med prøvinga av stemmegivingane.

10.9.6 Dersom veljaren er manntalsført i ein annan kommune

Framgangsmåten i dei tilfella der veljaren tilhøyrrer ein annan kommune, er regulert av vallova § 8-4 femte ledd. Førehandsstemmer gitt av veljarar som er manntalsførte i ein annan kommune, skal leggjast i ein stemmesetelkonvolutt som saman med valkortet skal leggjast i ein omslagskonvolutt. Det er fordi slike stemmer skal sendast til valstyret i rett kommune for etterfølgjande prøving. Det er ikkje mogleg for veljarane å leggje stemmesetelen rett i urna i desse tilfella.

Veljarar med stemmerett i ein annan valkrets enn der stemma blir gitt, skal få utlevert ein avkryssingsstemmesetel med namna til dei registrerte politiske partia, med mindre dei har med seg ein stemmesetel frå sin eigen valkrets, jf. valforskrifta § 27 andre ledd. Veljarane skal alltid leggje stemma si i ei urne, også når ein bruker stemmesetelkonvoluttar. Kommunane bestemmer sjølve om ein skal bruke eiga urne i desse tilfella.

10.9.7 Stempel på stemmesetelen

For å sikre at veljaren berre får godkjent éi stemme, skal alle stemmesetlane stemplast slik ordninga er på valtinget. Det gjeld både stemmegivingar som skal rett i urna, og dei som skal leggjast i ein stemmesetelkonvolutt. Det betyr at alle veljarar, uavhengig av om stemma skal leggjast i urne eller stemmesetelkonvolutt, først må bli viste til avlukket. Når vedkommande deretter kjem til stemmemottakaren, tek ein stilling til kva prosedyre som skal nyttast vidare.

Ved oppteljing skal stemmesetlar som er lagde rett i urna, forkastast dersom dei ikkje har stempel, sjå kapittel 14. Eventuelle ustempla stemmesetlar i stemmesetelkonvolutt skal stemplast av valfunksjonæren når konvolutten blir opna. Innhaldet skal

kontrollerast, og ein må ta stilling til stemmegivinga. Ein skal her følgje den same prosedyren som ein skal følgje når stemmesetlar i særskilt omslag ved valtinget ikkje er stempla, sjå punkt 15.2. Stemmesetlar lagde i stemmesetelkonvolutt skal altså ikkje forkastast på grunn av manglande stempel. I desse tilfella er grunnen til det manglande stempelet feil frå stemmemottakaren si side. Stemmesetelkonvoluttan erstattar stempelet, slik at det ikkje skal vere tvil om at stemmesetelen er gyldig.

Valtingsstemmer og førehandsstemmer skal teljast separat. For å hindre samanblanding mellom førehandsstemmene og valtingsstemmene er det krav om at stempla skal vere ulike for førehandsstemmegivinga og valtingsstemmegivinga. For å sikre hemmelegghald er det i tillegg eit krav at det ikkje skal gå fram av stempelet i kva kommune stemma er gitt, sjå vallova § 8-4 sjuande ledd. Stempel med kommunevåpen og liknande skal derfor ikkje brukast under førehandsstemmegivinga.

Det er kommunane sjølve som bestemmer korleis stempla skal sjå ut, og som må stå for innkjøp. Det er ikkje noko i vegen for at fleire kommunar går saman og koordinerer innkjøp. Det er heller ikkje noko i vegen for at fylkeskommunen eventuelt har ei slik rolle.

Når ein vurderer kva type stempel som skal kjøpast inn, må ein ta utgangspunkt i føremålet og omsynet bak kravet til stempel. Eit stempel skal sikre at veljaren berre får godkjent éi stemme. Stempel ved førehandsstemmegivinga skal skiljast frå valtingsstemmegivinga fordi dei ulike stemmesetlane skal teljast separat. Av sikkerheitsomsyn bør ikkje alle kommunar i heile landet bruke det same stempelet (eit slikt felles stempel vil lettare kunne føre til fusk eller misbruk).

Ved førehandsstemmegivinga skal det ikkje gå fram av stempelet i kva kommune stemma er motteken. Dersom ein kommune får få stemmegivingar frå andre kommunar, er faren stor for at hemmelegghaldet ikkje kan sikrast dersom det går fram av stempelet kvar stemma blei gitt. Dette er bakgrunnen for kravet om at stempel ved førehandsstemmegivinga ikkje skal innehalde kommunevåpen/-namn. Det same omsynet gjeld ikkje ved valtingsstemmegivinga. Ved valtingsstemmegivinga får ein ingen stemmer frå andre kommunar. Det er derfor ingenting i vegen for at stempelet eventuelt inneheld kommunevåpen på valtinget.

Stempelet bør vere lett å lese, det vil seie ikkje for lite. Det må vere lett å skilje stempelet for førehandsstemmegivinga frå stempelet for valtinget. Stempelet bør gi eit godt avtrykk i bruk, og kan gjerne vere i svart farge. På den måten blir stemmesetlane lettare å lese i skanninga, og færre stemmesetlar kjem til verifisering. Om stempelet er firkanta eller rundt, har ikkje noko å seie. Motivet på stempelet har heller ikkje noko å seie, med unntak av at stempel som skal brukast i samband med førehandsstemmegivinga, ikkje skal innehalde kommunevåpen/-namn. Stempel som kommunane bruker ved val, kan innehalde riksvåpen. Retningslinjene for bruk av riksvåpen er tilgjengelege på [nettsidene til Utanriksdepartementet](#).

10.9.8 Urner

Under førehandsstemmegivinga har ein fleire kategoriar stemmer som veljarane kan gi på ulike måtar. Nedanfor er ei oversikt som viser dei ulike kategoriane og korleis veljarane skal gi stemmesetlane:

Stemmekategoriar	Prosedyre	
Tidlegstemmegiving	Stemmesetelkonvolutt i omslagskonvolutt	Skal vurderast i ettertid
Veljar som førehandsstemmer i eigen kommune	Stemmesetel rett i urne	Skal kryssast av i manntalet og godkjennast av stemmemottakar
Ved straumbrot eller kommunikasjonsbrot mot manntalet (beredskapsrutine)	Stemmesetelkonvolutt i eigen beredskapskonvolutt	Skal vurderast i ettertid
I særlege tilfelle når valstyret har bestemt at det skal nyttast stemmesetelkonvolutt	Stemmesetelkonvolutt i omslagskonvolutt	Skal vurderast i ettertid
Stemme frå veljar som er manntalsført i ein annan kommune	Stemmesetelkonvolutt i omslagskonvolutt	Skal vurderast i ettertid
Stemme frå veljar som ikkje er innført i vedkommande del av manntalet, eller som allereie er kryssa av i manntalet	Stemmesetelkonvolutt i omslagskonvolutt	Skal vurderast i ettertid

Veljaren skal alltid sjølv leggje anten stemmesetelen eller stemmesetelkonvolutten i ei urne. Valurner skal vere forseгла.

Det er opp til kommunane å bestemme om dei skal bruke éi eller fleire urner under førehandsstemmegivinga. Lokale forhold og ulik storleik kan tilseie at dei ulike kommunane vurderer dette ulikt. Kommunar som får mange stemmer frå veljarar som høyrer til andre kommunar, kan for eksempel velje å ha ei eiga urne for desse tilfella.

Det er særleg viktig å vere merksam på at stemmesetlar som blir lagde rett i urna, etter vallova § 8-4 (2) blir godkjende idet dei blir gitt. Det kan derfor vere føremålstenleg å bruke ulike urner for stemmer som blir lagde direkte i urna, og stemmer som blir gitt i stemmesetelkonvolutt. Dersom ein nyttar den same urna, må urna tømmast på slutten av dagen, og stemmene må sorterast. Det føreset gode rutinar.

Departementet tilrår også å bruke eiga urne i dei tilfella der stemma blir gitt i ein beredskapskonvolutt etter vallova § 8-4 (3). Stemmer som er gitt etter beredskapsprosedyren, bør ikkje blandast med dei andre stemmegivingane. Beredskapskonvoluttane skal berre brukast når ein følgjer beredskapsprosedyren i vallova § 8-4 (3), jf. valforskrifta § 27a, sjå punkt 10.10.3.

10.9.9 Talet på valfunksjonærar ved stemmemottak

Ved den ordinære førehandsstemmegivinga innanriks, unnateke på Svalbard og Jan Mayen, skal det vere minst to stemmemottakarar til stades ved mottak av førehandsstemmer, sjå punkt 10.6.

10.9.10 Generelle føresegner

Veljarar som ikkje har stemmerett i det aktuelle fylket ved stortingsval eller fylkestingsval eller i den aktuelle kommunen ved kommunestyreval, skal for kvart val få utlevert ein stemmesetel som inneheld ei liste med namna til dei registrerte politiske partia. Ved sametingsvalet skal veljarar som ikkje har stemmerett i samevalkretsen, få utlevert ein blank stemmesetel der dei skriv namnet på den lista dei ønskjer å stemme på. Desse veljarane skal altså ikkje bruke stemmesetlane med kandidatnamn som ligg ute i stemmelokalet.

Inne i stemmeavlukket («i enerom og usett») skal veljaren brette saman stemmesetelen slik at det ikkje er synleg kva valliste veljaren stemmer på.

Dersom ein bruker stemmesetelkonvolutt, skal stemmesetlane for både kommunestyre- og fylkestingsvalet leggjast i den same stemmesetelkonvolutten. Ved stortingsval og sametingsval skal stemmesetlane leggjast i ulike stemmesetelkonvoluttar.

Dersom ein bruker stemmesetelkonvolutt og valkort innanriks, skal stemmemottakaren skrive under på valkortet og føre på tid og stad for stemmegivinga. Dersom veljaren ikkje har med seg valkort, skal stemmemottakaren fylle ut eit valkort med dei påkravde opplysningane. Stemmemottakaren legg stemmesetelkonvolutten saman med valkortet i ein omslagskonvolutt som skal limast att. Stemmegivingar til sametingsvalet skal sendast til samevalstyret saman med eit eige valkort i ein eigen omslagskonvolutt.

Valkortet skal fyllast ut slik at det er mogleg å eintydig identifisere veljaren ut frå opplysningane på kortet, jf. valforskrifta § 23 andre ledd bokstav b. I tillegg må stemmemottakaren krysse av for riktig val, fylle ut namn og adresse til det valstyret/samevalstyret som stemmegivinga skal sendast til. Namnet og adressa til veljaren bør alltid fyllast ut, sjølv om for eksempel manntalsnummeret kunne vore tilstrekkeleg. Namn og adresse kan likevel vere utilstrekkeleg for å kunne identifisere veljaren eintydig. Andre opplysningar som det derfor kan vere aktuelt å påføre valkortet, er manntalsnummeret eller fødselsnummeret til veljaren.

Dersom ein veljar har behov for hjelp til å stemme, har vedkommande krav på hjelp frå stemmemottakaren. Veljarar med alvorleg nedsett fysisk eller psykisk funksjonsevne kan i tillegg peike ut ein ekstra hjelpar – etter eige val – blant dei som er til stades. For å verne veljarar mot utidig press skal det alltid vere ein valfunksjonær til stades når veljarar får hjelp ved stemmegivinga. Føresegna er nærmare omtalt i samband med stemmegiving på valdagen.

10.9.11 På helse- og omsorgsinstitusjonar

Førehandsstemmegiving på helse- og omsorgsinstitusjonar skjer stort sett på same måte som anna førehandsstemmegiving, jf. over. Det skal vere minst to stemmemottakarar til stades også ved førehandsstemmegiving på institusjon.

Av omsyn til pasientane/pensjonærane som først kjem til institusjonen ein av dei siste dagane før valet, bør stemmegivinga skje så nær valdagen som mogleg. Valstyret bør alltid rådføre seg med leiinga ved institusjonen før det avgjer kva tid stemmegivinga skal skje på ein institusjon.

10.9.12 På pasientrom og i trygde- og omsorgsbustader

Det er tillate å stemme på pasientromma på helse- og omsorgsinstitusjonar. Slik stemmegiving bør likevel ikkje skje meir enn absolutt nødvendig. Oppegåande pasientar/pensjonærar som vil stemme, bør gjere det i eit særskilt innretta rom på institusjonen.

Ein del av pasientane som ønskjer å stemme, ligg truleg på rom saman med andre pasientar. Etter vallova § 8-4 første ledd skal veljaren «i enerom og usett» brette saman stemmesetelen slik at det ikkje er synleg kva valliste veljaren stemmer på. Der det er forsvarleg og praktisk å flytte ein eller fleire av pasientane ut av rommet den tida stemmegivinga held på, bør det gjerast. I mange tilfelle er dette truleg vanskeleg å gjennomføre. Ei meir praktisk tilnærming vil derfor vere å skjerme veljaren frå dei andre pasientane, for eksempel ved hjelp av skjerm Brett eller liknande. Uansett kva løysing ein vel, må stemmemottakaren leggje stor vekt på å leggje forholda til rette for at stemmegivinga kan skje på ein heilt ut trygg måte, slik at ingen av dei andre pasientane på rommet kan sjå kva veljaren stemmer.

Når det gjeld stemmegiving på pasientrom og heime hos personar som oppheld seg i trygde- og omsorgsbustader, skal stemmemottakaren gi veljaren éin stemmesetel for kvar gruppe som stiller liste ved valet, jf. valforskrifta § 27 femte ledd. Stemmesetlane som ikkje blir nytta, skal leggjast i ein konvolutt som blir limt att. Dette skal sikre at stemmegivinga til veljaren er hennemeleg. Veljaren kan sjølv velje å behalde konvolutten med dei ubrukte stemmesetlane eller å gi han til stemmemottakaren. Dersom veljaren gir konvolutten til stemmemottakaren, skal vedkommande syte for å destruere konvolutten på ein trygg måte og informere veljaren om det. Veljaren skal leggje stemma si i ei urne, men kommunane bestemmer sjølve om dei skal bruke ei eiga urne i desse tilfella.

For at stemmegivinga på institusjonar skal kunne gjennomførast på ein tilfredsstillande måte, må valmyndigheitene samarbeide med institusjonane om den praktiske gjennomføringa. Særleg viktig er det at pasientane på førehand får nødvendig orientering om stemmegivinga. Når det gjeld pasientar som er sengeliggjande, er det eit krav at personalet på institusjonane er med og gir desse nødvendig førehandsorientering. Personalet skal likevel ikkje ta imot stemmer, med mindre valstyret har oppnemnt dei som stemmemottakarar.

10.9.13 Ambulerande stemmegiving

Også ved ambulerande stemmemottak skal det vere minst to stemmemottakarar til stades ved stemmemottaket, jf. vallova § 8-1 femte ledd. Veljaren skal få utdelt éin stemmesetel for kvar liste som stiller ved valet, jf. valforskrifta § 27 femte ledd. Stemmesetlar som ikkje blir brukte, skal leggjast i ein konvolutt som blir limt att, og veljaren kan behalde konvolutten med dei ubrukte stemmesetlane eller gi han til ein stemmemottakar. Dersom veljaren gir konvolutten til ein stemmemottakar, skal vedkommande syte for å destruere konvolutten på ein trygg måte og informere veljaren om det.

10.9.14 Veljarar med nedsette kognitive evner

Alle som oppfyller vilkåra i vallova §§ 2-1 og 2-2, har stemmerett. Det gjeld sjølv sagt også personar med ulik grad av nedsette kognitive evner, for eksempel personar med nedsett psykisk funksjonsevne eller demens.

Under stemmegivinga kan det oppstå særlege utfordringar både for veljaren og for stemmemottakarane. Det gjeld spesielt i tilfelle der veljaren har vanskar med å forstå at han eller ho er i ein stemmegivingssituasjon, eller der veljaren har vanskar med å gjere greie for kva liste han eller ho ønskjer å stemme på.

Utgangspunktet er at det er veljaren sjølv som avgjer *om* han eller ho vil stemme. Det å nytte stemmeretten sin er frivillig. Verken nærstående, valmedarbeidarar eller tilsette på ulike institusjonar og i trygde- og omsorgsbustader kan påverke nokon til å nytte seg av stemmeretten mot sin vilje, eller avgjere at ein person med stemmerett ikkje skal få bruke stemmeretten sin. Typisk kan ikkje tilsette på institusjonar vurdere kven av bebruarane eller pasientane som er «skikket til å stemme». Det skal heller ikkje valmedarbeidarar eller nærstående til veljaren.

Det er vidare viktig at valmedarbeidarane er merksame på at det er veljaren sjølv som avgjer *kva* han eller ho skal stemme. Verken nærstående eller tilsette på institusjonar skal kunne påverke eller tvinge veljaren til å stemme på ei bestemd liste. Slik påverknad under stemmegivinga er i strid med lova.

Erfaringa viser at det innimellom oppstår situasjonar der veljaren ikkje er i stand til å gjennomføre stemmegivinga ut frå ei eigenvurdering. Denne veljargruppa har ofte med seg nokon som kan hjelpe til ved stemmegivinga, og kan vere sårbare for påverknad frå nærstående, valmedarbeidarar og tilsette i ulike institusjonar.

Om ein person ikkje viser ei viss interesse eller vilje til å stemme, må stemmemottakaren gjere ei konkret og individuell vurdering av *om* ein står overfor ein person som ønskjer å stemme. Utgangspunktet er at det er veljaren sjølv som skal avgjere dette, og ikkje for eksempel familiemedlemmer som gir til kjenne at personen alltid har stemt.

Her som elles er det viktig at stemmegivinga skjer i trygge former, slik at kravet til hemmeleg val er sikra. Eventuelle medhjelparar skal gjerast merksame på at dei har teieplikt.

Det er ikkje tillate å bruke nokon former for fullmakt. Ingen kan på denne måten stemme på vegner av veljaren.

10.10 For seint innkomne førehandsstemmer

10.10.1 Gjeldande rett

Etter vallova § 8-1 (3) er veljaren sjølv ansvarleg for å førehandsstemme på eit tidspunkt som gjer at førehandsstemma kjem inn til valstyret innan kl. 17 dagen etter valdagen. Målsetjinga er likevel at flest mogleg førehandsstemmer skal komme fram i tide.

Det følgjer av § 27 i valforskrifta at førehandsstemmer skal sendast vidare til heimkommunen til veljarane *kvar dag dei siste to vekene* av førehandsstemmeperioden. Stemmegivingane skal sendast som A-post eller på raskare måte. Når ein sender omslagskonvoluttane, skal ein bruke sendingskonvoluttar.

10.10.2 Praktiske tips til rutinar

I tillegg til å følgje dei forskriftsfesta rutinane for sending av førehandsstemmer er det fleire tiltak kommunane kan gjennomføre for å medverke til at stemmegivingane kjem fram i tide.

Det er viktig at det på sendingskonvolutten står rett adresse til valstyret i mottakarkommunen. Ein liten feil i postnummeret kan føre til ei forseinking i postsystemet som gjer at stemma blir forkasta.

Valmedarbeidarane bør også gjerast merksame på at det er seks kommunar i Noreg som deler namn:

- Bø (Telemark og Nordland)
- Herøy (Møre og Romsdal og Nordland)
- Nes (Akershus og Buskerud)
- Os (Hedmark og Hordaland)
- Sande (Vestfold og Møre og Romsdal)
- Våler (Østfold og Hedmark)

Det er viktig at førehandsstemmegivingar som blir sende til valstyret i desse kommunane, får rett postnummer. Ei stemme som blir send til feil kommune dei siste

dagane i førehandsstemmeperioden, kan ende opp med å bli forkasta fordi det tek for lang tid før ho kjem fram til rett kommune.

Departementet tilrår også at kommunane går i dialog eller samarbeid med Posten lokalt. Valmedarbeidarane må gjerast merksame på siste innleveringsfrist for post før valdagen. For stemmer som blir leverte dei siste dagane i førehandsstemmeperioden, bør ein vurdere raskare måtar å sende på enn A-post.

11 FØREHANDSSTEMMEGIVING – UTANRIKS

11.1 Innleiing

Reglane om førehandsstemmegivinga utanriks går fram av vallova kapittel 8 og valforskrifta kapittel 6. Dette kapitlet gir ei kort oversikt over dette regelverket.

11.2 Tid for førehandsstemmegivinga utanriks, på Svalbard og Jan Mayen

Førehandsstemmegiving utanriks og på Svalbard og Jan Mayen startar 1. juli. Det er ikkje høve til å ta imot stemmer før dette tidspunktet. Slike stemmer blir forkasta. Utanriks må stemmegivinga ikkje skje seinare enn den nest siste fredagen før valet, jf. vallova § 8-1. På Svalbard og Jan Mayen kan førehandsstemmegivinga i samsvar med lova skje fram til siste fredag før valet. På Svalbard kan likevel Sysselmannen bestemme at førehandsstemmegivinga skal avsluttast på eit tidlegare tidspunkt, dersom det er nødvendig for å sikre at førehandsstemmene kjem fram i tide. Førehandsstemmer som er mottekne utanriks og på Svalbard og Jan Mayen, skal sendast til kommunen ved valstyret. Dei må komme inn til valstyret i kommunen seinast kl. 17 dagen etter valdagen (mandag) for å telje med i oppgjeret.

11.3 Korleis førehandsstemme

Førehandsstemming utanriks kan skje på to måtar. Det kan skje anten i nærvær av ein offisiell stemmemottakar – ein utanrikstenestemann eller ein stemmemottakar som er oppnemnd av Valdirektoratet, jf. vallova § 8-2 andre ledd – eller som brevstemmegiving, jf. tredje ledd. Veljarar som ikkje har høve til å oppsøkje ein stemmemottakar for å stemme, kan på denne måten stemme ved brev utan at ein stemmemottakar er til stades ved stemmegivinga. Dersom veljaren ønskjer det, kan han eller ho be om å få tilsendt materiell frå ein utanriksstasjon.

Framgangsmåten ved brevstemmegiving er beskriven i valforskrifta § 28. Veljaren skal sjølv leggje stemmesetelen i stemmesetelkonvolutten, og deretter leggje stemmesetelkonvolutten i ein omslagskonvolutt. Omslagskonvolutten skal påførast desse opplysningane:

- namnet til veljaren, (sist) adresse i Noreg og fødselsnummer
- namnet og adressa til valstyret
- tid og stad for stemmegivinga

Veljaren skriv under på omslagskonvolutten. Dersom det er mogleg, bør eit vitne stadfeste det som er påført omslagskonvolutten. Veljaren sender deretter

stemmegivinga til valstyret. Valdirektoratet har laga ei rettleiing for korleis ein skal brevstemme, på www.valg.no.

11.4 Stad for førehandsstemmegivinga

Førehandsstemming i nærvær av ein stemmemottakar går føre seg på desse stadene:

1. på Svalbard – der Sysselmannen bestemmer
2. ved ein norsk utanriksstasjon – på stasjonen (Stasjonssjefen kan bestemme at stemmemottaket kan skje utanfor stasjonsområdet. Stemmemottakaren kan i slike tilfelle berre ta imot stemmer på dei stadene stasjonssjefen har bestemt.)
3. hos ein oppnemnd stemmemottakar på Jan Mayen og utanfor riket – der departementet bestemmer (Ei oppdatert oversikt er tilgjengeleg på nettsidene til departementet.)

Det er ikkje obligatorisk å kunne ta imot førehandsstemmer på norske skip i utanriksfart eller i fart mellom Noreg og Svalbard og Jan Mayen. Dersom det skal vere mogleg å førehandsstemme om bord på skipa, må anten departementet oppnemne ein særskild stemmemottakar, eller så må veljarane brevstemme.

Departementet har delegert myndigheita til å nemne opp stemmemottakarar til Valdirektoratet.⁴

11.5 Materiell til førehandsstemminga

Stemmemottakarane må ha dette materiellet:

a) Stemmesetlar

Stemmemottakarane må ha stemmesetlar som er påførte ei oversikt over dei registrerte politiske partia. Veljaren skal merkje av for det partiet han eller ho stemmer på. Merk at ikkje alle parti stiller liste i alle fylke. Ei oversikt over kva parti som stiller til val i dei ulike fylka/kommunane, finst på www.valg.no.

Dersom det blir for lite av dei tilsende stemmesetlane, kan også vanlege ark brukast som stemmesetlar. Det er dessutan mogleg å ta kopi av avkryssingsstemmesetelen. Stemmesetelen er tilgjengeleg på www.valg.no. Veljaren bør skrive på stemmesetelen kva val stemmesetelen gjeld for. Ved sametingsval skal ein nytte ein blank stemmesetel der veljaren skriv namnet på den lista vedkommande ønskjer å stemme på.

b) Stemmesetelkonvoluttar

Departementet sender ut offisielle stemmesetelkonvoluttar. Dersom stemmemottakaren får for få stemmesetelkonvoluttar, kan ein bruke vanlege konvoluttar. Av omsyn til prinsippet om hemmeleg val bør ein unngå å bruke konvoluttar med namn på reiarlag, ambassade eller liknande. Stemmegivinga blir likevel ikkje forkasta dersom ein slik konvolutt er brukt.

⁴ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

c) Omslagskonvoluttar

Stemmesetelkonvoluttar skal leggjast i ein omslagskonvolutt som skal fyllast ut med dei opplysningane lova krev. Stemmemottakaren har ansvar for å sjå til at skjemaet på omslagskonvoluttar er fullstendig og korrekt utfyllt. Valdirektoratet trykkjer omslagskonvoluttar til førehandsstemminga og sender dei ut til stemmemottakarane. Dersom stemmemottakarane får for få omslagskonvoluttar, er det mogleg å bruke vanlege konvoluttar. Stemmemottakaren må i så fall vere påpasseleg med at alle opplysningane vallova krev, går fram av konvoluttar.

d) Ekspedisjonskonvoluttar

Ekspedisjonskonvoluttar er vanlege blanke konvoluttar som skal brukast til å sende førehandsstemma til valstyret i heimkommunen til veljaren.

11.6 Stempel på stemmesetlar som er mottekne utanriks

Valforskrifta § 40a bestemmer at valstyret skal stemple stemmesetlar som er mottekne utanriks dersom dei skal teljast maskinelt. Dersom stemmesetlar som er mottekne utanriks eller på Svalbard eller Jan Mayen, skal teljast maskinelt, må dei stemplast før teljinga startar. Det er ikkje eit vilkår for godkjenning av stemmesetlar utanriks at dei har stempel. Ved stortingsval blir alle stemmesetlane talde maskinelt når fylkesvalstyra kontrollerer dei, og alle stemmesetlane må vere stempla. Ved lokalval er stempel i desse tilfella ikkje nødvendig dersom stemmesetlane berre skal teljast for hand.

12 STEMMEGIVING PÅ VALDAGEN

Det er viktig at alle medlemmene i stemmestyra og valfunksjonærane elles får tilstrekkeleg opplæring, slik at ein unngår feil. Stemmemottakarane har eit viktig ansvar for å sjå til at dei fastsette rutine blir følgde, fordi resultatet elles kan bli forkasta stemmer.

12.1 Tid for stemmegivinga– val over éin eller to dagar

Det er kommunestyret som bestemmer om det skal vere val over to dagar i kommunen, både måndag og søndag, jf. vallova § 9-2 andre ledd. Denne avgjerdsmyndigheita kan ikkje delegerast til valstyret, jf. uttrykket «kommunestyret kan selv vedta» i lova.

I Innst. S. nr. 1 (1993–94) skreiv Stortingets fullmaktskomité:

«Komiteen har registrert at det i noen valglokaler tidvis har vært kødannelser av velgere. En mulighet for å redusere kødannelser kan være å øke kapasiteten i stemmestyrene, ved å engasjere flere personer. En annen mulighet kan være å utvide stemmetiden, eventuelt å holde valgting to dager i stedet for bare en dag. Komiteen er klar over at det i mange kommuner er tilstrekkelig med en dags valgting, ut fra de lokale forhold, men komiteen mener at enkelte større kommuner som nå bare hadde valg mandag, bør overveie før neste valg om ikke de grunner som taler for å holde to dagers valg er sterkere enn de hensyn som taler mot.»

I kommunane der det skal vere val også søndag, kan kommunestyret fastsetje at eitt eller fleire vallokale ikkje skal vere opne søndag, jf. vallova § 9-2 andre ledd.

Dersom kommunestyret har vedteke at eitt eller fleire vallokale ikkje skal vere opne søndag, må veljarane som er manntalsførte i desse stemmekretsane, og som ønskjer å stemme på søndag, gi ei «framand stemme» ved eitt av vallokala i kommunen som er opne, jf. § 9-5 fjerde ledd. Dersom berre eitt vallokale er ope på søndag, må derfor alle med stemmerett som ikkje bur i denne kretsen, gi ei «framand stemme». Det følgjer av ordlyden i lova. Desse veljarane kan derfor ikkje kryssast av i manntalet, sjølv om stemmestyret i denne kretsen skulle ha tilgang til manntalet i alle kretsane. Dersom kommunen nyttar elektronisk avkryssing i manntal, kan veljarar stemme på same måte i alle valglokala i kommunen, jf. § 9-5a tredje ledd.

12.2 Tid for stemmegivinga– opning og lukking av vallokala

Føresegnene om opningstida/stemmetida står i vallova § 9-3 andre ledd. I utgangspunktet er det valstyret som fastset opningstida. Kommunestyret kan likevel, med tilslutnad frå minst 1/3 av medlemmene, vedta å halde vallokala opne lenger enn det valstyret har vedteke. Det er likevel slik at det ikkje er høve til å fastsetje at lokala skal haldast opne ut over kl. 21 måndag. Stemmegivinga måndag kan ikkje i noko tilfelle skje seinare enn kl. 21. Elles inneheld ikkje vallova føresegner som regulerer stemmetida, verken søndag eller måndag. Når opningstida for stemmegivinga skal fastsetjast, må det leggjast avgjerande vekt på omsynet til veljarane. Føresetnaden er at veljarane får rimeleg tid til å stemme.

I den vedtekne opningstida skal vallokalet heile tida vere opne. Det er ikkje høve til å stengje vallokala mellombels, for eksempel for å ha matpause. Valstyret (eller kommunestyret) kan likevel vedta delt opningstid for vallokala, for eksempel at lokala skal vere opne frå kl. 10.00 til 14.00 og frå kl. 15.00 til 21.00. Av omsyn til veljarane bør valstyret berre vedta slike ordningar dersom det blir vurdert som heilt nødvendig.

Lokale forhold kan somme stader tilseie ulik opningstid ved stemmestadene i kommunen. Dette er det høve til innanfor føresegna i vallova.

Der forholda tilseier det, bør kommunen vurdere om vallokala skal opne tidlegare på valdagen måndag, for eksempel kl. 07.00 eller kl. 08.00.

Det er viktig at stemmestyret er nøye med at dørene til vallokalet blir opna og stengde på nøyaktig dei tidspunkta som valstyret har fastsett. Når tida som er fastsett for stemmegivinga, er ute (både søndag og måndag), skal alle som har møtt fram ved vallokalet før stengjetid, få høve til å stemme, jf. vallova § 9-7. Dersom alle dei oppmøtte veljarane får plass i lokalet, kan dørene til vallokalet stengjast. Alternativt må stemmestyret på annan måte syte for å halde oversikt over kva for veljarar som var komne før stengjetid. Det kan for eksempel skje ved at ein av valfunksjonærane markerer slutten på køen utanfor lokalet. Det er svært viktig å sjå til at ingen veljarar slepp inn i vallokalet etter stengjetid. Slike tilfelle fører ofte til formelle klager til departementet.

12.3 Universell utforming

Sjå punkt 10.3, som gjeld tilsvarende på valtinget.

12.4 Stad for stemmegivinga

12.4.1 Talet på vallokale

Vallova § 9-3 inneheld reglar om talet på stemmestader/vallokale. Kommunestyret, eller valstyret etter delegering, bestemmer kor mange stemmekretsar og dermed kor mange vallokale det skal vere i kommunen. Dersom valstyret ønskjer å gjere endringar i talet på stemmekretsar frå sist val, må slike vedtak gjerast innan 31. mars i valåret. Det følgjer av føresegna at den sentrale matrikkeleininga (Statens kartverk) skal orienterast om slike vedtak innan denne datoen.

Det er viktig å presisere at det berre skal vere eitt vallokale i kvar stemmekrets. Dersom kommunen ønskjer å ha fleire vallokale i éin stemmekrets, må kretsen delast i to. Det er ikkje tillate å ha fleire vallokale i same stemmekrets, eller at ein stemmekrets ikkje har eit vallokale. Kommunen må slå saman kretsar dersom ein krets manglar vallokale.

Når kommunestyret/valstyret skal fastsetje talet på vallokale og kor stemmegivinga skal skje, må det leggje avgjerande vekt på omsynet til veljarane. Styret må syte for stemmegiving på fleire stader når det er nødvendig av omsyn til veljarane. Valmyndigheitene bør arbeide for å leggje forholda til rette slik at ein kan unngå kø.

12.5 Kunngjering av tid og stad for stemmegivinga

Vallova § 9-3 tredje ledd pålegg valstyra å kunngjere tid og stad for stemmegivinga. Lova pålegg ikkje valstyra å kunngjere på ein bestemd måte eller på eit bestemt tidspunkt, men det er ein føresetnad at valtinget blir gjort alminneleg kjent blant veljarane. Departementet vil særleg oppfordre kommunane til å leggje til rette for at det blir lagt ut tydeleg og god informasjon om valet på nettsidene til kommunane.

12.6 Materiell til stemmegivinga i vallokalet

Stemmestyret må ha følgjande materiell i vallokalet:

- avkryssingsmanntal i papir for den aktuelle stemmekretsen, dersom det ikkje nyttast elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen
- ved stortingsval: trykte stemmesetlar som er oransje på utsida og kvite på innsida, og som er identiske med alle vallistene som er godkjende i fylket
- ved fylkestingsval: trykte blå stemmesetlar som er identiske med alle vallistene som er godkjende i fylket
- ved kommunestyreval: trykte stemmesetlar som er rosa på utsida og kvite på innsida, og som er identiske med alle vallistene som er godkjende i kommunen
- blanke stemmesetlar i same utføring som dei trykte setlane som skal brukast

- stempel for stempling av stemmesetlar
- konvoluttar/omslag til stemmer etter § 9-5 fjerde ledd og valforskrifta § 31
- konvoluttar/omslag til stemmer etter § 9-5 a fjerde ledd og valforskrifta § 31a tredje ledd
- valurner som kan forseglast, og stemmeavlukke
- skrivesaker, fortrinnsvis kulepennar til bruk for veljarar som ønskjer å gjere endringar på stemmesetlane (Skrivesakene skal vere tilgjengelege i avlukka. Stemmestyret må ha rikeleg med skrivesaker i reserve.)
- innpakkings- og forseglingsmateriell
- møtebok for stemmestyret
- vallova og forskrifta

Blanke stemmesetlar skal liggje ute i lokalet eller i stemmeavlukket saman med dei andre trykte stemmesetlane.

Valstyret skal – i god tid før stemmegivinga tek til – syte for at ei tilstrekkeleg mengd trykte stemmesetlar blir sende eller leverte til alle stemmestyra i kommunen.

Stemmesetlane bør fortrinnsvis leggjast inne i stemmeavlukket. Stemmesetlane til alle godkjende lister skal leggjast i ein bunke for seg. Stemmesetlane kan likevel også leggjast ut på eitt eller fleire bord i vallokalet – også her med stemmesetlane til alle godkjende lister i ein bunke for seg. Det er svært viktig at bordet i så fall er avskjerma på ein slik måte at andre som oppheld seg i vallokalet, ikkje kan sjå kva stemmesetlar veljaren tek.

Ein medlem av stemmestyret, eller ein annan som stemmestyret har peikt ut til det, bør jamleg inspisere stemmeavlukka eller stemmesetelbordet/-borda. Vedkommande bør forvisse seg om at det til kvar tid er tilgjengeleg stemmesetlar for alle vallistene, i tillegg til skrivesaker. Det er viktig å sjå til at det ikkje manglar stemmesetlar for enkelte vallister.

Stemmestyret må sjå etter at ikkje fleire veljarar samtidig oppheld seg inne i det same avlukket eller ved det same stemmesetelbordet utan at reglane for assistert stemmegiving blir følgde, jf. vallova §§ 8-4 og 9-5.

Stemmesetlane skal stemplast med eit «offentlig stempel» før dei blir lagde i valurna. Valstyret bestemmer sjølv kva slags stempel som skal nyttast. Ein føresetnad er at stampelet skil seg frå det stampelet som blir nytta under førehandsstemmegivinga. Valstyret må etablere rutinar for å sikre at stempel ikkje kjem på avvegare.

12.7 Ordensreglar, forbod mot valagitasjon med vidare i vallokalet

Vallova § 9-4 første ledd inneheld reglar om at det i vallokalet og i romma veljaren må passere for å komme fram til vallokalet, ikkje er tillate å drive valagitasjon eller å utføre handlingar som kan forstyrre eller hindre ei normal gjennomføring av valhandlinga. Det

er vidare ikkje tillate for uvedkommande å føre kontroll med kven som møter fram og stemmer.

Forbodet i lova mot valagitasjon omfattar ikkje området utanfor den bygningen der vallokalet ligg. Forbodet omfattar agitasjon mot eller for systemet, politiske parti, oppfatningar eller personar. Det gjeld både munnlege og skriftlege meningsytringar, som å setje opp oppslag og leggje ut eller dele ut brosjyrar og liknande. Medlemmer av stemmestyret og valfunksjonærar må for eksempel ikkje ha jakkemerke og liknande som har politisk innhald.

Føresegnene i lova inneber at det ikkje vil vere tillate for parti og andre grupper å dele ut stemmesetlar inne i bygningen der vallokalet ligg. Utanfor bygningen er ei slik utdeling likevel tillaten.

Som eksempel på oppførsel som kan gi grunnlag for bortvising, nemner vi sjikanering av veljarane og støyande åtferd.

Loddsal, innsamlingar og liknande som kan forstyrre valavviklinga, er også forbode i vallokalet og i romma veljaren må passere for å komme inn i vallokalet.

Leiaren eller nestleiaren i stemmestyret kan om nødvendig vise vekk personar som opptre i strid med dei nemnde forboda, jf. vallova § 9-4 tredje ledd. Ei eventuell klage over bortvising må fremjast etter dei vanlege klagereglane i vallova kapittel 13. Det er grunn til å understreke at høvet til å vise vekk personar frå vallokalet er ei ordensforskrift, ikkje ein stemmerettsregel. Det inneber at dersom veljaren møter opp i vallokalet på ny, og grunnlaget for bortvising ikkje lenger er til stades, må han eller ho få stemme.

Det går fram av vallova § 9-4 andre ledd at uvedkommande ikkje må få kunnskap om forbruket av stemmesetlane til dei ulike vallistene. Det inneber for det første at medlemmene i stemmestyret eller valfunksjonærane ikkje må gi opplysningar til uvedkommande, for eksempel pressa, om forbruket av stemmesetlar. Forbodet gjeld også tilgangen pressa har til stemmeavlukka – eller andre stader der stemmesetlane er utlagde – for å sjå korleis det ligg an med stemmesetelforbruket.

12.8 Forbod mot veljarundersøkingar og liknande i vallokalet

Vallovgevinga byggjer på prinsippet om hemmeleg val. Det er valstyret si oppgåve å leggje forholda fysisk til rette slik at hemmeleg val blir ein realitet. I samband med valhandlinga må veljarane ikkje bli utsette for press når det gjeld å røpe kva dei har stemt. Dersom det blir gjort ei veljarundersøking inne i vallokalet, kan mange veljarar oppfatte det som uønskt press. Nokon kan også oppfatte eit slikt opplegg slik at det er valmyndighetene som står bak undersøkinga, og at dei derfor pliktar å svare.

Vallova § 9-4 første ledd inneheld derfor ein regel om at det i vallokalet og i romma veljaren må passere for å komme fram til vallokalet, ikkje er tillate å ha veljarundersøkingar eller liknande utspørjingar av veljarane.

12.9 Stemmegiving i vallokalet

12.9.1 Innleiing

Reglane om framgangsmåten ved stemmegiving i vallokalet er fastsette i lova § 9-5 og forskrifta § 30.

12.9.2 Logistikk i vallokalet

Vallova inneheld ingen føresegner om korleis eit vallokale skal setjast opp eller organiserast fysisk (logistikken). Det er opp til valstyra å bestemme korleis og i kva rekkjefølgje veljaren skal leiast gjennom ulike trinn i stemmegivinga.

Organiseringa av valtinget bidreg til å redusere moglegheita for feil, og departementet meiner at stemmegivinga i vallokalet har *tre sentrale element* som skal gjennomførast ved bordet til stemmestyret:

- 1) Valfunksjonæren skal krysse av i manntalet for namnet på veljaren.
- 2) Valfunksjonæren skal stemple stemmesetelen.
- 3) Veljaren skal leggje stemmesetelen i urna. (Det gjeld eit unntak for veljarar som ikkje tilhøyrer kretsen dersom kommunen nyttar papirmanntal, jf. punkt 12.9.4.)

Det er viktig at dette blir utført i nær samanheng og i den nemnde rekkjefølgja. I tillegg må valfunksjonærane ha merksemd og kontroll over alle desse punkta. Stemmeurna bør plasserast på eller i nær tilknytning til staden for avkryssing i manntalet og for stempling av stemmesetelen. Urna skal ikkje plasserast på ein stad i lokalet der ho er utan tilsyn. Valfunksjonæren må vere påpasseleg når det gjeld å kontrollere at veljaren legg stemmesetelen i urna, og at stemmesetelen er stempla. Dersom ein veljar som er kryssa av i manntalet, forlèt lokalet utan å leggje stemmesetelen i urna, bør dette registrerast og protokollerast i møteboka til stemmestyret dersom det er mogleg.

12.9.3 Framgangsmåte og rutinar ved stemmegiving

Alle veljarar som møter opp i vallokalet på valdagen(-ane), skal som utgangspunkt få stemme. Veljarar som er ukjende for stemmemottakaren, og som ikkje kan legitimere seg, må bli bedne om å komme tilbake med legitimasjon. Stemmestyret skal ikkje ta imot stemmer frå ukjende veljarar som ikkje kan legitimere seg. Stemmestyret må vere bevisst på at når dei kryssar av for veljaren i manntalet, går dei god for at veljaren faktisk er den han eller ho utgir seg for å vere. Sjå om kravet til legitimasjon i punkt 10.9, som gjeld tilsvarande på valtinget.

Veljarane skal kryssast av i manntalet før dei legg stemmesetlane i urna. Lova har ikkje reglar som fastset om manntalsavkryssinga skal skje før eller etter at veljaren har vore i stemmeavlukka. Det avgjerande er at det skjer før stemmesetlane blir lagde i urna.

Ved kvart val blir det enkelte stader registrert at det er fleire stemmesetlar i urna enn kryss i manntalet, at nokon veljarar har brukt blank stemmesetel som «omslag», og at veljarar har lagt stemmesetelen i urna utan at han er stempla. Det skal ikkje finnast

avvik mellom talet på kryss i manntalet og talet på stemmesetlar i urna. Departementet går ut frå at den mest vesentlege årsaka til slike feil er manglande merksemd frå stemmemottakaren. God logistikk i vallokalet er nødvendig, sjå punkt 12.9.2.

Stemmesetelen skal brettast saman slik at det ikkje er synleg kva valliste veljaren stemmer på. Veljaren skal brette saman setelen «i enerom og usett», jf. § 9-5 tredje ledd. Deretter leverer veljaren stemmesetelen til stemmestyret, som stemplar setelen med eit offisielt stempel. Etter at stemmesetelen er blitt stempla, legg veljaren setelen ned i ei urne.

Departementet presiserer at det er viktig å ta forholdsreglar for å sikre at stemmegivinga til veljarane ikkje blir kjend for uvedkommande. Spesielt bør ein leggje vekt på å hindre at veljarane brettar stemmesetlane feil veg, slik at det er synleg korleis han eller ho har stemt. Dette er heilt vesentleg for å sikre prinsippet om hemmeleg val, og for å gardere seg mot at uvedkommande kan kontrollere korleis veljaren har stemt. Det er stemmestyret sitt ansvar å sjå til at veljarane ikkje kjem ut av avlukket med stemmesetelen bretta feil. Det kan stemmestyret gjere ved at ein medlem av stemmestyret – eller ein valfunksjonær – er plassert utanfor avlukka og viser veljarane tilbake inn i avlukket dersom han eller ho registrerer at setelen er bretta feil veg. Eit anna tiltak kan vere at ein stemmestyremedlem eller ein funksjonær gir veljarane rettleiing om korleis stemmesetlane skal brettast, før dei går inn i avlukket. I alle vallokale bør det finnast informasjon om korleis stemmesetlane skal brettast. Slik informasjon bør finnast både inne i avlukka og på andre stader i lokala.

Det er også viktig med gode rutinar rundt stempling av stemmesetelen før han blir lagd ned i urna. I 2002 blei det utarbeidd ein internasjonal standard for gjennomføring av val («The Code of Good Practice in Electoral Matters») av Venezia-kommisjonen. Denne standarden er ikkje juridisk bindande, men blir ofte nytta som referanse når internasjonale valobservatørar vurderer valsystema i ulike land. Artikkel 35 i standarden fastset:

«The voter should collect his or her ballot paper and no one else should touch it from that point on.»

Dersom veljaren leverer frå seg stemmesetelen til den som skal stemple setelen, kan det hevdist at det er i strid med den siterte føresegna, sjølv om setelen er bretta saman slik at ingen kan sjå kva valliste han gjeld for. Departementet meiner det er mogleg å oppfylle krava i standarden, dersom ein går fram slik at veljaren legg den samanbretta stemmesetelen på bordet til stemmestyret og held fast i han mens han blir stempla, utan at den som bruker stempelet, er i direkte fysisk kontakt med setelen. Ei anna løysing kan vere at veljaren sjølv får stemple setelen før han blir lagd i urna.

Ved kommunestyre- og fylkestingsval skal begge setlane stemplast dersom veljaren gir stemme til begge vala. Den som stemplar setlane, må forsikre seg om at stemmesetlane har ulik farge, ein rosa og ein blå. Stemmesetlane til begge vala kan leggjast i ei og same urne. Det er likevel høve til å ha to urner ståande på bordet til stemmestyret, slik

at veljarane kan leggje setlane for kvart val i ulike urner. I slike tilfelle bør kvar urne merkjast godt slik at ein unngår samanblanding av setlane. Departementet understrekar at stemmestyret ikkje skal spørje veljaren eller på andre måtar kontrollere om han eller ho har eller skal stemme til begge vala. Dersom det er openbert at veljaren har brukt ein annan stemmesetel som omslag, bør likevel stemmestyret gjere vedkommande merksam på det.

Dersom veljaren ved ein feil skulle komme til å leggje ein ustempla stemmesetel i urna, må stemmestyret ikkje opne urna og ta ut stemmesetelen for å stemple han. Feilen kan heller rettast ved at veljaren får høve til å hente ein ny stemmesetel som valfunksjonæren stemplar før han blir lagd i urna. Den ustempla stemmesetelen blir forkasta. Slike tilfelle må noterast sidan det vil føre til avvik mellom mottekne stemmegivingar og talet på kryss i manntalet. Avvik skal protokollerast i møteboka til stemmestyret.

Både stemmestyra og valstyra er pålagde å bokføre alt som blir behandla på valtinget, jf. vallova § 10-7, jf. valforskrifta § 41. Departementet viser til at formular for protokollering og tilhøyrande krav formelt er ei forskrift, og at kommunane er forplikta til å nytte desse. Av formulara går det fram at talet på kryss i manntalet skal avstemmast mot stemmene som er gitt, og at avvik skal grunngivast.

12.9.4 Elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen

Vallova § 9-5a gjer kommunane høve til å nytte elektronisk avkryssing i manntalet på valdagen. Kommunar som vel å nytte seg av ordninga, forpliktar seg til å leggje til rette for dette i alle vallokala i kommunen.

Framgangsmåten ved stemmegivinga beskriven i vallova § 9-5 gjeld og ved bruk av elektronisk avkryssing i manntalet, med unntak av fjerde ledd. Veljarar i kommunar som nyttar elektronisk avkryssing på valdagen, vil kunne stemme rett i urna i alle vallokala i kommunen, jf. § 9-5a andre ledd. Kommunar som nyttar elektronisk avkryssing på valdagen vil altså ikkje ta imot nokon «framande stemmer».

Ved strømbrot eller kommunikasjonsbrot mot det elektroniske manntalet, skal kommunane utan opphald gå over til å følgje prosedyre for beredskapsstemmer, jf. valforskrifta § 31a.

Beredskapssituasjonen oppstår i det augneblikket det elektroniske manntalet av ein eller annan orsak blir utilgjengeleg på ein slik måte at avkryssing ikkje kan utførast. Vallova fastset at veljaren i ein beredskapssituasjon sjølv skal leggje stemmesetelen i ein stemmesetelkonvolutt og lime konvolutten igjen etter at stemmesetelen er stempla. Stemmemottakaren skal så leggje stemmesetelkonvolutten i ein beredskapskonvolutt saman med valkortet. Beredskapskonvolutten skal vere oransje, jf. valforskrifta § 31 a tredje ledd.

Beredskapsrutinen avsluttast dersom kommunikasjonen med det elektroniske manntalet kjem tilbake.

I kommunar med todagarsval skal eventuelle beredskapsstemmer som er teken imot på søndag behandlast og kryssast av i det elektroniske manntalet før vallokala opnar på måndag.

12.9.5 Papirmanntal – mottak av «framande» stemmer

Veljarar som ikkje er manntalsførte i stemmekretsen – men truleg i ein annan del av manntalet til kommunen – skal også få stemme («framande stemmer»), jf. § 9-5 fjerde ledd og forskrifta § 31. Det går fram av vallova § 9-5 fjerde ledd, jamført med forskrifta § 31, at også veljarar som ikkje er innførte i manntalet, skal få stemme på valdagen, for eksempel dersom veljaren er nekta stemmerett etter ei avgjerd i valstyret. Veljarar som er manntalsførte i ein annan kommune, må visast dit.

Desse veljarane skal ikkje leggje stemmesetelen ned i valurna etter at han er stempla. Stemmestyret skal i staden levere ein stemmesetelkonvolutt til veljaren. Veljaren legg setelen/setlane i stemmesetelkonvolutten og leverer han til stemmestyret, som skal leggje konvolutten i eit særskilt omslag. Omslaget skal limast att, og namnet, fødselsdatoen og adressa til veljaren skal skrivast utanpå. Når stemmegivinga er ferdig, skal omslaget leverast til valstyret.

12.9.6 Veljarar som er kryssa av i manntalet / som har førehandsstemt

Det er ikkje høve til å «stemme om att» på valtinget slik at ein veljar som har førehandsstemt, kan ombestemme seg og stemme på nytt på valtinget. Etter § 31 i forskrifta skal likevel ein veljar som krev å få stemme, ikkje avisast, sjølv om det er kryssa av i manntalet for at veljaren har førehandsstemt. Grunngevinga er at det kan skje feil ved avkryssinga.

Er det kryssa av i manntalet for at veljaren har førehandsstemt, skal veljaren ikkje leggje stemmesetelen/-setlane ned i valurna. Den/dei skal behandlast på same måte som stemmer frå veljarar som ikkje står i manntalet i kretsen.

12.9.7 Veljarar som treng hjelp ved stemmegivinga

Kva reglar som gjeld når veljaren har behov for praktisk hjelp, står i § 9-5 femte ledd.

Dersom ein veljar har behov for hjelp til å stemme, har vedkommande rett på hjelp frå stemmestyret, altså frå ein valfunksjonær. Dette er hovudregelen. Enkelte veljargrupper kan *i tillegg* ha med seg éin annan hjelpar etter eige val. Retten til ein ekstra, sjølvvald hjelpar gjeld berre veljarar med alvorleg fysisk eller psykisk funksjonshemming. Føremålet med føresegna er å verne veljarar mot utidig press.

Den tidlegare retten til sjølv å velje ut ein hjelpar, gjeld no altså berre enkelte veljarar, og ein valfunksjonær skal uansett vere til stades i tillegg.

Lova slår fast at det er veljaren sjølv som skal peike ut den ekstra hjelparen. Dersom ein annan enn veljaren kjem med ein førespurnad til stemmestyret om å hjelpe veljaren, bør stemmestyret ta kontakt med veljaren for å forsikre seg om at det er veljaren sitt eige ønske som kjem til uttrykk. Det er viktig at stemmestyret prøver å sikre at det ikkje går føre seg press mot eller utilbørleg påverknad av veljaren.

Det blir ikkje stilt særlege krav til den ekstra hjelparen, som at vedkommande har oppnådd ein viss alder, har stemmerett eller liknande.

Uttrykket «nødvendig hjelp» inneber at valfunksjonæren/hjelparen kan vere med veljaren inn i stemmeavlukket og hjelpe med det som er nødvendig for at veljaren skal få gitt stemme.

Lova pålegg stemmestyret å gjere eventuelle ekstra hjelparar merksame på at dei har teieplikt om stemmegivinga til veljaren.

Stemmestyremedlemmene og funksjonærane er offentlege tenestemenn etter forvaltningslova og dermed underlagde reglane om teieplikt der, mellom anna når det gjeld kunnskap om stemmegivinga til enkeltpersonar.

Det er ulike årsaker til at veljarar treng hjelp i samband med stemmegivinga. Det kan vere for eksempel rørslehemming eller andre årsaker, som synshemming, dysleksi eller psykisk utviklingshemming. Ein del av desse veljarane har vanskar med å lese eller å forstå skilt og andre skriftlege tilvisingar. Dei treng derfor hjelp til å orientere seg i vallokalet, sjølv om dei ikkje nødvendigvis har «synlege» funksjonshemmingar. Det er viktig at medlemmene i stemmestyret / valfunksjonærane er merksame på og imøtekommande overfor desse veljarane. Det er også viktig for desse veljarane at det er enkelt å bli merksam på kven ein kan vende seg til for å få orientering og hjelp så snart dei kjem inn i vallokalet.

12.9.8 Stemmegiving rett utanfor vallokalet

Departementet understrekar at alle som er i stand til å ta seg inn i vallokalet på eiga hand, skal gjere det og stemme på vanleg måte inne i vallokalet. Berre veljarar som ikkje er i stand til å ta seg inn i vallokalet, kan stemme rett utanfor, til to stemmemottakarar (stemmestyremedlemmer eller valfunksjonærar), jf. lova § 9-6 og forskrifta § 32.

Dersom veljaren er manntalsført i den vedkommande delen av manntalet, skal avkryssinga skje før veljaren får utlevert stemmesetlar. Stemmemottakarane må ha med seg følgjande:

- eit sett med stemmesetlar, med éin setel for kvar valliste (for alle val)
- eit stempel
- ei urne

Veljaren skal – eventuelt med assistanse som er i tråd med regelverket – brette saman stemmesetelen/-setlane og levere stemmegivinga til stemmemottakarane, som

stemplar setelen/setlane. Deretter legg veljaren sjølv stemmegivinga ned i urna. Stemmemottakarane skal deretter føre urna inn i vallokalet. Stemmesetlar som blir til overs, skal ikkje takast tilbake.

12.9.9 Veljarar med nedsette kognitive evner

Sjå punkt 10.9.14 som gjeld tilsvarande på valtinget.

13 FORSEGLING OG OPPBEVARING AV VALMATERIELL

13.1 Krav til forsegling

Valurner skal vere forsegla under stemmegivinga. Reglane om forsegling er tekne inn i vallova § 8-4 (9) (under førehandsstemmegivinga) og § 9-5 (6) (på valtinget).

Det er viktig at valurnene – på alle stadium i valavviklinga – er forsegla under sjølve stemmegivinga, det vil seie når dei blir nytta av veljarane. Om stemmegivinga skjer i førehandsstemmeperioden eller på sjølve valdagen, har ikkje noko å seie for kravet om at valurnene skal vere forsegla når vallokala er opne for stemmegiving. Kravet til forsegling gjeld også under oppbevaring og transport, sjå punkt 13.3.

13.2 Tømming av urner

Det er ikkje noko i vegen for, og det vil også vere behov for, å bryte forseglinga frå tid til anna når urna ikkje er i bruk. Det vil også kunne bli nødvendig å bryte forseglinga dersom urna blir full under sjølve stemmegivinga. Det same gjeld der stemmegivinga skal sendast vidare til andre kommunar. Det er ikkje noko i vegen for å bruke eigne urner til stemmegivingar som høyrer til andre kommunar. Stemmegivinga bør likevel sendast vidare til rett kommune fortløpande.

13.2.1 Førehandsstemmegivinga

Det kan vise seg at det er nødvendig å tømme valurner under førehandsstemmegivinga. Det følgjer av valforskrifta § 29 at valstyret må syte for at det blir etablert trygge rutinar for korleis innhaldet skal oppbevarast.

Det betyr at det er valstyret sitt ansvar å syte for at det blir etablert trygge rutinar ute i vallokala, slik at det ikkje skjer noko rettsstridig med innhaldet i urna.

Omslagskonvoluttane, med stemmesetelkonvoluttar og valkort, må oppbevarast slik at dei ikkje blir blanda saman med anna valmateriell.

Vidare må omslagskonvoluttane oppbevarast på ein slik måte at dei er utilgjengelege for uvedkommande. Dersom stemmesetlane blir oppbevarte på ein stad der valmyndigheitene ikkje har direkte oppsyn med dei, skal oppbevaringsstaden forseglast, jf. forskrifta § 34.

13.2.2 På valtinget

Ei ordning med forseгла valurner på sjølve valdagen krev normalt fleire urner eller gode prosedyrar for tømning. Det er viktig å etablere trygge rutinar for tømning av urnene, slik at det ikkje skjer noko rettsstridig med innhaldet.

Framgangsmåten ved tømning av urner på valdagen er regulert av valforskrifta § 33. Dersom det er nødvendig å tømme valurner i løpet av valdagen, skal valstyret syte for at stemmestyra følgjer denne prosedyren:

1. Forseglinga av valurna skal brytast av minst to av medlemmene i stemmestyret i fellesskap.
2. Innhaldet skal straks tømmast over i ein eigna emballasje som blir forseгла og merkt med serienummer.

Eksempel på eigna emballasje kan vere forseгла aluminiumskassar og esker eller farga plastsekker som blir forseгла med strips. Dersom ein bruker plastsekker, må dei vere solide, og dei bør ha ein spesiell farge for å skilje dei frå vanlege avfallssekker. Det må ikkje nyttast avfallssekker.

Valstyret skal syte for at stemmestyret følgjer den nemnde prosedyren for tømning. Det er opp til valstyra å skaffe eigna emballasje og strips for forsegling. Valstyret må også syte for eit system med merking av emballasjen med serienummer. Det kan vere føremålstenleg å tildele kvart vallokale ei viss mengd serienummer.

13.3 Oppbevaring og transport av valmateriell

Vallova § 9-8 slår fast at alt valmateriell skal oppbevarast og transporterast på ein trygg måte. Departementet har i forskrifta §§ 29a og 34 fastsett nærmare reglar om oppbevaring og transport av valmateriellet.

Det er for det første fastsett at valstyret har ansvar for å etablere trygge rutinar for oppbevaring og transport av valmateriell i *alle* fasar av valgjennomføringa. Valstyret avgjer – ut frå lokale forhold – korleis valmateriell, manntal, stemmesetlar, urner og anna skal oppbevarast.

Emballasjen med stemmesetlane må oppbevarast på ein slik måte at stemmesetlane er utilgjengelege for uvedkommande. Stemmer som er gitt, skal oppbevarast slik at dei ikkje blir blanda saman med dei andre stemmesetlane eller anna valmateriell.

Føresegna fastset vidare eit krav om forsegling i alle situasjonar der valmateriell blir etterlate utan direkte oppsyn av valmyndighetene. Forseglinga bør skje ved hjelp av lakk og segl eller anna forseglingsutstyr som sikrar at uvedkommande ikkje kan få tilgang til materiellet utan at dette er synleg. Leiaren i stemmestyret – eller ein annan person som valstyret peiker ut – har ansvaret for å ta vare på forseglingsmateriellet.

Regelen omfattar alle tilfelle der det kan tenkjast at valmateriell blir etterlate, for eksempel mellom søndag og måndag på stader der det er todagarsval, eller dersom det blir teke ein pause i oppteljinga frå valnatta og til morgonen etter.

Der det blir halde val over to dagar, er det valstyret som avgjer kvar og korleis urnene med stemmesetlar og resten av materiellet skal oppbevarast. Følgjande alternativ kan tenkjast:

- Valstyret (eventuelt på ein annan sikker stad) oppbevarer både urnene og resten av materiellet og fraktar det tilbake til stemmelokalet før stemmegivinga neste dag begynner.
- Valstyret oppbevarer både urnene og resten av materiellet, men fraktar berre resten av materiellet tilbake før stemmegivinga begynner neste dag. I dette tilfellet oppbevarer valstyret urnene med stemmesetlar til oppteljinga begynner.
- Valstyret oppbevarer urnene, mens resten av materiellet blir oppbevart i stemmelokalet.
- Både urnene og resten av materiellet blir oppbevart i stemmelokalet.

Materiell som skal oppbevarast på stemmestaden, bør samlast i vallokalet. Stemmestyret kontrollerer at ingen uvedkommande er til stades i vallokalet, at alle vindauge er forsvarleg lukka, og at alle dører blir låste forsvarleg. Ein medlem av stemmestyret som ikkje oppbevarer segl eller liknande, oppbevarer nøklane. På førehand må stemmestyret skaffe seg oversikt over kven som har nøklar til vallokalet, og syte for å få utlevert alle nøklane.

Dersom det blir vurdert som sikrare eller meir føremålstenleg, kan valmateriellet oppbevarast i eit anna rom i bygningen der ein held valtinget.

All transport av valmateriell skal skje på hurtigaste trygge måte og utan unødige forseinkingar. Valstyret har ansvaret for å etablere forsvarlege rutinar her. Dei som oppbevarer forseglingsutstyr, kan ikkje transportere materiellet. Vedkommande kan heller ikkje utføre eventuelt vakthald.

14 PRØVING OG GODKJENNING AV FØREHANDSSTEMMEGIVINGAR

14.1 Nærmare om godkjenningsprosessen for førehands- og valtingsstemmer

Det går eit viktig skilje mellom 1) prøving av stemmegivingar og 2) prøving av stemmesetlar. Det er ulike forhold som skal prøvast, og det er ulike reglar som gjeld. Når ei *stemmegiving* skal prøvast, inneber det prøving av valhandlinga eller måten veljaren har gitt stemma si på, og om krava lova set til veljaren, er oppfylte. Når vi prøver ein *stemmesetel*, er det sjølve stemmesetelen som skal prøvast. Før det er aktuelt å prøve ein stemmesetel, må stemmegivinga til veljaren vere godkjend, det vil seie at vedkommande må ha blitt kryssa av i manntalet. Dersom ei stemmegiving er forkasta, skal ikkje stemmesetelen prøvast.

Når ein veljar har levert eller fått høve til å levere stemma si, har vedkommande gitt ei stemmegiving. Denne stemmegivinga inneheld i utgangspunktet éin stemmesetel per val. Stemmegivingar skal kontrollerast, og kan i kontrollen anten godkjennast eller forkastast. Alle godkjende stemmegivingar skal så gjennom ein ny kontroll, nemleg prøving av sjølv stemmesetelen. Kontrollen kan såleis beskrivast i ein totrinnsprosess:

Trinn 1: Godkjenning av stemmegivingar

Kontrollen er ulik for stemmegivingar gitt på førehand og stemmegivingar gitt på valtinget. Kontrollen er også ulik for førehandsstemmegivingar der stemmesetelen er lagd rett i urna, og førehandsstemmegivingar gitt i stemmesetelkonvolutt. Førehandsstemmer gitt innanriks i perioden 1. juli til 9. august (tidlegstemme) etter valforskrifta § 24a skal kontrollerast etter dei same reglane som førehandsstemmer gitt i stemmesetelkonvolutt.

Ved kontroll av ei *førehandsstemmegiving gitt i stemmesetelkonvolutt* undersøker valstyret omslagskonvolutten/valkortet. Dersom valstyret kjem til at stemmegivinga er gitt forskriftsmessig, det vil seie i samsvar med krava lova set i § 10-1, skal veljaren kryssast av i manntalet, og stemmegivinga er godkjend. Dersom krava i lova ikkje er oppfylte, må stemmegivinga forkastast. Sjølv stemmesetelen er på dette tidspunktet enno ikkje prøvd. Dersom stemmegivinga blir forkasta, blir det likevel aldri aktuelt å prøve stemmesetelen.

Ved kontroll av ei *førehandstemmegiving lagd rett i urna* gjeld vallova § 10-1 a. I desse tilfella godkjenner stemmemottakaren stemmegivinga idet stemma blir gitt. Dette er den same framgangsmåten som i § 10-2, som regulerer godkjenning av ordinære valtingsstemmegivingar, sjå nedanfor.

Kan veljaren av ulike grunnar ikkje kryssast av i manntalet på stemmestaden (fordi veljaren er førehandsavkryssa eller ikkje står i manntalet på stemmestaden / i kommunen), skal stemmegivinga leggjast i ein *omslagskonvolutt*, sjå punkt 10.10.5. Valstyret kontrollerer omslagskonvolutten og manntalet i ettertid, før stemmegivinga eventuelt blir godkjend. Det same gjeld dersom det er nytta beredskapskonvolutt.

Når det gjeld ei *ordinær valtingsstemmegiving*, skjer kontrollen og godkjenninga av stemmegivinga idet veljaren gir stemma si. Stemmestyret kontrollerer om veljaren står oppført i manntalet på stemmestaden, og gir i tilfelle veljaren høve til stemme. Stemmegivinga er godkjend idet veljaren blir kryssa av i manntalet.

Dersom veljaren av ulike grunnar ikkje kan kryssast av i manntalet på stemmestaden (fordi veljaren er førehandsavkryssa eller ikkje står i manntalet på stemmestaden / i kommunen), skal stemmegivinga leggjast i eit *særskilt omslag*. Valstyret kontrollerer i ettertid omslaget, i tillegg til manntalet, før stemmegivinga eventuelt blir godkjend. Idet stemmegivinga blir godkjend, har vi ei godkjend stemmegiving.

Når ei førehands- eller valtingsstemmegiving blir godkjend, inneber det at veljaren hadde rett til å stemme, og at stemma blei gitt på forskriftsmessig måte – det vil seie at

stemma oppfyller krava lova set for godkjenning i §§ 10-1, 10-1 a og § 10-2. Det betyr likevel ikkje at sjølve stemmesetelen er prøvd og godkjend.

Trinn 2: Godkjenning av stemmesetlar

Ei godkjend stemmegiving består av ein stemmesetelkonvolutt med innhald eller berre ein stemmesetel. Valstyret skal kontrollere om innhaldet i stemmesetelkonvolutten/stemmesetelen er forskriftsmessig, det vil seie om det/den oppfyller vilkåra i § 10-3. Denne prosessen fører fram til godkjende stemmesetlar og forkasta stemmesetlar.

Når ein stemmesetel er godkjend, inneber det at stemmesetelen oppfyller krava lova set for godkjenning i § 10-3, og han skal telje med i valoppgjeret.

Omgrepet *stemmer* blir ofte brukt som ei samlenemning på stemmegivingar og stemmesetlar. Omgrepet stemmer har inga sjølvstendig juridisk betydning etter regelverket for godkjenning av stemmegivingar og stemmesetlar. Det er stemmegivingar og stemmesetlar som skal godkjennast eller forkastast. I nokre tilfelle er det likevel mest naturleg å bruke omgrepet stemmer, som for eksempel i løpande tekst. I andre samanhengar er det meir naturleg å snakke om anten stemmegivingar eller stemmesetlar. Ei stemme kan såleis vere synonymt med ei stemmegiving og/eller ein stemmesetel.

I lova er dette skiljet poengtert ved eigne føresegner for godkjenning av stemmegivingar og stemmesetlar: §§ 10-1 og 10-1 a om førehandsstemmegivingar, § 10-2 om valtingsstemmegivingar og § 10-3 om godkjenning av stemmesetlar (alle).

14.2 Tidspunkt for prøving av førehandsstemmegivingar

Flest mogleg av dei innkomne førehandsstemmene må prøvast før valdagen, slik at flest mogleg førehandsstemmer skal bli godkjende. Førehandsstemmegivingar som blir lagde rett i urna, blir godkjende idet veljaren blir kryssa av i manntalet. Prøvinga av førehandsstemmegivingar gitt i stemmesetelkonvolutt kan begynne etter kvart som dei kjem inn til valstyret, jf. § 10-1 (3). Den siste prøvinga må likevel ikkje skje seinare enn at valstyret er sikker på at alle stemmestyra som skal krysse av i papirmanntal får kretsmanntala før vallokalet opnar søndag eller måndag. Det er førehandsstemmegivingar som er godkjende før valdagen, som går til førebels oppteljing seinast fire timar før vallokala stengjer.

Prøvinga av førehandsstemmegivingar det ikkje blei tid til å godkjenne før manntalet blei lagd ut på valdagen, eller som kjem inn i løpet av valdagen, kan ikkje begynne før alle vallokala er stengde måndag og valstyret har fått inn alle kretsmanntala frå stemmestyra som har kryssa av på papirmanntal.

Ei førehandstemmegiving blir godkjend formelt ved at veljaren blir kryssa av i manntalet, sjå vallova §§ 10-1 og 10-1 a, andre ledd i begge. Før veljaren kan kryssast av i manntalet for å ha gitt ei godkjend førehandsstemmegiving, må valstyret prøve om førehandsstemmegivinga oppfyller vilkåra i vallova for godkjenning, sjå § 10-1(1). På

tilsvarande måte må stemmemottakaren prøve om førehandsstemmegivingar rett i urne oppfyller vilkåra for godkjenning etter § 10-1 a (1).

Ei avgjerd om å ikkje godkjenne ei stemmegiving er rekna for å vere av prinsipiell betydning. Stemmemottakaren (der førehandsstemma blir lagd rett i urna) og valstyret må derfor sjølv ta avgjerder om ikkje å godkjenne ei stemmegiving. Det må likevel vere mogleg å delegere myndigheita til å godkjenne kurante stemmegivingar, jf. kapitlet om delegasjon.

14.3 Opning av førehandsstemmegivingar gitt i stemmesetelkonvolutt

Valforskrifta § 35 krev at dersom omslagskonvoluttar og stemmesetelkonvoluttar blir opna samtidig, må valstyret sjå til at det ikkje er dei same personane som gjer det. Det er ingenting i vegen for at dei nemnde konvoluttane blir opna av dei same personane, men det må i så fall skje til ulik tid. Grunnen til det er at vedkommande ikkje skal kunne kople omslagskonvoluttar og stemmesetelkonvoluttar og på den måten sjå kva veljaren har stemt.

Valforskrifta krev vidare at det alltid må vere minst *to personar til stades* (som kan kontrollere kvarandre) når omslagskonvoluttar og stemmesetelkonvoluttar blir opna.

14.4 Vilkår for godkjenning av førehandsstemmegivingar

14.4.1 Innleiing

Vallova kapittel 8 har føresegnar om kva framgangsmåte som skal følgjast når veljaren skal førehandsstemme. Om desse føresegnene er følgde, er likevel ikkje avgjerande for om ei stemmegiving skal godkjennast eller ikkje. Føresegnene er gitt for å sikre ei god gjennomføring av valet.

Ved prøvinga er det ikkje eit krav at førehandsstemmegivingar som er gitt innanriks og utanriks, blir haldne kvar for seg. Valmateriellet er forskjellig, men vilkåra for godkjenning i lova er dei same. Det er likevel eit krav at valstyret protokollerer talet på stemmegivingar mottekne innanriks og utanriks for seg.

Førehandsstemmegivinga innanriks som er gitt i ein stemmesetelkonvolutt, består av ein omslagskonvolutt, eit valkort med personopplysningar og ein stemmesetelkonvolutt. Førehandsstemmegivingar utanriks og på Svalbard og Jan Mayen består av ein omslagskonvolutt med personopplysningar og ein stemmesetelkonvolutt. Desse er utgangspunktet for vurderinga av om stemmegivinga skal godkjennast eller forkastast.

14.4.2 Dei enkelte vilkåra

Vilkåra i vallova for godkjenning av førehandsstemmegivingar gitt i stemmesetelkonvolutt går fram av § 10-1 (1), og vilkåra for godkjenning av ei førehandsstemmegiving som blir lagd i urne, går fram av § 10-1 a.

Føresegnene inneheld eit sett kriterium eller vilkår som må vere oppfylte for at stemmegivinga skal kunne godkjennast. Det er ikkje tilstrekkeleg at eitt eller fleire av vilkåra er oppfylte. Vilråa er kumulative. Det inneber at *alle* må vere oppfylte for at stemmegivinga skal kunne godkjennast. Vallova eller valforskrifta har ikkje andre krav til godkjenning av førehandsstemmegivingane. Sjølv stemmesetelen skal godkjennast etter § 10-3.

Merk at stemmesetelkonvoluttan i seg sjølv ikkje skal prøvast. Hovudregelen er at ein skal bruke ein offisiell konvolutt. Men det er ingenting ved denne konvoluttan som kan føre til at stemmegivinga blir forkasta. Sjølv ikkje i tilfelle der stemmesetelkonvoluttan manglar, er dette i seg sjølv grunnlag for å forkaste stemmegivinga. Dersom stemmesetelkonvoluttan manglar, kjem det ofte av formelle feil frå stemmemottakaren si side. Det bør ikkje gå ut over veljaren. At valmyndigheitene eventuelt kan komme til å sjå kva veljaren har stemt, er ikkje i seg sjølv grunnlag for å forkaste stemmegivinga.

Førehandsstemmer som blir lagde rett i urna, blir godkjende av stemmemottakaren idet stemma blir gitt. Vilråa for godkjenning i desse tilfella er dei same vilråa som gjeld ved godkjenning av valtingsstemmegivingar, og skal forståast på same måte. Stemmesetelkonvoluttar som er nytta når veljarar ikkje er innførte i den vedkommande delen av manntalet eller allereie er kryssa av i manntalet, skal behandlast etter dei same reglane som ved bruk av særskilt omslag. Vi viser derfor til kapittel 15 for ein gjennomgang av desse vilråa.

Nedanfor går vi gjennom vilråa for godkjenning av førehandsstemmegivingar gitt i stemmesetelkonvolutt. Dette omfattar tilfella der valstyret i særlege tilfelle har bestemt at ein skal nytte konvolutt, jf. vallova § 8-4 fjerde ledd, og ved bruk av beredskapskonvolutt i tilfelle der online manntal er mellombels utilgjengeleg, jf. vallova § 8-4 tredje ledd.

14.4.2.1 Innført i manntalet

Etter vallova § 10-1 (1) bokstav a) er det eit vilkår for godkjenning av ei førehandsstemmegiving gitt i konvolutt at veljaren er innført i manntalet i kommunen. Valstyret kan berre godkjenne stemmegivingar frå veljarar som har stemmerett i kommunen, og som dermed er innførte i manntalet i kommunen.

Dersom veljaren ikkje står i manntalet, må førehandsstemmegivinga forkastast. Omslagskonvoluttan skal då leggjast til sides uopna. I enkelte tilfelle kan det vere nødvendig å opne omslagskonvoluttan for å slå fast identiteten til veljaren.

Merk at dersom valstyret kjenner til at veljaren er manntalsført i ein annan kommune, skal stemmegivinga sendast vidare til denne kommunen.

14.4.2.2 Identiteten til veljaren

I § 10-1 (1) bokstav b) er det eit vilkår at stemmegivinga må innehalde tilstrekkelege opplysningar til å slå fast identiteten til veljaren. Informasjon om veljaren skal finnast på valkortet eller på omslagskonvoluttan utanriks. Krava til sjølv valkortet står i

valforskrifta § 23. Valforskrifta § 27 (6) og § 28 (3) gjer greie for kva informasjon som skal skrivast utanpå omslagskonvolutten.

Veljaren skal kunne identifiserast ut frå opplysningane som finst på valkortet eller omslagskonvolutten. Dersom så er tilfelle, er vilkåret i bokstav b) oppfylt.

Vallova legg i fleire samanhengar opp til at det skal nyttast offisielt valmateriell. Det er gjort for å sikre at vilkåra i lova blir oppfylte i størst mogleg grad. Det gjeld også for valkortet og omslagskonvolutten. Det er likevel ikkje eit krav etter lovføresegna for godkjenning av stemmegivingar at det offisielle valkortet / omslagskonvolutten er nytta. Vilkaåret i bokstav b) må også reknast som oppfylt dersom det ved stemmegivinga ligg ved eit anna dokument med opplysningar om veljaren, eller dersom slike opplysningar går fram på annan måte. Dette er ikkje i strid med lova så lenge dokumentet fyller den same funksjonen, nemleg å identifisere veljaren.

Valkortet skal innehalde informasjon som gjer det mogleg å identifisere veljaren, jf. valforskrifta §§ 22 og 23. Slik informasjon er namn, adresse, fødselsår, manntalsnummer og så vidare. Dersom veljaren kan identifiserast berre på bakgrunn av namnet, er det tilstrekkeleg til at vilkåra i lova er oppfylte. Manglande eller feil adresse gir ikkje grunnlag for å forkaste stemmegivinga, med mindre adressa er nødvendig for å identifisere veljaren.

Utanriks og på Svalbard og Jan Mayen skal omslagskonvolutten nyttast til å identifisere veljaren. Veljarar som gir brevstemme, skal bruke den same typen omslagskonvolutt. Utanpå denne er det trykt eit skjema der stemmemottakaren fører på nødvendig informasjon, mellom anna namn, adresse og fødselsnummer. Det er også eit felt for signaturen til veljaren. Manglande signatur er likevel ikkje grunnlag for å forkaste stemmegivinga i seg sjølv. Dersom veljaren ikkje har vore registrert som busett i Noreg dei siste 10 åra før valdagen, jf. vallova § 2-4 (3) og valforskrifta § 1, må veljaren søkje om å bli innført i manntalet. Det gjer ein ved å signere på omslagskonvolutten. Dersom veljaren i eit slikt tilfelle ikkje har signert på omslagskonvolutten, ligg det ikkje føre nokon søknad om innføring i manntalet. Veljaren kan då ikkje førast inn i manntalet, og stemmegivinga må forkastast, jf. vallova § 10-1 første ledd bokstav a.

Er det ikkje mogleg å identifisere veljaren, er vilkåret i bokstav b) ikkje oppfylt, og stemmegivinga må forkastast. Valstyret kan ikkje returnere stemmegivinga til stemmemottakaren for at vedkommande skal leggje til det som manglar.

14.4.2.3 Rett tid

I § 10-1 (1) bokstav c) er vilkåret at stemmegivinga må vere gitt til rett tid. Vallova § 8-1 fastset at førehandsstemmegivinga innanriks skal skje frå 1. juli til siste fredagen før valdagen. Tid og stad for stemmegivinga skal førast på valkortet/omslagskonvolutten. Er det gjort, legg valstyret det til grunn, med mindre forhold tyder på at noko ikkje stemmer.

Manglar det informasjon om stad og tid på stemmegivinga, er det i seg sjølv ikkje tilstrekkeleg grunn til å forkaste stemmegivinga. Valstyret må då undersøkje om det er andre måtar å finne ut om vilkåret er oppfylt på, for eksempel ved å sjå på poststempelet på konvolutten eller ved å sjekke når stemmegivinga kom inn til kommunen. Dette vilkåret gjer at det kan vere føremålstenleg å føre liste over mottekne førehandsstemmegivingar.

14.4.2.4 Rett stemmemottakar

I § 10-1 (1) bokstav d) er vilkåret at stemmegivinga skal vere levert til rett stemmemottakar, med mindre det er ei brevstemme. Stemmemottakaren skal signere omslagskonvolutten som blir brukt ved utanriks stemmegiving. Valstyret kan kontrollere stemmemottakaren mot ei oversikt departementet set opp over stemmemottakarar som er oppnemnde utanriks. Også på valkortet som blir brukt innanriks, er det eit felt for signatur frå stemmemottakaren. Kven som kan ta imot førehandsstemmer, går fram av vallova § 8-2.

Tidlegare var det eit gyldigheitskrav at stemmemottakaren hadde signert på stemmegivinga. Det er det ikkje lenger. Signaturen er heller eit hjelpemiddel når valstyret skal ta stilling til om ein har å gjere med ein rett mottakar. Manglande signatur er i seg sjølv ikkje grunnlag for å vurdere vilkåret som ikkje oppfylt. Dersom det er brukt offisielt materiell «frå inst til ytst», er det rimeleg å gå ut frå at stemma er gitt til rett stemmemottakar.

Er det brukt uoffisielt materiell, kan det vere grunn til å gjere nærmare undersøkingar, som å finne ut kvar stemma er postlagd, og ta ein telefon til det aktuelle valstyret. Offisielle stemmemottakarar som nyttar anna enn offisielt stemmemateriell, bør leggje ved ei forklaring til valstyret som skal prøve stemmegivinga.

Veljaren skal skrive under på omslagskonvolutten ved utanriks stemmegiving, sjå valforskrifta § 27 (6) og § 28 (4). Signaturen til veljaren skal ikkje vurderast, og manglande signatur frå veljaren gir ikkje grunnlag for å forkaste stemmegivinga.

Dersom stemma er send som brevstemme, kjem vilkåret i bokstav d) ikkje til bruk. Slike stemmer blir gitt utan at nokon stemmemottakar er til stades. I valforskrifta § 28 (5) heiter det at ein veljar som gir brevstemme, bør få eit vitne til å stadfeste at det som er påført omslagskonvolutten, er korrekt. Eit slikt vitne kan likevel ikkje sjåast på som ein stemmemottakar. Manglande vitnepåføring er ikkje grunnlag for å forkaste stemmegivinga.

14.4.2.5 Omslagskonvolutten

I § 10-1 (1) bokstav e) er vilkåret at omslagskonvolutten ikkje må ha vore opna. Vilket er oppfylt dersom omslagskonvolutten er limt att, og dersom ingenting tyder på at han har vore opna eller forsøkt opna etter at stemmemottakaren limte han att i veljaren sitt påsyn.

Merk at det er krav til at stemmesetelkonvolutten skal vere attlimt, jf. vallova § 8-4 (5). Manglande attliming av konvolutten har likevel ikkje konsekvensar for gyldigheita av stemmesetelen.

14.4.2.6 Tidlegare godkjend stemmegiving

I § 10-1 (1) bokstav f) er vilkåret at veljaren ikkje tidlegare må ha fått godkjent ei stemmegiving. Dersom veljaren allereie er kryssa av i manntalet og dermed har fått godkjent ei stemmegiving, kan ikkje ei ny stemmegiving godkjennast.

Ein konsekvens av denne regelen er også at dersom ein person har gitt fleire førehandsstemmer, er det den førehandsstemma som kjem først fram til valstyret, som skal godkjennast, dersom stemma er i forskriftsmessig stand.

Førehandsstemmegivingar som ikkje blir prøvde før manntalet blir lagt ut på stemmestadene valdagen, kan ikkje behandlast og godkjennast før avkryssingsmanntala kjem inn til valstyret etter at stemmegivinga er over. Dersom veljaren er kryssa av i manntalet på valdagen og såleis har fått godkjent ei stemmegiving gitt på valtinget, må ei eventuell førehandsstemmegiving forkastast. Det gjeld sjølv om førehandsstemmegivingar i utgangspunktet er endelege. Grunnen er at det ikkje vil vere mogleg å finne tilbake til veljaren si stemmegiving på valdagen, sidan stemmegivinga ligg i urna. Er veljaren si stemmegiving på valtinget derimot lagd i eit særskilt omslag, jf. valforskrifta § 31, skal valtingsstemmegivinga forkastast utan å bli teken ut av omslaget. Førehandsstemmegivinga skal då godkjennast, med mindre ho ikkje oppfyller godkjenningsvilkåra i lova.

14.4.2.7 Komne inn innan kl. 17.00 dagen etter valdagen

I § 10-1 (1) bokstav g) er vilkåret for godkjenning at stemmegivinga må ha komme inn til valstyret innan kl. 17.00 dagen etter valdagen. At stemmegivinga må ha «komme inn», betyr at ho fysisk må vere kommen valstyret i hende.

Dersom ei førehandsstemmegiving blir forkasta og veljaren av den grunn ikkje har fått gitt ei «gyldig» stemme, kan valstyret gi veljaren melding om det, slik at vedkommande kan stemme på nytt. Valstyret er likevel ikkje forplikta til å setje i verk særlege tiltak på dette punktet. Kvart enkelt tilfelle må vurderast individuelt, der det kan leggjast vekt på om varsling fører til uforholdsmessige vanskar for valstyret.

14.5 Feilsende førehandsstemmegivingar

Feilsende stemmegivingar skal, så langt det er mogleg, sendast vidare til rett valstyre. På den trykte omslagskonvolutten utanriks står det: «Til valgstyret/valstyret i [...] kommune». Dersom valstyret får inn ei slik stemmegiving, men ikkje har vedkommande registrert i manntalet, bør styret undersøkje kvar veljaren kan vere innført i manntalet.

Dersom stemmegivinga er feilsend og omslagskonvolutten er opna av feil valstyre, er ikkje det nødvendigvis grunnlag for å forkaste stemmegivinga, jf. § 10-1 (1) bokstav e).

Men valstyret som sender vidare førehandsstemmegivinga, bør leggje ved ei forklaring på kva som har skjedd.

14.6 Fleire stemmesetelkonvoluttar frå den same veljaren

Dersom ei stemmegiving inneheld fleire stemmesetelkonvoluttar eller stemmesetlar utan konvolutt, skal alle stemmesetlane frå denne stemmegivinga leggjast ulesne ned i éin stemmesetelkonvolutt. Prøving av stemmegivinga skjer etter vallova § 10-1 (1), og prøving av stemmesetlar skjer etter § 10-3. Dersom valmyndigheitene kjem til å sjå kva veljaren har stemt, er ikkje det grunnlag for å forkaste stemmegivinga eller stemmesetlane.

14.7 Avkryssing i manntalet

Dersom alle vilkåra i § 10-1 (1) er oppfylte, skal stemmegivinga godkjennast og veljaren kryssast av i manntalet. Føresegna i § 10-1 (2) slår fast at eit kryss i manntalet er det synlege beviset for at valstyret har teke stilling til og godkjent stemmegivinga. Stemmesetelkonvolutten skal no oppbevarast åtskilt frå valkort/omslagskonvolutt. Valstyret bestemmer sjølv om godkjende førehandsstemmegivingar skal oppbevarast i ei særskild urne eller på annan måte.

For at førehandsstemmegivingane faktisk skal bli endelege, er det nødvendig at dei i størst mogleg utstrekning blir kryssa av i manntalet før valtinget opnar. Valstyret må ta dette med i betraktning når det planlegg gjennomføringa av valet.

15 PRØVING OG GODKJENNING AV VALTINGSSTEMMEGIVINGAR

15.1 Innleiing

Om godkjenningsprosessen for både førehands- og valtingsstemmer, sjå kapittel 14.1.

Vallova kapittel 9 har føresegner om kva framgangsmåte som skal følgjast på valtinget slik at veljarane får høve til å stemme. Om desse føresegnene er følgde, er likevel ikkje avgjerande for om ei stemmegiving skal godkjennast eller ikkje. Føresegnene er gitt for å sikre ei god gjennomføring av valet.

Det må skiljast mellom ordinære stemmegivingar og stemmegivingar som blir lagde i særskilt omslag. Begge typene stemmegiving skal prøvast etter føresegna i vallova § 10-2 (1). Prøving og godkjenning av ordinære stemmegivingar gitt på valtinget skjer samtidig med at stemma blir gitt. Stemmegivingar som er gitt på valtinget, men som er lagde i særskilt omslag, skal likevel godkjennast i ettertid.

15.2 Prøving av valtingsstemmegivingane

15.2.1 Innleiing

Prøving og godkjenning av ordinære stemmegivingar gitt på valtinget skjer samtidig med at stemma blir gitt. Ordinære stemmegivingar blir godkjende *når* stemmesetelen

blir lagd ned i urna (eller veljaren får høve til å leggje stemmesetelen i urna) og veljaren blir kryssa av i manntalet. Stemmegivingar i særskilt omslag blir godkjende i ettertid.

15.2.2 Vilkår for godkjenning av valtingsstemmegivingar lagde i urna

Vilkåra for å godkjenne desse stemmegivingane går fram av vallova § 10-2 (1). Føreseigna seier kva vilkår som må vere oppfylte for at ei stemmegiving gitt på valtinget skal kunne godkjennast. Det inneber at dersom vilkåra ikkje er oppfylte, kan ikkje stemmegivinga godkjennast. Dersom alle vilkåra i § 10-2 (1) er oppfylte, skal stemmegivinga godkjennast og veljaren kryssast av i manntalet. Sjølve stemmesetelen skal godkjennast etter § 10-3.

I kommunar som nyttar papirmanntal på valdagen, får veljarar som er innførte i manntalet på stemmestaden, og som tidlegare ikkje har fått godkjent ei stemmegiving, høve til å leggje stemmesetelen i urna.

Etter vallova § 10-2 (1) *bokstav a*) er det eit vilkår for godkjenning at veljaren må vere *innført i manntalet i kommunen*. For kommunar som nyttar papirmanntal på valdagen, har stemmestyret på dei enkelte stemmestadene berre høve til å krysse av i manntalet for veljarar som er innførte i manntalet i denne stemmekretsen. Det betyr at dersom veljaren ikkje er innført på denne stemmestaden, men i ein annan stemmekrets i kommunen, må han eller ho gi stemma si som såkalla framand stemmegiving, og stemma må derfor leggjast i særskilt omslag. Valstyret kontrollerer så i ettertid om vilkåret er oppfylt for denne stemmegivinga. Stemmestyret i kommunar som nyttar elektronisk manntal på valdagen, har høve til å krysse av alle veljarane i kommunen.

Etter vallova § 10-2 (1) *bokstav b*) er det eit vilkår om at veljaren må ha fått *høve til å stemme*. Vilkåret er oppfylt dersom vedkommande legg stemmegivinga si i urna, eller dersom stemmegivinga blir lagd i særskilt omslag. Vilkåret er også oppfylt dersom vedkommande for eksempel blir kryssa av i manntalet, men vel å ikkje leggje ei stemmegiving i urna. Ein veljar som er kryssa av i manntalet, og som har forlate vallokalet utan å leggje ei stemmegiving i urna, kan såleis ikkje seinare få godkjent ei ny stemmegiving. Dersom vedkommande ønskjer å stemme på nytt, må i så fall stemmegivinga leggjast i eit særskilt omslag med påteikning frå stemmestyret.

Etter vallova § 10-2 (1) *bokstav c*) er det eit vilkår for godkjenning at veljaren *ikkje allereie har gitt ei godkjend stemme*. Har veljaren det, må stemmegivinga i så fall leggjast i eit særskilt omslag. Valstyret må då forkaste stemmegivinga.

15.2.3 Vilkår for godkjenning av stemmegivingar i særskilt omslag

Når ein veljar stemmer på valdagen, kan desse forholda føre til at stemmegivinga må leggjast i eit særskilt omslag, jf. vallova § 9-5 (4) og valforskrifta § 31:

- Veljaren er ikkje innført i manntalet på stemmestaden (han eller ho kan vere manntalsført i ein annan krets, eller i ein annan kommune) i kommunar som kryssar av i papirmanntal, eller
- Veljaren er allereie kryssa av i manntalet.

Desse stemmegivingane blir ikkje godkjende idet stemma blir gitt, slik tilfellet er for ordinære stemmegivingar. Valstyret må i ettertid prøve om vilkåra for godkjenning etter § 10-2 (1) er oppfylte. Desse stemmegivingane er lagde i eit særskilt omslag som inneheld stemmesetelkonvolutten til veljaren med stemmesetel. Utanpå omslaget står namnet, adressa og fødselsdatoen til veljaren. Sjølv stemmesetelen skal godkjennast etter § 10-3.

Etter vallova § 10-2 (1) *bokstav a)* er det eit vilkår for godkjenning at veljaren må vere *innført i manntalet i kommunen*. Når det gjeld stemmer gitt i ein annan stemmekrets i kommunen enn der veljaren står i manntalet («framande stemmer»), må det undersøkjast om veljaren også har stemt i sin eigen krets. Har veljaren også stemt i sin eigen krets, må stemmegivinga i omslag forkastast utan at omslaget blir opna. Veljaren er då kryssa av i manntalet i denne stemmekretsen og har allereie gitt ei godkjend stemmegiving, jf. § 10-2 (1) bokstav c.

Etter vallova § 10-2 (1) *bokstav b)* er det eit vilkår at veljaren må ha fått *høve til å stemme*. Dette vilkåret er oppfylt i og med at stemmegivinga er lagd i særskilt omslag.

Etter vallova § 10-2 (1) *bokstav c)* er det eit vilkår at veljaren *ikkje allereie har gitt ei godkjend stemme*. Har veljaren gjort det, skal valtingsstemmegivinga forkastast utan at omslaget blir opna. Det same gjeld dersom veljaren allereie har fått godkjent ei valtingsstemmegiving i den kretsen der vedkommande er innført i manntalet, jf. over.

Dersom veljaren har levert fleire framande stemmer, er ikkje det i seg sjølv grunnlag for å forkaste alle stemmene. Ei forskriftsmessig stemmegiving skal godkjennast, dei andre må forkastast. Etter prinsippet om at ei stemmegiving skal vere endeleg, er det den stemmegivinga som først kjem valstyret i hende, som skal godkjennast, dersom stemma oppfyller vilkåra i lova.

Dersom omslaget stemmegivinga ligg i, ikkje er limt att, er ikkje det i seg sjølv grunnlag for å forkaste stemmegivinga. Manglande attliming av stemmesetelkonvolutten vil heller ikkje ha konsekvensar for om stemmesetelen er gyldig eller ikkje.

Dersom ein ukjend veljar ikkje kan vise fram gyldig legitimasjon ved frammøte i vallokalet, skal vedkommande ikkje stemme. Det er eit vilkår for å kunne stemme – når ein er ukjend for stemmemottakaren – at ein kan legitimere seg. Dersom dette vilkåret ikkje er oppfylt, har ein heller ikkje rett til å stemme.

16 PRØVING OG GODKJENNING AV STEMMESETLAR

16.1 Innleiing

Eit viktig prinsipp bak regelverket for godkjenning av stemmesetlar er at færrest mogleg forhold bør føre til forkasting. Dette prinsippet bør derfor vere retningsgivande dersom det er tvil om ein stemmesetel skal godkjennast eller forkastast.

Førehandsstemmer og valtingsstemmer må haldast frå kvarandre under prøvinga. Det er ikkje eit krav at stemmesetlar som er gitt høvesvis utanriks og innanriks, skal haldast åtskilde. Når ein held kommunestyre- og fylkestingsval, må stemmesetlane til dei ulike vala haldast åtskilde. Det same gjeld ved stortings- og sametingsval i kommunar som også skal telje opp stemmer ved sametingsvalet.

16.2 Vilkår for godkjenning av stemmesetlar

Vallova har i § 10-3 (1) ei føresegn som gir vilkår for godkjenning av stemmesetlar. Føresegna gjeld både for stemmesetlar gitt på førehand og for stemmesetlar gitt på valtinget. Vilkåra er kumulative, det vil seie at alle vilkåra må vere oppfylte for at stemmesetelen kan godkjennast.

Stemmesetelkonvolutten som blir nytta ved førehandsstemmegivinga og ved stemmegivingar i særskilt omslag skal ikkje prøvast. Det er berre stemmesetelen som skal prøvast.

Etter vallova § 10-3 (1) *bokstav a*) er det eit vilkår for godkjenning at stemmesetelen har *offentleg stempel*. Det gjeld alle stemmesetlar, både dei som er gitt på førehand, og dei som er gitt på valtinget.

Stempelet sikrar at kvar veljar berre får godkjent éi stemme, nemleg den som har stempel.

Dersom veljaren har brukt ein blank stemmesetel som omslag rundt stemmesetelen, blir berre den ytste stemmesetelen stempla. Det fører til at den eigentlege stemmesetelen blir forkasta på grunn av manglande stempel. Det gjeld også dersom fleire stemmesetlar har klistra seg saman, eller dersom veljaren av andre grunnar leverer fleire stemmesetlar. Det er derfor viktig at stemmemottakaren ser etter at veljaren berre har teke éin stemmesetel. Det er derimot ikkje høve til å opne stemmegivinga før ho blir lagd i urna, for å undersøkje om veljaren leverer fleire setlar.

Dersom ein stemmesetel manglar offentlig stempel, skal han forkastast. Det gjeld likevel ikkje stemmesetlar som er lagde i ein stemmesetelkonvolutt, jf. valforskrifta § 39a. Dersom ein stemmesetel som blir lagd i ein stemmesetelkonvolutt under førehandsstemmegivinga innanriks og på valtinget manglar offentlig stempel, skal valstyret føre på eit slikt stempel i ettertid. Stempelet er erstatning for stemmesetelkonvolutt og skal sikre at kvar veljar berre får godkjent éi stemme.

Under førehandsstemmegivinga vil det vere aktuelt å bruke stemmesetelkonvolutt i følgjande tilfelle:

- ved tidlegstemmegivinga, jf. valforskrifta § 24a
- ved straumbrot eller brot i kommunikasjonen knytt til manntalet (beredskapsrutinar), jf. vallova § 8-4 (3) og valforskrifta § 27a
- der valstyret i særlege tilfelle har bestemt at det skal brukast stemmesetelkonvolutt, jf. vallova § 8-4 (4)
- når ein får inn ei stemme frå ein veljar som er manntalsført i ein annan kommune, jf. vallova § 8-4 (5)
- når ein får inn ei stemme frå ein veljar som ikkje er innført i den aktuelle delen av manntalet, eller som allereie er kryssa av i manntalet, jf. valforskrifta § 27 (4)

På valtinget skal ein nytte stemmesetelkonvolutt for stemmer som blir lagde i særskilt omslag, når ein får inn stemmer frå veljarar som er førehandsavkryssa i manntalet. Dersom ein nyttar papirmanntal, skal det nyttast stemmesetelkonvolutt når veljarar stemmer i ein annan krets enn der dei er manntalsførte (framande stemmer), jf. valforskrifta § 31. Det nyttast og stemmesetelkonvolutt ved straumbrot eller kommunikasjonsbrot mot manntalet (beredskapsrutine) i kommunar som nyttar elektronisk avkryssing i manntalet, jf. vallova § 9-5 a fjerde ledd og valforskrifta § 31a. I desse tilfella blir ikkje stemmegivinga godkjend idet stemma blir gitt, slik tilfellet er for stemmer som blir lagde i urna, men i ettertid. Konvolutten sikrar at veljaren berre får godkjent éi stemme. Det er derfor ikkje noko i vegen for at stemmesetelen blir stempla i ettertid.

Når det gjeld stemmesetlar gitt utanriks, bestemmer valforskrifta § 40a at valstyret skal føre på stempel dersom stemmene skal teljast maskinelt. Dersom stemmesetlar som er mottekne utanriks eller på Svalbard/Jan Mayen, skal teljast maskinelt, må dei stemplast før teljinga startar. Merk at det ikkje er eit vilkår for godkjenning av stemmesetlar utanriks at dei har stempel. Ved stortingsval blir alle stemmesetlane talde maskinelt når fylkesvalstyra kontrollerer dei, og alle stemmesetlane må stemplast. Ved lokalval er stempel i desse tilfella ikkje nødvendig, dersom stemmesetlane berre skal teljast for hand.

Etter vallova § 10-3 (1) *bokstav b*) er det eit vilkår at det går fram *kva val* stemmesetelen gjeld for. Krav til stemmesetlar med kandidatnamn går fram av valforskrifta § 19. Det er likevel ikkje eit vilkår for godkjenning at stemmesetelen er utforma slik som nemnt i denne føresegna. Også andre stemmesetlar enn dei valmyndigheitene har trykt opp, kan brukast. Vilkåra for godkjenning går fram berre av § 10-3.

Normalt går det fram av overskrifta på stemmesetelen eller av fargen *kva val* setelen gjeld for.

Vilkåret i lova er at det «fremgår» *kva val* setelen gjeld for. Det betyr at det ikkje nødvendigvis treng å stå på sjølve stemmesetelen *kva val* han gjeld for. Det er tilstrekkeleg at det går fram av sjølve stemmegivinga slik den framstår. Dersom det i

ein stemmesetelkonvolutt ligg to stemmesetlar og berre éin av dei har valnemning, for eksempel «Kommunestyrevalet 20XX», kan ein såleis gå ut frå at den andre er til fylkestingsvalet. Det gjeld sjølv om begge stemmesetlane har same farge. Veljaren si meining i slike tilfelle går fram av heile stemmegivinga.

Dersom stemmesetelen har ein annan farge enn det som er bestemt for det aktuelle valet etter valforskrifta § 19, men har valnemning, er dette i utgangspunktet tilstrekkeleg til at vilkåret må reknast som oppfylt. Det same gjeld dersom fargen er i tråd med forskrifta, men setelen manglar valnemning. Dersom det manglar valnemning og fargen er «feil», er det berre teksten/kandidatnamna som kan vise kva val setelen gjeld for.

Dersom veljaren for eksempel på ein blå setel har stroke over valnemninga og skrive «Kommunestyrevalet», kan setelen likevel berre godkjennast dersom han ligg i ein stemmesetelkonvolutt, det vil seie dersom stemma er gitt på førehand eller lagd i særskilt omslag på valtinget. Er ein slik stemmesetel lagd rett i ei urne, kan rettinga ikkje godkjennast. Det heng saman med at ein veljar i så fall kan komme til å få godkjent to stemmer til det same valet. Det er i strid med prinsippet i vallova om at éin veljar berre kan få godkjent éi stemme for kvart val. Dersom kommunen bruker éi urne til kvart av vala, er det berre stemmesetlar til dei respektive vala som kan godkjennast. Det inneber at dersom setelen ligg i ei urne som er berekna på kommunestyrevalet, må han forkastast. Ligg setelen i ei urne berekna på fylkestingsvalet, skal setelen godkjennast som ei stemme til fylkestingsvalet.

Etter vallova § 10-3 (1) *bokstav c*) er det eit vilkår for godkjenning at det går fram av stemmesetelen *kva parti eller gruppe* veljaren har stemt på. Krav til stemmesetlar med kandidatnamn går fram av valforskrifta § 19. Det er likevel ikkje eit vilkår for godkjenning at stemmesetelen er utforma som nemnt i denne føresegna. Vilkåra for godkjenning går fram berre av § 10-3.

Også her er vilkåret i lova at det «går fram» kva parti eller gruppe veljaren har stemt på. Det inneber at stemmesetelen ikkje nødvendigvis må vere einslydande med den offisielle. Er det mogleg for valstyret å slå fast kva veljaren har meint å stemme på, er dette tilstrekkeleg til at vilkåret er oppfylt. Tilsvarande gjeld motsett: Er det ikkje mogleg for valstyret å slå fast kva veljarane har meint å stemme på, er vilkåret ikkje oppfylt.

Normalt skal ein nytte offisielt trykte stemmesetlar. Då står namnet på eit parti eller ei gruppe på setelen, og vilkåret for godkjenning er oppfylt. Vanlege forkortingar er også greitt, for eksempel alminneleg brukte partinemningar som ein stor «A», ein stor «H», «SP» og liknande. Uregistrerte grupper er likestilte med dei registrerte partia når det gjeld kravet om namn på stemmesetlane. Stemmesetlar som har påført for eksempel «Frie veljarar», «Uavhengige veljarar» eller liknande, utan å ha med kandidatnamn, oppfyller dermed også vilkåret. I begge tilfella skal stemmesetelen godkjennast. Alle stemmesetlar skal reknast som å innehalde dei kandidatnamna som står på den

offisielle vallista til gruppa. Sjå § 10-3, som slår fast at ein stemmesetel er rekna for å vere einslydande med den offisielle vallista.

Det er ikkje eit vilkår for godkjenning at stemmesetelen har ei overskrift. Dersom ein stemmesetel inneheld alle kandidatnamna frå ei bestemd valliste, vil det vere mogleg å slå fast kva veljaren har stemt på, og vilkåra i lova er oppfylte. Er det såleis ført opp namn på ein eller fleire kandidatar som stiller til val på éi og same liste i kretsen, må stemma reknast som gitt til det aktuelle partiet eller gruppa. Men er det ført opp namn på kandidatar som står på ulike lister, vil det vere umogleg å vite kva parti eller kva gruppe veljaren har meint å stemme på. Vilkåra i lova er dermed ikkje oppfylte.

Har veljaren forsøkt å skrive ei listeoverskrift, må det vere akseptabelt å tolke veljaren si meining i retning av språkleg likskap. Står det for eksempel *Arbeidspartiet*, er det naturleg å gå ut frå at veljaren meiner *Arbeidarpartiet*. Meir tvilsamt er *Arbeidslista* eller liknande.

Ei tolking i retning av politisk likskap kan ikkje aksepterast. Kva som skal reknast som politisk likt, er ikkje innlysande. Det vil i realiteten ikkje vere mogleg å tolke veljaren si meining. Ein kan såleis ikkje gi ein stemmesetel med påskrifta *Dei konservative* til Høgre.

I somme tilfelle har veljaren gjort endringar på stemmesetelen som kan ha betydning for om vilkåret i bokstav c) kan reknast som oppfylt. Det må skiljast mellom lovlege endringar (for eksempel å stryke over og skrive ny listeoverskrift) og ugyldige endringar (for eksempel eit kryss (X) over setelen). I det sistnemnde tilfellet må ein sjå vekk frå endringa og la stemma gå uretta til den aktuelle lista, det vil seie at stemmesetelen blir godkjend slik han ser ut utan dei ugyldige endringane.

Har to eller fleire registrerte parti stilt fellesliste, skal stemmesetlar som inneheld eitt av namna på desse partia eller det fulle namnet til felleslista, gå til felleslista, jf. valforskrifta § 38. Det same gjeld dersom eitt eller fleire registrerte parti har stilt fellesliste saman med ei gruppe som ikkje representerer noko registrert parti.

Dersom det i ein stemmesetelkonvolutt ligg fleire stemmesetlar, og alle er frå den same vallista, vil det vere mogleg å slå fast kva veljaren har stemt på. Ein av setlane skal då godkjennast. Sjølv om stemmesetlane skil seg noko ut frå kvarandre etter utsjånad, for eksempel ved at ein er trykt og ein er handskriven, er dette utan betydning. Dersom stemmesetlane lyder på ulike vallister, må alle forkastast.

Etter vallova § 10-3 (1) *bokstav d)* er det vidare eit vilkår at *det partiet eller den gruppa veljaren har stemt på, stiller liste i kretsen*. Dette er ein logisk regel, det er ikkje mogleg å godkjenne ein stemmesetel som gjeld ei liste som ikkje stiller i den kretsen veljaren er manntalsført.

Bruk av ein stemmesetel som er berekna på ein annan krets enn den veljaren er manntalsført i, skal godkjennast når partiet også stiller liste i den kretsen veljaren er

manntalsført i. Merk likevel at stemmesetlar berekna på ein annan krets berre kan godkjennast dersom setelen gjeld eit registrert politisk parti. Det er elles utan betydning om setelen er retta, eller om han er handskriven eller trykt. Ein slik stemmesetel skal reknast for å innehalde kandidatnamn i samsvar med den offisielle vallista i kretsen til veljaren, jf. § 10-3 (2). Dersom veljaren har brukt ein trykt setel som ikkje er einslydande med den offisielle, og har retta på denne, skal ein berre sjå vekk frå rettingane, jf. § 10-3 (3).

Vilkåra som er gjennomgått ovanfor, er vilkåra lova set for godkjenning av stemmesetlar.

16.3 Registrering av blanke stemmer

Desse stemmesetlane skal reknast som blanke stemmer:

1. ein avkryssingsstemmesetel utan påteikning for valt parti eller gruppe
2. ein ordinær blank stemmesetel, det vil seie ein stemmesetel utan tekst (ein stemmesetel må ha tekst dersom veljaren ønskjer å stemme på eit parti eller ei liste)

Blanke stemmer kan naturleg nok ikkje reknast med i valoppgjeret, siden stemmene ikkje kan tildelast nokon mandatplassar. Det er likevel av interesse og betydning kor mange veljarar som stemmer blankt. Derfor må talet på slike stemmer protokollerast.

Stemmesetlar som blir forkasta på grunn av at dei ikkje oppfyller krava til godkjenning i lova, skal ikkje reknast som blanke stemmer. Eit eksempel kan vere at det er tvil om kva listealternativ stemmesetelen gjeld. Ein tom konvolutt, eller ein stemmesetelkonvolutt med stemmesetel berre til eitt val (ved lokalval), skal ikkje reknast som ei blank stemme (til det andre valet). I desse tilfella kan ein ikkje seie at veljaren har gjort ei «aktiv» handling ved å gi ei blank stemme.

16.4 Stemmesetlar som ikkje er einslydande med dei offisielle

I samsvar med § 10-3 (2) skal ein *stemmesetel reknast for å vere einslydande* med den offisielle vallista, det vil seie at han er rekna for å innehalde alle kandidatnamna som den godkjende lista inneheld.

Lova er ikkje til hinder for at ein bruker andre enn dei opptrykte stemmesetlane, for eksempel eit blankt stykke papir ein sjølv har skrive på, ei utskrift av stemmesetelen frå PC eller Internett eller ferdig opptrykte setlar frå andre enn valmyndigheitene. At alle stemmesetlar skal reknast for å ha det same innhaldet som den offisielle vallista, gjer det mogleg å unngå veljaraksjonar med førehandstrykte, manipulerde stemmesetlar der for eksempel eitt namn er utelate. Ein unngår også problem med trykkfeil. Valstyret treng såleis ikkje å gå gjennom alle setlane for å sjå om dei er einslydande med dei offisielle vallistene. «Einslydande med ei offisiell valliste» betyr einslydande med ei offisiell valliste i det fylket eller den kommunen der veljaren har stemmerett.

Vallova § 10-3 (3) slår likevel fast at dersom veljaren har gjort rettingar på trykte stemmesetlar som ikkje er likelydande med dei offisielle listene, skal ein *sjå vekk frå desse rettingane*. Det gjeld ikkje handskrivne stemmesetlar. Det er berre dersom veljaren har hatt ei fullstendig valliste med namn at ein kan vere sikker på at veljaren har hatt høve til å gjere dei same endringane som vedkommande kunne gjort på ei offisiell valliste. I teorien kan ein gå ut frå at det sirkulerer stemmesetlar der enkelte kandidatnamn er tekne ut eller retta på annan måte. Det vil i så fall ikkje vere mogleg for veljaren å gi personstemme til denne kandidaten, sjølv om vedkommande hadde ønskt det. Konsekvensen av dette er at valstyret må gå gjennom alle setlane som er retta, og skilje ut dei som ikkje er identiske med offisielle vallister.

16.5 Betydninga av rettingar på stemmesetlar

Gyldige rettingar på offisielle stemmesetlar skal telje med i valoppgjeret. Har veljaren retta på ein stemmesetel som ikkje er einslydande med den offisielle vallista, skal ein sjå vekk frå rettingane. Har veljaren retta stemmesetelen på ein annan måte enn det som er tillate, skal ein også sjå vekk frå rettingane. Stemmesetelen skal likevel godkjennast dersom vilkåra i § 10-3 i lova er oppfylte.

Ved stortingsval kan veljarane endre rekkjefølgja på kandidatane og stryke namn. Veljarane markerer kva endring i rekkjefølgja dei vil ha, ved å setje eit tal for ønskt nummer i rekkjefølgja ved kandidatnamnet, jf. vallova § 7-2. Etter valforskrifta § 19b annet ledd skal det trykkjast ein særskild kolonne med ruter til denne bruken. Stryking må skje ved at veljaren går fram slik det står på stemmesetelen, jf. vallova § 7-2. Etter valforskrifta § 19b tredje ledd må stryking skje ved at veljaren set eit merke i ruta til høgre for namnet.

På offisielle stemmesetlar til kommunestyre- og fylkestingsval er det sett av felt for markering av personstemme og felt for oppføring av slengjarar (berre ved kommunestyreval). Det har ikkje noko å seie for gyldigheita til stemmesetelen eller endringane om veljaren har markert personstemme eller ført opp slengjar på ein annan måte enn forklart, så lenge markeringa eller oppføringa er i tråd med rettemåten som er beskriven i vallova § 7-2.

Dersom veljaren har levert fleire stemmesetlar til det same partiet ved det same valet (berre aktuelt for stemmesetlar i stemmesetelkonvolutt), og nokon av dei er retta, gjeld desse reglane, jf. valforskrifta § 39: Når berre éin av stemmesetlane er retta, skal denne godkjennast. Når fleire stemmesetlar er retta likt, skal éin av dei godkjennast. I begge tilfelle skal ein ta omsyn til rettingane ved oppgjeret. Dersom fleire stemmesetlar er retta ulikt, skal éin av setlane godkjennast, men ein skal sjå vekk frå rettingane.

17 OPPTELJING AV STEMMESETLAR

17.1 Prinsipp for oppteljing

Vallova § 10-4 har prinsipp for oppteljing av stemmesetlar. Føresegna gjeld både for førehandsstemmer og for stemmer gitt på valtinget.

Ansvar for oppteljinga ligg hos valstyret, jf. § 10-4 (1). Styret bestemmer sjølv korleis oppteljinga skal skje, for eksempel om det skal ha ei førebels oppteljing av valtingsstemmer ute på stemmestadene, om stemmene skal førast til ein annan stemmestad for oppteljing, eller om all oppteljing skal skje sentralt hos valstyret. Førebels oppteljing av førehandsstemmene skjer normalt hos valstyret.

Valstyret kan også bestemme at all oppteljing skal skje i ein annan kommune eller hos fylkesvalstyret. Slik oppteljing kan vere aktuelt ut frå ønsket om eit raskare oppteljingsresultat ved hjelp av maskinelt utstyr. Dersom kommunen vel å gjere oppteljinga i annan kommune eller hos fylkesvalstyret, betyr det likevel ikkje at ansvaret for oppteljinga blir overlate til eit anna valstyre eller fylkesvalstyret. Valstyret frå kommunen oppteljinga gjeld, må vere til stades ved oppteljinga, jf. valforskrifta § 40. Valmyndigheitene må sjå etter at stemmesetlar frå fleire kommunar ikkje på nokon måte blir blanda saman. Oppteljinga skal skje separat, i nærvær og under tilsyn av valstyret.

Oppteljing av stemmesetlar i ein annan kommune eller hos fylkesvalstyret er aktuelt ved både førebels og endeleg oppteljing. Det er valstyret som avgjer kvar og korleis oppteljinga skal skje. Førebels oppteljing av stemmer i ein annan kommune eller hos fylkesvalstyret må likevel ikkje føre til forseinkingar i oppteljinga i kommunen. Det er valstyret sitt ansvar å sjå til at føresetnadene for ei slik oppteljing er til stades.

Dersom valstyret overlèt den førebelse oppteljinga av valtingsstemmer til stemmestaden, er det eit vilkår at manntalet i kretsen inneheld minst 100 namn, jf. vallova § 10-4 (2). Er det færre enn 100 namn i manntalet, må den førebelse oppteljinga skje anten hos valstyret eller på ein annan stemmestad.

Ved kommunestyreval og fylkestingsval skal stemmesetlar teljast opp kvar for seg, jf. vallova § 10-4 (3). Oppteljinga kan skje samtidig, med mindre det skaper forseinkingar for valoppgjeret til fylkestingsvalet.

Vallova § 10-4 (4) slår fast prinsippet om at førehandsstemmer og valtingsstemmer skal teljast opp kvar for seg.

Alle stemmesetlane skal teljast opp to gonger, jf. vallova § 10-4 (5). Kommunane skal såleis ha ei førebels oppteljing av både førehandsstemmer og valtingsstemmer, men oppteljinga skjer på ulikt tidspunkt.

Ved kommunestyreval og fylkestingsval er det viktig at den andre oppteljingsrunden til kommunestyrevalet ikkje forseinkar sendinga av materiell til fylkesvalstyret. Kravet til eit korrekt oppteljingsresultat må likevel gå framfor omsynet til raskast mogleg vidaresending av materiell.

Om stemmesetlane blir skanna, endrar ikkje det kravet om oppteljing i to omgangar. Også ved bruk av denne typen hjelpemiddel kan det skje feil, slik at det er eit krav om to oppteljingsrundar.

Reglane for førebels oppteljing finst i vallova § 10-5. Reglane for endeleg oppteljing finst i vallova § 10-6.

17.2 Maskinell oppteljing (skanning)

EVA har eit eige delsystem for maskinell oppteljing og tolking av stemmesetlar, EVA Skanning. Valstyret har sjølv ansvar for korrekt registrering, oppteljing og valoppgjjer i samsvar med føresegnene i vallova. Lova er ikkje til hinder for oppteljing i skanningsenter der fleire kommunar/fylke tel. Valstyret i kommunen er likevel sjølv ansvarleg for oppteljingsresultatet og må overvake oppteljinga. Dette ansvaret kan ikkje overlatast til ein annan kommune.

17.3 Førebels oppteljing

17.3.1 Kva tid skal den førebelse oppteljinga begynne?

17.3.1.1 Førehandsstemmer

Førebels oppteljing av førehandsstemmer som er mottekne, godkjende og kryssa av i manntalet *før* valdagen, skal begynne seinast fire timar før alle vallokala i kommunen er stengde på valdagen måndag. Føresetnaden er likevel at det kan skje utan å «stride mot prinsippet om hemmelige valg», jf. vallova § 10-5 (1). Det betyr at dersom kommunen får inn få førehandsstemmer, kan ein ikkje gjere ei førebels oppteljing av desse stemmene før stemmegivinga er avslutta på valdagen. I staden må stemmegivingane leggjast til sides og blandast med eventuelle seint innkomne førehandsstemmer. Oppteljinga startar då så snart alle førehandsstemmene er godkjende.

Dersom kommunen får inn mange nok stemmer til at ein kan gjennomføre ei førebels oppteljing, må valstyret sjå til at ei viss mengd stemmegivingar blir lagd til sides slik at dei kan blandast med seint innkomne stemmegivingar, jf. valforskrifta § 37.

Stemmegivingar som blir lagde til sides, skal ikkje takast med i den førebelse oppteljinga som blir gjennomført før valtinget er stengt valdagen. Kor mange stemmer som skal leggjast til sides, bestemmer valstyret sjølv, men det må vere mange nok til å sikre at førehandsstemmegivingane som valstyret får inn etter at oppteljinga har begynt, framleis er anonyme ved oppteljinga. Desse stemmene kan først teljast opp etter kl. 17.00 dagen etter valdagen, og dei skal bokførast særskilt i møteboka.

Valstyret kan sjølv bestemme når det vil begynne teljinga før tidspunktet som er oppført i lova. Førebels oppteljing kan likevel ikkje begynne før valdagen måndag.

Det er ikkje høve til å «offentleggjere» resultat frå den førebelse oppteljinga før kl. 21.00 valdagen måndag, jf. vallova § 9-9. Å gi opplysningar om resultatet til media eller til forskarar er ikkje det same som offentliggjering. Dersom valstyret gir slike opplysningar om resultatet før kl. 21.00, må det også gjere merksam på sperrefristen.

Den som tek imot informasjon om resultat frå stemmegivinga før fristen har gått ut, har eit eige sjølvstendig ansvar for å sjå til at informasjonen ikkje blir offentleggjort før kl. 21.00.

17.3.1.2 Valtingsstemmer

Valstyret bestemmer kvar oppteljinga skal skje, jf. § 10-4. Førebels oppteljing av valtingsstemmene skal starte så snart som mogleg etter at stemmegivinga på valtinget er avslutta, jf. vallova § 10-5 (2). «Valtinget» i denne samanhengen betyr den enkelte stemmestaden. Førebels oppteljing på ein stemmestad av stemmer mottekne på denne staden kan derfor starte sjølv om stemmegivinga på dei andre stemmestadene i kommunen enno ikkje er ferdig. Ver merksam på føresegna i § 9-9 som set forbod mot offentleggjering av valresultat før valdagen kl. 21.00.

Dersom det er bestemt at det skal gjerast ei felles oppteljing for fleire stemmestader samla, kan oppteljinga starte før alle stemmegivingane frå desse stadene er komne inn til oppteljingsstaden, så langt kravet til hennelghald er sikra, jf. vallova § 10-4 (2). Det betyr at ein ikkje kan starte særskild oppteljing for ein del, dersom manntalet ikkje minst inneheld 100 namn. Det same gjeld dersom heile eller delar av den førebelse oppteljinga skjer hos valstyret.

17.3.2 Framgangsmåten ved den førebelse oppteljinga

Førehandsstemmer og valtingsstemmer må haldast heilt åtskilte ved oppteljinga, jf. vallova § 10-4 (4).

Stemmer det er tvil om kan godkjennast, såkalla tvilsame stemmer, skal haldast utanfor den førebelse oppteljinga. Det gjeld for både førehands- og valtingsstemmene. Tvilsame stemmer er stemmesetlar som ikkje kan godkjennast med det same. Slike stemmer skal alltid vurderast av valstyret sjølv. Det er berre stemmesetlar som kan kallast tvilsame, ikkje stemmegivingar. Ei stemmegiving i seg sjølv er alltid godkjend før den førebelse oppteljinga startar og det er aktuelt å sortere ut tvilsame stemmer.

Dersom den førebelse oppteljinga av valtingsstemmer for heile kommunen skjer hos valstyret, bør valtingsstemmer gitt i ein annan krets enn der vedkommande var manntalsført (framande stemmer), prøvast og blandast saman med dei andre valtingsstemmene, dersom det er mogleg utan at oppteljinga blir særleg forseinka, jf. vallova § 10-5 (3).

I den førebelse oppteljinga tel ein kor mange stemmesetlar som er gitt til kvar liste, jf. vallova § 10-5 (5). Det er ved den førebelse oppteljinga ikkje eit krav etter lova at alle vallistene blir sorterte i grupper for uretta og retta lister. Men det er ikkje til hinder for at det blir gjort, dersom valstyret meiner det er føremålstenleg.

På dei stemmestadene der dei held førebels oppteljing, må stemmestyret formidle resultatet av den førebelse oppteljinga til valstyret straks det ligg føre.

17.4 Endeleg oppteljing

17.4.1 Kva tid skal den endelege oppteljinga starte?

Den endelege oppteljinga skal starte straks etter at den førebelse oppteljinga er avslutta og alle stemmene som er gitt på valtinget, er komne inn til valstyret, jf. vallova § 10-6 (1). Føresegna gjeld både førehandsstemmer og valtingsstemmer. Dersom den førebelse oppteljinga av valtingsstemmer for heile eller delar av kommunen har gått føre seg på stemmestadene, må alle stemmene frå stemmestadene ha komme inn til valstyret før oppteljinga kan starte. Dette er annleis enn ved den førebelse oppteljinga. Den endelege oppteljinga er ei kontrollteljing for alle godkjende stemmesetlar for heile kommunen samla. Den endelege oppteljinga kan ikkje skje ute på dei enkelte stemmestadene, men skal gjerast under *tilsyn* av valstyret. Oppteljinga må ikkje nødvendigvis skje i kommunen eller utførast av valstyret sjølv.

17.4.2 Framgangsmåten ved endeleg oppteljing

Førehandsstemmer og stemmer gitt på valtinget skal teljast opp kvar for seg, jf. vallova § 10-4 (4). Den endelege oppteljinga skal skje på den måten valstyret bestemmer, av dei personane som valstyret peiker ut, og under tilsyn av valstyret.

Under den endelege oppteljinga skal alle stemmesetlane teljast på nytt, jf. vallova § 10-6 (2). Valstyret skal dessutan ta stilling til om stemmesetlar som blei lagde til sides som tvilsame ved den førebelse oppteljinga, og dessutan stemmegivingar som blei lagde i særskilt omslag på valtinget, skal godkjennast. Dei stemmesetlane som blir godkjende her, skal etter første gongs oppteljing blandast saman med dei andre setlane før andre gongs oppteljing.

Under den endelege oppteljinga må stemmesetlane sorterast i retta og uretta setlar. Valstyret skal telje kor mange gyldige stemmesetlar som kjem kvar enkelt valliste til gode, og på den måten finne stemmetalet til alle vallistene.

Under kommunestyrevalet skal valstyret også registrere rettingar som veljarane har gjort på stemmesetlane, jf. § 10-6 (3). Dersom ei retting er ugyldig, skal ein sjå vekk frå rettinga, jf. vallova § 7-2 (4). Sjølv stemmesetelen skal likevel godkjennast dersom vilkåra i § 10-3 er oppfylte.

Ved stortingsval og fylkestingsval skal rettingar som veljarane har gjort, registrerast av fylkesvalstyret, jf. vallova § 10-6 (4).

Når oppteljinga av stemmesetlane er ferdig, skal valstyret føre opplysningane inn i møteboka, jf. vallova § 10-7 og valforskrifta § 41.

17.5 Utbyting av stemmesetlar under oppteljing

Verken vallova eller valforskrifta tillèt utbyting av såkalla ukurante setlar. Det vil seie at ein ikkje-maskinlesbar stemmesetel blir bytt ut med ein tilsvarande maskinlesbar setel. Stemmesetlar skal derfor ikkje bytast ut før dei blir talde. Eit viktig prinsipp er at den stemmesetelen som veljaren har brukt til å stemme med, skal – dersom han blir

godkjend – teljast. Ingen annan stemmesetel skal teljast opp i staden for denne setelen. Praksisen med utbytting av stemmesetlar er etter departementet si vurdering ikkje i samsvar med lova.

17.6 Oversending av valmateriell til fylkesvalstyret

Vallova § 10-8 (1) bestemmer at valstyret, så snart den endelege oppteljinga er ferdig, skal sende alt valmateriell som gjeld stortingsvalet eller fylkestingsvalet, til fylkesvalstyret. Eventuelle klager skal sendast til departementet.

Valstyret skal sende følgjande valmateriell til fylkesvalstyret:

- alle godkjende førehandsstemmesetlar, retta og uretta for seg (bokstav a)
- alle godkjende valtingsstemmesetlar, retta og uretta for seg (bokstav a)
- alle forkasta førehandsstemmesetlar (bokstav b)
- alle forkasta valtingsstemmesetlar (bokstav b)
- alle forkasta stemmegivingar (bokstav b)
- alle valkort som er komne inn med førehandsstemmene (bokstav c)
- alle omslagskonvoluttar for førehandsstemmegivingar utanriks og på Svalbard og Jan Mayen (bokstav d)
- stadfesta avskrift av det som er innført i møteboka til valstyret om valet (bokstav e)
- kopi av innkomne klager (bokstav f)

Ved oversending av stemmesetlar til fylkesvalstyret er det viktig at alle teljekategoriane er pakka kvar for seg. Det skal vere eit tydeleg skilje mellom kva som er førehandsstemmer, ordinære valtingsstemmer, stemmer i særskilt omslag, stemmer som er seint innkomne eller lagde til sides, stemmer mottekne i beredskapskonvolutt for XiM-kommunar (forsøkskommunar) og framandstemmer for resten av kommunane. Stemmesetlar som det er forslag om å forkaste, skal følgje sin kategori. For eksempel skal ein førehandsstemmesetel som det er forslag om å forkaste, pakkast saman med resten av førehandsstemmene. Stemmesetlane som det er forslag om å forkaste, kan gjerne leggjast på toppen slik at dei er lette å lokalisere.

For Oslo kommune fastset § 10-8 (2) særskilt at materiellet som er nemnt ovanfor, skal sendast til Fylkesmannen så snart valoppgjeret ved stortingsvalet er avslutta.

Valmateriellet skal pakkast i god orden i forseгла emballasje, jf. vallova § 10-8 (3). Ein bør leggje dei ulike stemmesetelkategoriane i eigne konvoluttar med påskrift om innhaldet. Emballasjen skal forseglast. Det er ikkje forsvarleg eller i samsvar med føremålsføresegna i lova å bruke berre innpakkingspapir, plastposar eller liknande for transport av valmateriell. Det er valstyret sitt ansvar å sjå til at transporten skjer i samsvar med krava som er fastsette i lov og forskrift.

Det er viktig at valmateriellet blir sendt *omgåande*, på raskaste sikre måte, slik at valoppgjeret ikkje blir unødig forseinka. Valstyra bør bruke praktiske ordningar basert på lokale forhold for å få materiellet hurtigast mogleg fram til fylkesvalstyret. Der det er praktisk mogleg, bør valstyret organisere direkte transport til fylkesvalstyret.

17.7 Krav til kvittering for overlevering av valmateriell

Det er fastsett krav til kvittering for overlevering av valmateriell. Reglane om dette er tekne inn i valforskrifta § 34a.

Ved alle val skal det når valmateriell blir overlevert frå stemmestyret til valstyret, skrivast ut ei kvittering for:

- kva som er overlevert
- kven som overleverte
- kven som tok imot materiellet
- kva tid og kvar overleveringa skjedde

Kvitteringa skal minimum innehalde opplysningar om:

- avlevering av møteboka til stemmestyret
- avkryssingsmanntalet (i kommunar som nyttar papirmanntal)
- talet på urner
- talet på einingar med stemmesetlar i forseгла emballasje
- stempel for stempling av stemmesetlar

Plikta til å fylle ut ei slik kvittering gjeld både for stemmestyret ved overlevering til valstyret og for valstyret ved overlevering til fylkesvalstyret (for Oslo ved stortingsval til Fylkesmannen i Oslo og Akershus).

Skjemaet skal leverast til mottakaren saman med materiellet. Dei som tek imot materiellet, skal mot kvittering kontrollere det dei tek imot, og stadfeste at det er samsvar mellom skjemaet og det materiellet som blir overlevert. Ei stadfesta, skriftleg kvittering for motteke materiell skal leverast til den som fraktar materiellet – ein representant for stemmestyra ved levering internt i kommunen og ein representant for valstyret ved levering til fylkesvalstyret.

Departementet presiserer at det er opp til kommunane å etablere gode, praktiske rutinar som sikrar at materiellet blir transportert og overlevert på ein forsvarleg måte. Dersom materiellet skulle bli levert utan at ein representant for avsendaren er til stades ved overleveringa – for eksempel ved oversending per post – legg departementet til grunn at mottakaren kontrollerer materiellet og sender kvittering for at det er motteke.

18 VALOPPGJER VED STORTINGSVAL

18.1 Valdistrikt ved stortingsval. Talet på stortingsrepresentantar

Grunnlova § 57 og vallova §§ 11-1 og 11-2 inneheld reglar om valdistrikt og talet på stortingsrepresentantar. Landet er delt inn i 19 valdistrikt. Kvart fylke utgjer eitt valdistrikt. Det skal veljast 169 stortingsrepresentantar. Av desse blir 150 valde som distriktsrepresentantar og 19 som utjamningsrepresentantar.

18.2 Fordeling av mandat på valdistrikta ved stortingsval

Vallova § 11-3 har reglar om korleis mandata skal fordelast på fylka.

Alle stortingsmandata skal fordelast på valdistrikta kvart åttande år. Det er departementet som syter for fordelinga.

Fordelinga skjer på denne måten:

Ein finn først eit fordelingstal for kvart valdistrikt, ved hjelp av denne formelen:

$$\begin{array}{l} \text{Talet på innbyggjarar i valdistriktet ved nest siste årsskifte før det aktuelle} \\ \text{stortingsvalet} \\ + \quad \text{Talet på kvadratkilometer i valdistriktet} \times 1,8 \\ = \quad \text{Fordelingstalet} \end{array}$$

Fordelingstalet til dei enkelte valdistrikta skal dividerast med 1 – 3 – 5 – 7 og så vidare (St. Lagües «reine» metode). Kvotientane blir nummererte fortløpande, og representantplassane blir fordelte fortløpande på valdistrikta på grunnlag av storleiken på kvotientane. Representantplass nr. 1 får det fylket som har den største kvotienten, representantplass nr. 2 får fylket med den nest største kvotienten og så vidare, til alle representantplassane er fordelte. Dersom to eller fleire har same kvotient, går representantplassen til det fylket som har det høgaste fordelingstalet. Har dei det same fordelingstalet, blir det avgjort ved loddtrekning kva valdistrikt representantplassen skal gå til.

18.3 Fordeling av distriktsmandata mellom vallistene. Kandidatkåringa

Vallova § 11-4 fastset korleis ein fordeler distriktsmandata mellom vallistene.

Alle mandata valdistriktet skal ha, skal med unntak av eitt fordelast av fylkesvalstyret som distriktsmandat. Det siste mandatet er utjamningsmandat og blir fordelt av riksvallstyret.

Fordelinga av distriktsmandata skjer på grunnlag av St. Lagües modifiserte metode. Fylkesvalstyret skal summere stemmetala frå alle vallistene i alle kommunane i fylket. Stemmetalet til kvar liste skal dividerast med 1,4 – 3 – 5 – 7 og så vidare. Stemmetala skal dividerast så mange gonger som nødvendig for å finne talet på mandat som lista skal ha. Det første mandatet går til den lista som har den største kvotienten. Det andre mandatet går til den lista som har den nest høgaste kvotienten og så vidare, til alle distriktsmandata er fordelte. Dersom fleire lister har same kvotient, går mandatet til den lista som har det største stemmetalet. Har dei det same stemmetalet, blir det avgjort ved loddtrekning kva liste som skal få mandatet.

Når det er avgjort kor mange distriktsmandat ei valliste skal ha, blir mandata fordelte til kandidatane på listene, jf. lova § 11-5. Kandidatkåringa skjer på denne måten:

Først tel ein namna som er oppførte som nr. 1 på stemmesetlane. På uretta stemmesetlar er det den øvste kandidaten som er nr. 1. Veljarane kan endre på stemmesetlane og omnummerere rekkjefølgja. Den kandidaten som har flest oppføringar, blir vald. Dersom lista skal ha meir enn eitt mandat, tel ein deretter opp dei

namna som står som nr. 2 på stemmesetlane. Den kandidaten som har flest oppføringar når ein legg saman dei to oppteljingane, blir vald. Her ser ein bort frå den som er vald som nr. 1. Oppteljingane skal halde fram på same måten til alle representantplassane lista skal ha, er fordelte. Dersom fleire kandidatar får det same resultatet, er den opphavlege plassen på lista avgjerande. Kandidatar som ikkje er valbare, skal ikkje reknast med.

Vallova § 7-2 første ledd fastset at veljaren ved stortingsval kan endre rekkjefølgja kandidatane er oppførte i på stemmesetelen. Det kan gjerast ved å setje (nytt) nummer ved kandidatnamnet. Veljaren kan også stryke kandidatnamn. Reglane om valoppgjer inneber at endringane veljarane gjer på stemmesetlane, berre kan få betydning dersom meir enn 50 % av dei som har stemt på lista, har gjort endringar ved den same kandidaten.

Kvar liste skal, i den grad det er mogleg, få like mange vararepresentantar som talet på representantar + 3. Vararepresentantane blir kåra på same måte som representantane.

18.4 Riksvalstyret si fordeling av utjamningsmandata

Reglane om fordeling av utjamningsmandat finst i Grunnlova § 59 og vallova § 11-6. Riksvalstyret skal syte for valoppgjer og fordele utjamningsmandata. Til grunn for oppgjeret i riksvalstyret legg ein utskrifter av oppgjera i fylkesvalstyra.

Først må ein finne ut kva parti som skal få tildelt utjamningsmandat. Berre registrerte politiske parti som har fått ein oppslutnad ved valet på minst 4 % av stemmene på landsbasis, det vil seie at dei har passert sperregrensa, er med i konkurransen om utjamningsmandata. Parti med lågare oppslutnad og lokale lister skal ikkje reknast med. Partia held likevel fram med å ha eventuelle distriktsmandat som dei har vunne i dei fylkesvise oppgjera.

Riksvalstyret skal først fordele av alle mandata på landsbasis som om landet var eitt valdistrikt. Dersom parti/grupper som ikkje har rett til utjamningsmandat, har oppnådd distriktsmandat, blir desse fråtrekte 169 før fordelinga i riksvalstyret.

Det samla stemmetalet til partia frå alle valdistrikt skal dividerast med $1,4 - 3 - 5 - 7 - 9$ og så vidare, og alle representantplassane skal fordelast på same måte som ved oppgjeret i fylkesvalstyra. Viser det seg at eit parti har fått fleire distriktsmandat enn det som følgjer av utrekningane til riksvalstyret, må det gjerast eit nytt oppgjer der ein trekkjer frå desse mandata. Kvart parti skal få ei mengd utjamningsmandat som tilsvarer differansen mellom talet på mandat som det skulle hatt ved eit landsomfattande oppgjer, og talet på distriktsmandat som det har oppnådd.

Neste fase er å bestemme i kva fylke partia skal få utjamningsmandata sine. Det skjer på denne måten:

- a. Ein tek utgangspunkt i stemmetalet partia har i fylka. Har partiet ikkje vunne noko distriktsmandat, legg ein stemmetalet i fylket til grunn. Har partiet fått distriktsmandat, skal stemmetalet dividerast med ein kvotient som tilsvarer

(talet på distriktsmandat x 2) + 1. Stemmetalet eller kvotienten skal deretter dividerast med det gjennomsnittlege talet på stemmer bak kvart distriktsmandat i fylket.

Eksempel:

I fylke X er det gitt 100 000 stemmer og valt 10 distriktsrepresentantar.

- Parti A har fått 8 000 stemmer og 0 distriktsmandat. Stemmetalet til partiet skal då dividerast med 10 000 (som er det gjennomsnittlege talet på stemmer per distriktsmandat). Partiet får dermed kvotienten 0,8, som er partiet sitt grunnlag for konkurransen om utjamningsmandat.
 - Parti B har fått 15 000 stemmer og 2 mandat. Stemmetalet skal då først dividerast med 5 ((2 X 2) + 1). Kvotienten 3 000 skal dividerast med 10 000, og partiet får kvotienten 0,3.
 - Parti C har fått 50 000 stemmer og 5 mandat. Stemmetalet skal då først dividerast med 11 ((5 X 2) + 1). Kvotienten 4545 skal dividerast med 10 000, og partiet får kvotienten 0,4545.
- b. Kvotientane for alle fylke og alle parti som har rett til utjamningsmandat, skal ordnast etter storleik. Er fleire kvotientar like store, er talet på stemmer i dei aktuelle fylka avgjerande. Har to eller fleire parti like mange stemmer, skal rekkjefølgja avgjerast gjennom loddtrekning.
- c. Utjamningsmandat nr. 1 får det partiet og det fylket som har den største kvotienten. Utjamningsmandat nr. 2 får det partiet og det fylket som har den nest største kvotienten og så vidare.
- d. Når eit fylke har fått eitt utjamningsmandat, skal det ikkje reknast med ved seinare fordelingar av utjamningsmandat. Når eit parti har fått dei utjamningsmandata det skal ha, skal det ikkje reknast med ved seinare fordelingar av utjamningsmandat. Fordelinga held fram for dei andre fylka og partia til alle utjamningsmandata er fordelte.
- e. Riksvalstyret skal peike ut dei kandidatane som skal veljast som utjamningsrepresentantar, og alle vararepresentantane. Riksvalstyret skal gå fram på same måte som fylkesvalstyra, jf. punktet framfor, ved at ein ser vekk frå dei som er valde som distriktsrepresentantar. Ein ser også vekk frå ikkje-valbare kandidatar.

18.5 Fullmakter til dei valde representantane. Underretning til dei som er valde

Etter at riksvalstyret har gjennomført valoppgjeret sitt, skal det etter vallova § 11-8

- skrive ut fullmakter for alle representantane og vararepresentantane og sende dei til Stortinget
- protokollere resultatet av valoppgjeret og underrette Stortinget og fylkesvalstyra om dette

Fylkesvalstyret skal etter lova § 11-9 – når det har fått underretning frå riksvalstyret – underrette alle valde om valet og opplyse om retten til å søkje fritak.

Lova inneheld føresegner om kva ein skal gjere dersom ein person er blitt vald til representant eller vararepresentant frå fleire fylke. Utgangspunktet er at vedkommande sjølv kan velje kva fylke han eller ho vil representere, ved å gi ei skriftleg erklæring innan tre dagar etter at ein har fått underretninga frå fylkesvalstyra. Dersom ein ikkje kjem med ei erklæring, skal valet reknast som motteke i det fylket der vedkommande har stemmerett. Dersom vedkommande ikkje har stemmerett i nokon av dei aktuelle fylka, skal vedkommande reknast som vald frå det fylket som kjem først i alfabetet.

19 VALOPPGJER VED FYLKESTINGSVAL

19.1 Fylkesvalstyret si fordeling av representantplassane

Vallova § 11-10 inneheld reglar om valoppgjer ved fylkestingsval.

Fordelinga av representantplassane skjer på grunnlag av St. Laguës modifiserte metode etter vallova § 11-4. Stemmetala til vallistene frå alle kommunane i fylket blir summerte og deretter dividerte med $1,4 - 3 - 5 - 7 - 9$ og så vidare. Representantplassane blir fordelte til vallistene fortløpande på grunnlag av dei framkomne kvotientane. Har to lister same kvotient, går representantplassen til den av listene som har størst stemmetal. Har dei same stemmetal, skal plassen fordelast gjennom loddtrekning.

Har ei liste fått fleire representantplassar enn ho har valbare kandidatar, skal dei overskytande representantplassane fordelast på dei andre listene etter reglane framfor.

19.2 Kandidatkåringa

Kåringa av kandidatar skjer på grunnlag av reglane i vallova § 11-10 andre ledd.

Veljarane kan gi ein eller fleire kandidatar på lista personstemmer ved å setje eit merke ved namnet på kandidaten, jf. vallova § 7-2 andre ledd. I vallova er det fastsett ei sperregrense som tilsvarer minst 8 % av stemmetalet til lista, som vilkår for at rettingane til veljarane skal få betydning for kandidatmålinga. Fylkesvalstyret må derfor kontrollere endringane som veljarane har gjort på stemmesetlane. Dei kandidatane som har fått personstemmer på minst 8 % av dei godkjende stemmesetlane, skal kårast først. Dersom fleire kandidatar kjem over sperregrensa, er talet på personstemmer avgjerande. Dei andre kandidatane blir kåra etter rekkjefølgja på lista.

Eksempel:

Lista har fått 5000 stemmer. Sperregrensa for at personstemmene skal få betydning, er dermed 400. Lista får 5 mandat i fylkestinget. Kandidatane på lista har dette talet på personstemmer:

- A: 67
- B: 133
- C: 402
- D: 295
- E: 497

F: 207

G: 417

Kandidatane skal kårast i denne rekkjefølgja: E, G, C, A, B, D, F.

E, G og C kjem over sperregrensa. Dermed er det talet på personstemmer som dei har oppnådd, avgjerande for rangeringa dei imellom. A, B, D og F har ikkje nådd sperregrensa og skal dermed rangerast etter den opphavlege plassen på lista.

Kandidatar som ikkje er valbare, skal ikkje reknast med.

Kvar liste skal, i den grad det er mogleg, få tildelt like mange vararepresentantar som lista har av valde representantar + 3.

Fylkesvalstyret skal underrette dei valde representantane og vararepresentantane om valet og opplyse om retten til å søkje om fritak frå val, jf. vallova § 11-11.

I denne samanhengen presiserer departementet følgjande:

Den som har ein fritaksgrunn, men som ikkje set fram krav om fritak når vedkommande blir underretta om at han eller ho er listekandidat, kan ikkje krevje seg fritaken etter å ha blitt vald. Vi viser til vallova § 3-4 (2). Fritak frå valet kan likevel vere aktuelt i desse tilfella:

1. Fritaksgrunnen har oppstått etter at fristen for å krevje fritak har gått ut. Det kan for eksempel vere tilfelle dersom vedkommande er blitt ramma av ein alvorleg sjukdom.
2. Vedkommande er ikkje blitt gjort kjend med fritaksgrunnane og retten til å krevje seg stroken frå listeforslaget, og det kjem av feil/forsømming frå valmyndigheitene si side.

20 VALOPPGJER VED KOMMUNESTYREVAL

20.1 Valstyret si fordeling av representantplassane

Ved valoppgjeret skal ein ta utgangspunkt i listestemmetala til vallistene. Kvar stemmesetel inneheld så mange listestemmer som det er representantar i kommunestyret. Har veljaren ikkje ført opp kandidatar frå andre vallister, går alle listestemmene til den vallista som stemmesetelen gjeld. Har veljaren ført opp ein eller fleire kandidatar frå andre lister (såkalla slengjarar), taper lista tilsvarande mange listestemmer, mens listene til slengjarane tener tilsvarande. Reglane om slengjarar og kva dei har å seie, finst i lova § 10-6 tredje ledd, jf. § 7-2 tredje ledd.

Skjematisk kan ein seie at ein finn listestemmetalet til kvar liste på denne måten:

- Talet på stemmesetlar gitt for lista x talet på kommunestyrerepresentantar
- + Talet på listestemmer mottekne frå andre lister, ved at kandidatane til lista er førte opp som «slengjarar» på setlane til andre lister

- Talet på listestemmer gitt til andre lister, ved at kandidatane til desse listene er førte opp som «slengjarar» på setlane til lista

Det er likevel berre slengjarstemmer til kandidatar som er valbare, som fører til overføring av listestemmer frå ei liste til ei anna, jf. § 7-2 tredje ledd femte punktum.

Vallova § 11-12 første ledd inneheld reglar om fordelinga av representantplassane.

Fordelinga skjer på grunnlag av St. Laguës modifiserte metode etter vallova § 11-4. Listestemmetalet til vallistene blir dividert med 1,4 – 3 – 5 – 7 – 9 og så vidare. Representantplassane blir fordelte til vallistene fortløpande på grunnlag av dei framkomne kvotientane. Har to lister same kvotient, går representantplassen til den av listene som har størst stemmetal. Har dei same stemmetal, skal plassen fordelast gjennom loddtrekning.

Har ei liste fått fleire representantplassar enn lista har valbare kandidatar, skal dei overskytande representantplassane fordelast på dei andre listene etter reglane framfor.

20.2 Kandidatkåringa

Kandidatkåringa skjer på grunnlag av § 11-12 andre ledd i lova. Kåringa skjer på grunnlag av to faktorar:

1. Stemmetillegg frå partiet

Kandidatar som er oppførte med utheva skrift på stemmesetlane, skal ha eit stemmetillegg tilsvarende 25 % av talet på stemmesetlar som kjem lista til del, jf. § 6-2 tredje ledd.

2. Personstemmer frå veljarane

Deretter tel ein dei personlege stemmene som veljarane har gitt til kandidatane. Slike personstemmer kan ein gi på to måtar – som personstemmer til kandidatar på lista etter § 7-2 andre ledd eller som personstemmer til kandidatar på andre lister (slengjarstemmer) etter § 7-2 tredje ledd.

Kandidatane som får flest personstemmer samanlagt under 1 og 2, er valde. Dersom fleire får like mange personstemmer, er rekkjefølgja på den offisielle vallista avgjerande.

Kandidatar som ikkje er valbare, skal ikkje reknast med.

Kvar liste skal, i den grad det er mogleg, få tildelt like mange vararepresentantar som lista har av valde representantar + 3.

Valstyret skal underrette dei valde representantane og vararepresentantane om valet og opplyse om retten til å søkje om fritak frå val, jf. vallova § 11-13.

I denne samanhengen presiserer departementet at kandidatar som ikkje har kravd seg fritatt frå å stå på liste, ikkje kan nekte å motta val, jf. vallova § 3-4 tredje ledd.:
Fritak frå valet kan likevel vere aktuelt i desse tilfella:

1. Fritaksgrunnen har oppstått etter at fristen for å krevje fritak har gått ut. Det kan for eksempel vere tilfelle dersom vedkommande er blitt ramma av ein alvorleg sjukdom.
2. Vedkommande er ikkje blitt gjort kjend med fritaksgrunnane og retten til å krevje seg stroken frå listeforslaget, og det kjem av feil/forsømming frå valmyndigheitene si side.

21 PROTOKOLLERING AV VAL

Etter vallova § 10-7 skal både stemmestyra, valstyret og fylkesvalstyret føre protokoll i samband med gjennomføringa av val. Med heimel i vallova § 10-7, jf. valforskrifta § 41, fastset departementet formular som stemmestyra, valstyra og fylkesvalstyra skal nytte ved protokollering. Kva som skal førast ved det enkelte valet, går fram av formularet. Dei ulike formulara skal hentast ut frå EVA, der dei er omtalte som møtebøker. Departementet har vedteke å delegere mynigheita til å fastsetje formularane til Valdirektoratet.⁵

Protokollane skal sikre at det er mogleg å etterprøve at valet er skjedd i samsvar med regelverket. Møteboka til valstyret er også grunnlag for kontrollen som fylkesvalstyret er ansvarleg for ved stortingsval og fylkestingsval. Det som er protokollert, er dessutan grunnlag for Stortingets godkjenning av stortingsval, jf. vallova § 13-3, og kommunestyret og fylkestinget si godkjenning av val til kommunestyre og fylkesting, jf. § 13-4.

22 KONTROLL OG GODKJENNING

22.1 Stortingsval

22.1.1 Fylkesvalstyret sin kontroll av valet

Vallova § 10-9 første ledd fastset at fylkesvalstyra skal kontrollere gjennomføringa av valet. Fylkesvalstyret skal kontrollere at valet er gjennomført i samsvar med den gjeldande valordninga, vallova og forskriftene/reglane som gitt i samsvar med vallova. Fylkesvalstyret sin kontroll av stortingsvalet er ein førebels kontroll og dannar grunnlaget for Stortingets endelege kontroll av valet. Føremålet med kontrollen er å avdekkje forhold som kan ha betydning for valoppgjeret i fylkesvalstyret, og feil som kan ha betydning når Stortinget skal vurdere om valet er gyldig. Kva feil som kan føre til at stortingsvalet blir ugyldig, går fram av vallova § 13-3.

Kontrollen skal gjennomførast på grunnlag av møtebøkene til valstyra og det andre valmateriellet som valstyra skal sende til fylkesvalstyret etter vallova § 10-8. Dersom fylkesvalstyret finn feil ved avgjerder som valstyret har teke om å godkjenne eller forkaste stemmegivingar eller stemmesetlar, eller dersom det finn feil i oppteljinga til valstyret, skal feila rettast.

⁵ <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2017-01-23-79>

Det er viktig å avdekkje feil som har skjedd ved valet, anten dei er av ein slik karakter at dei skal rettast i samband med valoppgjeret, eller ikkje. Det er særleg viktig å avdekkje feil som kan ha betydning når Stortinget vurderer om valet er gyldig.

Fylkesvalstyret skal protokollere kontrollen i møteboka. Ved protokolleringa er det viktig å få fram opplysningar som Stortinget kan ha behov for når det tek den endelege kontrollen av stortingsvalet for heile landet. Feil skal protokollerast utan omsyn til kva valorgan som har gjort dei, og uavhengig av om dei har ført til forkasting av stemmer eller ikkje. Det er spesielt viktig at Stortinget blir gjort kjent med forkasting av stemmer og grunnane for det. Stortinget må gjerast kjent med alt som kan ha betydning for vurderinga av om valet er gyldig.

22.1.2 Fylkesmannens kontroll av stortingsvalet i Oslo

Det følgjer av lova § 10-9 andre ledd at den kontrollen som elles blir gjort av fylkesvalstyret, skal utførast av Fylkesmannen i Oslo og Akershus når det gjeld valet i Oslo. Fylkesmannen skal likevel ikkje kontrollere den delen av valoppgjeret som Oslo valstyre utfører som fylkesvalstyre.

Av tidsomsyn skal Fylkesmannen gjere kontrollen i ettertid. Det inneber at Oslo valstyre ikkje kan utsetje den delen av valoppgjeret dei gjer som fylkesvalstyre, mens dei ventar på Fylkesmannens kontroll. Først når valstyret er heilt ferdig med valoppgjeret, skal møtebøkene og valmateriellet sendast til Fylkesmannen. Det kan vere føremålstenleg å gå gjennom valmateriellet i lokala til valstyret for å spare den fysiske overføringa av ei stor mengd valmaterieil. Når det gjeld gjennomføringa av kontrollen elles, sjå punkt 22.1.1 framfor.

Fylkesmannen skal – på same måte som fylkesvalstyra – skriftleg orientere Stortinget om kontrollen av valet. Det er ikkje eit krav at Fylkesmannen bruker eit eige møtebokformular. Fylkesmannen kan orientere Stortinget i form av brev eller på ein annan føremålstenleg måte.

22.1.3 Stortingets kontroll av valet

Føresegnene om Stortingets kontroll av valet står i vallova § 13-3.

Etter første ledd skal det nyvalde Stortinget gjere vedtak om valet er gyldig. Stortinget gjer vedtaket sitt på grunnlag av innstillingar frå fullmaktskomiteen (den førebuande og den endelege).

Stortinget skal syte for at feil blir retta så langt det er mogleg. Det kan for eksempel skje ved ny oppteljing av stemmesetlar, ny mandatfordeling eller ny kandidatføring. Dersom det er gjort feil som ein går ut frå har verka inn på utfallet av valet, og som ikkje kan rettast, skal Stortinget erklære valet som ugyldig – anten i ein kommune eller i eit heilt fylke. Når valet er kjent ugyldig, påbyr Stortinget omval. Det kan – i særlege tilfelle – påby omval i heile fylket sjølv om feilen ikkje gjeld alle kommunane i fylket.

22.2 Kommunestyreval

Føresegnene om kontroll av valet står i vallova § 13-4. Det er det nyvalde kommunestyret som skal gjere vedtak om å godkjenne – eller eventuelt underkjenne – valet.

Fylkesmannen fører ikkje lenger kontroll med møtebøkene til valstyra ved kommunestyrevalet. Kommunestyret godkjenner sjølv valet på bakgrunn av ei innstilling frå valstyret. Ein kopi av den ferdig utfylte møteboka for valstyret må følgje med som vedlegg til denne innstillinga.

Godkjenninga av valet skal skje i det konstituerande møtet til det nye kommunestyret, jf. kommunelova § 17. Valet skal godkjennast før kommunestyret vel formannskap og ordførar. Godkjenning – eventuelt underkjenning – av valet skal takast opp som sak nr. 1 i det konstituerande møtet. Den tenestegjerande ordføraren kallar inn til dette møtet og leier behandlinga av saka.

Dersom kommunestyret kjem til at valet er gjennomført i samsvar med regelverket, blir valet godkjent. Deretter vel ein formannskap, ordførar og så vidare.

Møtebøkene til valstyret er grunnlaget for innstillinga til valstyret og såleis avgjerda til kommunestyret. Feil som valstyret har blitt klar over, men som ikkje kan rettast, bør nemnast i innstillinga til kommunestyret. Valstyret bør i innstillinga gi si vurdering av kva denne feilen har å seie for gyldigheita av valet.

Valet skal kjennast ugyldig dersom det er gjort feil som har betydning for mandatfordelinga mellom listene, og som det ikkje er mogleg å rette på andre måtar enn ved å halde omval.

Dersom kommunestyret kjenner valet ugyldig, skal det sendast melding til departementet. Det er departementet som påbyr omval, jf. § 13-4 fjerde ledd.

Departementet skal ikkje ha kopi av vedtak om godkjenning av kommunestyrevalet.

22.3 Fylkestingsval

Føresegnene om kontroll av valet står i vallova § 13-4. Det er det nyvalde fylkestinget som skal gjere vedtak om å godkjenne – eventuelt underkjenne – valet.

Fylkestinget si godkjenning av valet skjer på bakgrunn av ei innstilling frå fylkesvalstyret. Ein kopi av den ferdig utfylte møteboka for fylkesvalstyret må følgje med som vedlegg til denne innstillinga.

Godkjenninga av valet skal skje i det konstituerande møtet til det nye fylkestinget, jf. kommunelova § 17. Valet skal godkjennast før fylkestinget vel fylkesutval og fylkesordførar. Godkjenning – eventuelt underkjenning – av valet skal takast opp som

sak nr. 1 i det konstituerande møtet. Den tenestegjerande fylkesordføraren kallar inn til dette møtet og leier behandlinga av saka.

Dersom fylkestinget kjem til at valet er gjennomført i samsvar med regelverket, blir valet godkjent. Deretter vel ein fylkesutval, fylkesordførar og så vidare.

Dersom det er mogleg, skal fylkesvalstyret rette feil som valstyra har gjort. Det følgjer av føresegna om fylkesvalstyret sin kontroll i § 10-9 første ledd. Det kan for eksempel vere feil ved godkjenning/forkasting av stemmesetlar eller feil ved oppteljinga.

Valet kan og skal kjennast ugyldig dersom det er gjort feil som har betydning for mandatfordelinga mellom listene, og som det ikkje er mogleg å rette på andre måtar enn ved å halde omval.

Dersom fylkestinget kjenner valet ugyldig, skal det sendast melding til departementet. Det er departementet som påbyr omval, jf. § 13-4 fjerde ledd.

Departementet skal ikkje ha kopi av vedtak om godkjenning av fylkestingsvalet.

Ved fylkestingsval kan det tenkjast at det er gjort feil i éin kommune eller i fleire. Det mest praktiske vil i så fall truleg vere å påby omval i den eller dei kommunane feilen gjeld. Likevel er det heimel for, i særlege tilfelle, å påby omval i heile fylket, sjølv om feilen berre gjeld enkelte kommunar.

22.4 Lovlegkontroll

Etter § 13-4 femte ledd er det høve til å krevje lovlegkontroll av vedtak i kommunestyret eller fylkestinget om å godkjenne valet. Fristen for å setje fram ei lovlegklage er sju dagar etter at vedtaket blei gjort. Elles gjeld kommunelova § 59 om lovlegklage tilsvarande.

I saker etter vallova skal lovlegklager behandlast av departementet, ikkje Fylkesmannen. Årsaka er at fylkesmennene ikkje har fått delegert myndigheit til å behandle alminnelege klager på valområdet. Departementet har komme til at det er føremålstenleg at all kompetanse til å behandle klager ligg samla ein stad.

22.5 Omval

I § 13-5 er det fastsett føresegner om korleis eit eventuelt omval skal gjennomførast. Manntalet skal oppdaterast og eventuelt rettast. Departementet kan gjere unntak frå føresegner i vallova dersom det er nødvendig av omsyn til ei føremålstenleg avvikling av omvalet. Det er her særleg tenkt på føresegner om praktiske forhold, slik som å gjere unntak frå fristar og liknande. Det vil ikkje vere høve til å gjere unntak frå føresegner som vernar rettstryggleiken til veljarane, jf. også føremålsføresegna til lova. Under alle omstende er det vanskeleg å sjå at det kan vere påkravd å gjere unntak frå denne typen reglar i samband med omval.

23 KLAGER OVER VALET

23.1 Kven har klagerett?

Alle som har stemmerett ved valet, har klagerett, jf. vallova § 13-1 og § 13-2. Dette gjeld både ved stortingsval og ved kommunestyreval/fylkestingsval. Ved kommunestyreval har ein klagerett i den kommunen ein er manntalsført. Ved stortingsval og fylkestingsval har ein klagerett i det fylket ein er manntalsført.

Kravet om manntalsføring gjeld ikkje for den som klagar, dersom klaga gjeld spørsmål om stemmerett eller om høvet til å stemme. Då kan også dei som ikkje er blitt manntalsførte, klage.

23.2 Kva kan det klagast over

Det er felles reglar for stortingsval og kommunestyreval/fylkestingsval på dette området, jf. vallova § 13-1 og § 13-2, første ledd i begge. Ein kan klage over «forhold i forbindelse med forberedelsen og gjennomføringen av valget». Det betyr at ein i prinsippet kan klage over alle typar forhold. Det er ingen avgrensingar ut over at forholdet må vere knytt til førebuingane og gjennomføringa av valet på ein eller annan måte. Det er ikkje krav om at det for eksempel dreier seg om eit enkeltvedtak.

23.3 Særreglar som gjeld krav om retting i manntalet og klage knytt til listeforslag

For enkelte typar forhold har vallova visse særreglar om klage. Det gjeld for det første krav om retting i manntalet i § 2-7. Den som meiner at vedkommande sjølv eller nokon annan uriktig er blitt innført eller utelaten frå manntalet i kommunen, kan krevje at valstyret rettar feilen. Sjå nærmare om høvet til å krevje retting i manntalet i kapitlet om stemmerett og manntal. For det andre er det ein særregel i § 6-8 om listeforslag. Klager over vedtak i valstyret/fylkesvalstyret om å godkjenne eller forkaste eit listeforslag må setjast fram innan sju dagar etter at dei godkjende listeoverskriftene er offentleggjorde. I tillegg til forslagsstillarar som er rørte ved av vedtaket, kan også eit registrert politisk parti sentralt klage over eit vedtak, dersom dei meiner at eineretten til partinamnet deira er krenkt. Sjå nærmare om dette i kapitlet om listeforslag og behandlinga av desse.

23.4 Klagefrist

Klagefristen er sju dagar etter valdagen, jf. § 13-1 og § 13-2, andre ledd i begge. Det er likevel høve til å setje fram klager over forhold som gjeld valførebuingane og gjennomføringa, også tidlegare. Det mest føremålstenlege vil naturleg nok vere at klaga blir sett fram så tidleg som mogleg, slik at eventuelle feil kan rettast med verknad for valet. Klaga må innan sju dagar etter valdagen vere kommen inn til eit av dei organa klaga skal setjast fram for, jf. punkt 23.7. Det er ikkje nok at klaga er postlagd innan fristen.

Fristen for å fremje ei klage over valoppgjeret er sju dagar etter at valoppgjeret er godkjent av fylkestinget eller kommunestyret.

23.5 Krav om skriftlegheit

Etter § 13-1 og § 13-2, tredje ledd i begge, er det eit krav at klaga skal vere skriftleg.

23.6 Kvar klaga skal setjast fram

Klager ved stortingsval skal setjast fram for valstyret i kommunen, fylkesvalstyret, Fylkesmannen, departementet eller Stortingets administrasjon.

Ved kommunestyreval skal klaga setjast fram for valstyret i kommunen. Ved fylkestingsval skal klaga setjast fram for fylkesvalstyret. Ei klage som gjeld forhold av betydning for begge vala, kan setjast fram anten for valstyret eller for fylkesvalstyret.

Uansett gjeld prinsippet om at forvaltningsorganet har rettleiingsplikt og skal sende saka til rett instans dersom ho er kommen feil stad.

23.7 Kven som er klageinstans

23.7.1 Stortingsval

Vallova § 13-1 fjerde ledd regulerer kven som behandlar klager ved stortingsval. Stortinget er klageinstans når det gjeld klager om stemmerett og retten til å stemme. Riksvalstyret skal gi ei fråsegn til Stortinget om klagesakene. Andre klager blir behandla av riksvalstyret. Riksvalstyret sender vedtaka sine i klagesaker til Stortinget.

23.7.2 Kommunestyreval og fylkestingsval

Departementet er klageinstans for klager over kommunestyreval og fylkestingsval, jf. § 13-2 fjerde ledd. Vedtaka departementet gjer i klagesaker, er endelege. Dei kan ikkje førast inn for domstolane til overprøving. Bakgrunnen er behovet for ei snarleg og endeleg avgjerd.

23.8 Klagebehandlinga og følgjene av behandlinga

For klagebehandlinga gjeld alminnelege forvaltningsrettslege prinsipp.

Valstyret/fylkesvalstyret skal prøve saka og vurdere om ei klage skal få medhald. Dersom ei klage ikkje får medhald, skal saka sendast over til riksvalstyret (ved stortingsval) eller departementet (ved lokalval) til behandling.

Valmyndigheitene kan gjere om avgjerdene/vedtaka sine på vanleg måte, innanfor grensene som forvaltningslova set. Vedtaksorganet kan oppheve eller endre enkeltvedtak dersom klaga blir vurdert som grunnmitt, jf. forvaltningslova § 33. Det same gjeld for klageinstansen, jf. forvaltningslova § 34. Det er på nærmare vilkår høve til å rette enkeltvedtak også utan at det er klaga, jf. forvaltningslova § 35. Elles er det fritt opp til valmyndigheitene å rette eventuelle feil, enten det er klaga eller ikkje.

Riksvalstyret avgjer om ei klage skal takast til følgje, i dei tilfella der det har avgjerdsmyndigheit i klagesaker. Elles gir riksvalstyret fråsegn til Stortinget. Departementet fungerer som sekretariat for riksvalstyret i klagesakene.

Stortinget avgjer om stortingsvalet er gyldig, jf. vallova § 13-3 første ledd. I samband med det kan Stortinget i klagesaker også vurdere og eventuelt gjere om avgjerder i riksvalstyret.

Vallova § 13-2 fjerde ledd regulerer høvet departementet har til å kjenne eit val ugyldig. Dersom det ved kommunestyreval er gjort feil som ein går ut frå har hatt betydning for mandatfordelinga mellom listene, og som ikkje kan rettast, skal valet i kommunen kjennast ugyldig. Dersom det ved fylkestingsval er gjort feil som ein reknar med har hatt betydning for mandatfordelinga mellom listene, og som ikkje kan rettast, skal departementet kjenne valet i ein kommune eller i heile fylket ugyldig.

23.9 Klager over forhold som ikkje kan rettast

Mange forhold knytte til førebuinga og gjennomføringa av valet vil det ikkje vere mogleg å rette på det tidspunktet når klaga blir sett fram. Valstyret/fylkesvalstyret kan då ikkje ta klaga til følgje. Det er fordi ein feil i så fall må rettast ved å kjenne valet ugyldig, noko valstyret/fylkesvalstyret ikkje har kompetanse til.

Valstyret/fylkesvalstyret skal førebu saka. Behandlinga av slike klagesaker hastar. Derfor må det straks etter at ei slik klage er motteken, det vil seie før valstyret/fylkesvalstyret har behandla klaga, sendast kopi av klaga til departementet. Samtidig bør kommunestyret eller fylkestinget orienterast ved lokalval.

Ved lokalval tek departementet stilling til om det er gjort feil som ein må rekne med har hatt betydning for mandatfordelinga. Dersom ein må rekne med at ein eventuell feil er av betydning for mandatfordelinga, kjenner departementet valet ugyldig og påbyr omval. Reknar ein med at ein feil ikkje har betydning for mandatfordelinga, sender departementet underretning om det til valstyret/fylkesvalstyret, som legg dette til grunn når det fremjar si innstilling for det nyvalde kommunestyret/fylkestinget.

Ved stortingsval er det Stortinget sjølv som gjer vedtak om valet er ugyldig, og påbyr eventuelt omval.

24 OPPBEVARING, AVHENDING OG TILINKJESGJERING AV VALMATERIELL

24.1 Innleiing

Vallova § 15-2 gjeld oppbevaring, avhending og tilinkjesgjerding av valmateriell. Etter denne føreseigna skal alt valmateriell når valet er over, behandlast i samsvar med føresegnene i arkivlova og forskrifta gitt i samsvar med denne lova. Det vil derfor vere arkivfaglege omsyn som bestemmer korleis valmateriellet skal behandlast når valet er avslutta. Det er viktig å skilje mellom valmateriell som har vore i bruk, og valmateriell som er ubrukt.

24.2 Ubrukt valmateriell

Valmateriell som ikkje har vore i bruk, kan ikkje vurderast som arkivmateriell. Slikt materiell fell inn under føresegnene om arkivavgrensing gitt i forskrift til arkivlova av 11. desember 1998 nr. 1193 (arkivforskrifta) § 3-19. Dette gjeld både ubrukte konvoluttar, ubrukte stemmesetlar og ubrukte manntalseksempelar.

24.3 Brukt valmateriell

For valmateriell som har vore i bruk, har Riksarkivaren (i brev av 9. september 2003 på førespurnad frå departementet) med heimel i arkivlova § 9 fastsett at følgjande materiell kan kasserast:

24.3.1 Konvoluttar

Både stemmesetelkonvoluttar og omslagskonvoluttar – anten dei er forkasta eller godkjende – kan kasserast på ein trygg måte når valresultatet er endeleg. Departementet går ut frå at det same må gjelde for omslag til stemmegivingar som blir lagde i særskilt omslag.

24.3.2 Stemmesetlar

Stemmesetlar som er forkasta, kan kasserast på ein trygg måte når valresultatet er endeleg. Stemmesetlar som er godkjende, skal derimot oppbevarast til valperioden er over, før dei kan kasserast på ein trygg måte. Det er ikkje nødvendig å oppbevare stemmesetlar på papir i 4 år, dersom dei opptalde stemmesetlane kan oppbevarast like trygt på eit elektronisk medium.

EVA Skanning gjer ikkje biletefilar av dei godkjende stemmesetlane tilgjengelege, og har ikkje funksjonar til å trekke dette ut frå databasen.

EVA Skanning lagar alle tellingar som er gjennomførte. Dette inkluderer også tellingar som er overførte til EVA Admin, men som ikkje blir godkende, tellingar som aldri blir overførte og tellingar som blir utførte og sletta etterpå. Det medfører at all skanning blir lagra i EVA Skanning. Dette vil ikkje gi eit rett bilete av dei godkjende stemmesetlane, då desse i mange tilfelle vil vere å finne frå fleire skanningar.

Departementet anbefaler derfor at stemmesetlane blir arkiverte på ein trygg måte på papir i 4-årsperioden, dersom ikkje dei opptelde stemmesetlane kan oppbevarast like trygt på eit anna elektronisk medium enn EVA, som ikkje er eit sak- og arkiveringssystem. Kva medium dette til ei kvar tid er, vil vere ei arkivfagleg vurdering etter arkivlova og arkivforskrifta sine bestemmingar.

24.3.3 Valkort

Valkorta kan tilinkjesgjerast på ein trygg måte når valresultatet er endeleg.

24.3.4 Avkryssa manntalslister

Avkryssingsmanntalet skal oppbevarast til to valperiodar er over, før det kan kasserast på ein trygg måte.

25 VALOBSERVASJON

25.1 Rammeverket – dei internasjonale forpliktingane våre

Noreg er som medlemsstat i mellom anna FN, Europarådet og Organisasjonen for sikkerheit og samarbeid i Europa (OSSE) gjennom ulike internasjonale dokument forplikta både til å invitere og til å ta imot nasjonale og internasjonale valobservatørar. Rammeverket er FNs konvensjon om sivile og politiske rettar, Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK), OSSEs København-dokument frå 1990 og OSSEs sikkerheitspakt for Europa frå 1999 («Charter for European Security»), for å nemne dei viktigaste dokumenta.

Konvensjonar, rekkommandasjonar og charter som Noreg har slutta seg til, er juridisk bindande. I tillegg finst standardar og retningslinjer som ikkje er direkte juridisk bindande. Dei er likevel skrivne med utgangspunkt i juridisk bindande dokument.

Ei av dei viktigaste internasjonale føresegnene når det gjeld valobservasjon, er artikkel 8 i det såkalla København-dokumentet frå 1990⁶. Dette dokumentet blei vedteke på ein konferanse mellom utanriksministrane i deltakarlanda i OSSE den 5. juni 1990 i København. Dokumentet slår fast prinsipp om vern og styrking av menneskerettar og grunnleggjande fridommar som viktige mål for demokratiske statar. Etter artikkel 8 er OSSE-statar forplikta til å ta imot valobservatørar frå andre medlemsland – private institusjonar og organisasjonar, internasjonale og nasjonale observatørar – i tillegg til å ta aktivt initiativ til valobservasjon. Desse forpliktingane om valobservasjon er seinare gjentekne i ulike internasjonale dokument.

25.2 Vallova § 15-10

For å klargjere ansvaret Noreg har når det gjeld valobservasjon, og for å leggje forholda til rette for besøk av valobservatørar, har vallova fått ei føresegn om valobservasjon i § 15-10. Etter denne føresegna kan departementet akkreditere nasjonale og internasjonale valobservatørar frå institusjonar og organisasjonar til å observere gjennomføringa av val til Stortinget eller til kommunestyre og fylkesting. Det er også vedteke ein tilsvarande heimel i § 85a i forskrift om val til Sametinget.

Føresegna om valobservasjon i vallova § 15-10 gjeld offentlege og private institusjonar og organisasjonar – både nasjonale og internasjonale. Føresegna gir ikkje ein rett for privatpersonar til å drive valobservasjon på sjølvstendig grunnlag. Det er likevel ingenting i vegen for at privatpersonar som for eksempel ønskjer innblikk i valgjennomføringa eller opplæring i valobservasjon, får høve til det av lokale

⁶ <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>.

valmyndigheiter. Det kan også bety høve til å vere til stades i eit vallokale i korte periodar. Eit slikt nærvær skal ikkje reknast som ein formell valobservasjon.

Privatpersonar kan også ønskje å vere til stades når stemmesetlane blir opptalde. Oppteljing av stemmesetlar skjer formelt i møte, jf. kommunelova kapittel 6, og møta er i utgangspunktet opne for alle. Det er valmyndighetene lokalt som, av omsyn til forsvarleg oppteljing, bestemmer korleis dette skal skje.

Departementet understrekar at det er viktig at vi har eit valsystem som er ope og gjennomsiktig for alle interesserte. Gjennomføring av val er ei viktig demokratisk handling som vi ønskjer at heile befolkninga skal ha den største tillit til. Dei lokale valmyndighetene bør derfor arbeide for å leggje forholda til rette for enkeltpersonar som ønskjer å observere vala.

25.3 Føremålet med valobservasjon

Val handlar om grunnleggjande sivile og politiske rettar, og valobservasjon bidreg dermed til å verne desse rettane. Ifølgje OSSE er eit godt gjennomført val ein politisk konkurranse som skjer i omgivnader prega av tillit, openheit og ansvarlegheit, og som gir veljarar eit val mellom ulike politiske alternativ. Ein god, demokratisk valprosess føreset respekt for ytringsfridom og frie medium, etterleving av lov, rett til å etablere politiske parti og konkurrere om å bli vald, ikkje-diskriminering og likestilling for alle borgarar, fridom frå truslar og ei rekkje andre grunnleggjande menneskerettar som alle deltakarlanda i OSSE har forplikta seg til å verne og fremje. Valobservasjon styrkjer ansvarlegheit og openheit, og forsterkar dermed både den nasjonale og den internasjonale tilliten til valprosessen.

Målet med valobservasjon er å vurdere om valet og valprosessen er i samsvar med nasjonal og internasjonal lovgiving og andre universelle prinsipp for demokratiske val.

Gjennom «Charter for European Security» har Noreg ikkje berre fornya forpliktinga til å invitere til valobservasjon, men også forplikta seg til å følgje opp / implementere OSSEs synspunkt og tilrådingar («We agree to follow up promptly the OSCE's election assessment and recommendations»).

Nasjonale eller internasjonale institusjonar og organisasjonar kan inviterast til eller sjølv ta initiativ til å kontrollere at valgjenomføringa i landet skjer i samsvar med nasjonalt og internasjonalt regelverk. Det skjer gjennom å observere heile eller delar av valgjenomføringa. Valobservatørar skal observere og rapportere til den institusjonen eller organisasjonen dei representerer. Dei har inga myndigheit til å instruere eller assistere eller til å blande seg inn i stemmegivinga, oppteljinga eller andre sider ved valavviklinga.

Valobservatørar frå OSSE må følgje ODIHRs «The Observer Code of Conduct», som set klare krav til og grenser for valobservatørane. Også FN, Europarådet og Venezia-kommisjonen har utforma eigne prinsipp for internasjonal valobservasjon og såkalla åtferdskodeksar. Kort oppsummert skal valobservatørane aktivt samarbeide med

valmyndighetene i vertslandet og ikkje vere til hinder for at valprosessen går som planlagt. Dei skal vere politisk og økonomisk uavhengige på alle måtar. Rolla deira er å følge med på kva som skjer i løpet av valprosessen, og rapportere til offentlegheita etterpå om valet har vore fritt og i samsvar med nasjonale og internasjonale forpliktingar.

Dei valansvarlege i vertslandet, på statleg og lokalt nivå, skal på si side syte for at observatørane får fri tilgang til alle stadium i valavviklinga. Dei skal også ha tilgang til å vurdere den delen av valet som skjer elektronisk, bruk av ny teknologi og så vidare. Valobservatørane skal kunne bevege seg fritt i landet og få møte dei organisasjonane og personane dei ønskjer.

25.4 Særleg om OSSE/ODIHR

OSSE er Organisasjonen for sikkerheit og samarbeid i Europa. ODIHR («Office for Democratic Institutions and Human Rights») er deira institusjon for demokratiske institusjonar og menneskerettar og har ansvar for valobservasjon. OSSE-regionen strekkjer seg frå Sentral-Asia i aust til USA i vest og omfattar totalt 57 land inkludert Noreg.

25.4.1 Om OSSE/ODIHRs ulike former for valobservasjon

Alle medlemsstatar er forplikta til å invitere OSSE/ODIHR til å gjennomføre valobservasjon. OSSE bruker ulike metodar når dei driv valobservasjon. I etterkant av ein invitasjon sender gjerne OSSE/ODIHR nokre representantar for å gjennomføre ein såkalla Needs Assessment Mission (NAM). Foremålet er å studere vallovgivinga i landet og sjå nærmare på korleis den administrative valprosessen er organisert og blir gjennomført. På bakgrunn av dette første besøket skriv OSSE/ODIHR ein NAM-rapport. Her vurderer OSSE/ODIHR om det skal gjennomførast full valobservasjon (kort eller langvarig) i landet, eller om det eventuelt berre skal gjennomførast ein meir avgrensa observasjon med vekt på enkelte tema og område. Ved eit NAM er teamet normalt til stades ein kortare periode før valdagen og på sjølv valdagen.

Dersom OSSE/ODIHR vedtek å gjennomføre full valobservasjon, blir det gjennomført ein såkalla Election Observation Mission (EOM). Den kan vere kort- eller langvarig. Dersom det blir vedteke å berre gjennomføre ein meir avgrensa observasjon, blir det gjennomført ein såkalla Election Assessment Mission (EAM). Slike Assessment Missions blir typisk utførte i land med lange demokratiske tradisjonar. I begge tilfella blir det sendt eit team av valekspertar til landet.

25.5 Internasjonale forpliktingar, standardar og retningslinjer for val generelt

Myndighetene i dei enkelte landa er ansvarlege for å implementere og gjennomføre internasjonale forpliktingar nasjonalt. Lovgivinga og gjennomføringa av val her i landet skal såleis mellom anna sikre:

- periodiske val
- frie val
- pålitelege og gjennomsiktlige val

- rettferdige val
- universell og lik stemmerett
- hemmeleg stemmegiving
- korrekt oppteljing og resultat

Vallovgivinga og valsystemet vårt er bygd opp rundt desse prinsippa. Det kjem klart til uttrykk i føremålsføresegna i vallova, der det heiter at «[f]ormålet med loven er å legge forholdene til rette slik at borgerne ved frie, direkte og hemmelige valg skal kunne velge sine representanter til Stortinget, fylkesting og kommunestyre».

Ei god oversikt med detaljert gjennomgang av alle forpliktingane våre finst i OSSE-dokumentet «Existing Commitments for Democratic Elections in OSCE Participating States»⁷ frå oktober 2003.

Eit viktig prinsipp i den europeiske valtradisjonen er kravet til hemmeleg stemmegiving. Hemmeleg stemmegiving utan utilbørleg press er ein menneskerett nedfelt i ei rekkje internasjonale konvensjonar og andre ikkje-juridisk bindande normer og forpliktingar. Rammeverket inkluderer mellom anna FN's menneskerettsdeklarasjon frå 1948, FN's konvensjon om sivile og politiske rettar, OSSE's København-dokument frå 1990 og Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK).

I FN's konvensjon om sivile og politiske rettar frå 1966 står det mellom anna:

Artikkel 25

Enhver borger skal, uten noen form for forskjellsbehandling som nevnt i artikkel 2 og uten urimelige begrensinger, ha rett og anledning til:

- (a) å ta del i varetakelsen av offentlige anliggender, direkte eller gjennom fritt valgte representanter;
- (b) å avgi stemme og bli valgt ved frie periodiske valg som skal bygge på alminnelig og lik stemmerett og hemmelig avstemning, som sikrer at velgernes vilje kommer fritt til uttrykk;
- (c) på alminnelige og like vilkår ha adgang til offentlige tjenester i sitt land.

I kommentaren til konvensjonen heiter det at statar skal ta forholdsreglar for å garantere hemmeleg stemmegiving, og at veljaren skal vere verna frå alle former for tvang eller press til å avsløre kva vedkommande har stemt.

Det er utarbeidd ei rekkje standardar når det gjeld val. I Europa har OSSE og Europarådet stått sentralt i dette arbeidet. Ein viktig standard er retningslinjene som blei fastsette av Venezia-kommisjonen (under Europarådet) i 2002 i «Code of Conduct on Electoral Matters». Denne standarden er ikkje direkte bindande for medlemsstatane, men byggjer på prinsipp vi er bundne av, og blir brukt hyppig som referanse når valsystema i medlemslanda blir vurderte. Ei norsk omsetjing finst på [regjeringen.no](http://www.osce.org/odihr/elections/13956).

⁷ <http://www.osce.org/odihr/elections/13956>

Departementet tilrår alle som er ansvarlege for valgjenningføringa i sin kommune, å setje seg inn i denne standarden for gjennomføring av val.

25.6 Akkreditering av valobservatørar

25.6.1 Søknad om akkreditering

Nasjonale og internasjonale organisasjonar som ønskjer å gjennomføre valobservasjon her i landet, må søkje departementet om å bli akkreditert for det, jf. vallova § 15-10. Departementet si rettleiing for valobservatørar fortel kva krav som er stilte til søknader om akkreditering.

Å akkreditere betyr å gi fullmakt. Eit akkrediteringsbevis frå departementet gir til kjenne at vedkommande person formelt har fått fullmakt til å observere heile valgjenningføringa. Eit akkrediteringsbevis gjeld for det enkelte valet det er søkt akkreditering for, og gjeld for enkeltpersonar.

Valobservatørar bestemmer sjølve kvar og kva dei ønskjer å observere. Ein søknad om akkreditering skal derfor ikkje innehalde opplysningar om det.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet skriv ut akkrediteringsbevis til alle valobservatørar som oppfyller krava. Enkelte av dei som søker om å vere valobservatørar, kan samtidig be om å få ha med seg ein tolk. Departementet skriv derfor ut akkrediteringsbevis også til desse.

Departementet vurderer om det er aktuelt å samle valobservatørane til informasjonsmøte for å informere om det norske valsystemet og svare på spørsmåla observatørane måtte ha. Det kan også vere aktuelt å føreslå institusjonar og personar det kan vere nyttig for dei å oppsøkje, og så vidare. Slik informasjon er særleg viktig dersom observasjonen skjer utanom dei profesjonelle internasjonale organisasjonane.

25.6.2 Akkrediteringskort

Akkrediteringskorta er utforma i samsvar med designprogrammet til departementet i fargane gull, kvitt og oransje og utstyrte med kvite snorer. Dette er kort som valobservatørane alltid skal ha på seg i møte med valmyndigheiter, andre aktuelle partar og i sjølve vallokalet. På akkrediteringskorta er det oppført namn (førenamn og etternamn), fødselsdato og kva organisasjon vedkommande representerer. Det er også oppført eit ID-nummer på korta slik at departementet har ei oversikt over talet på observatørar og identiteten deira. Dersom det oppstår tvil om ein person har gyldig akkrediteringsbevis, må departementet kontaktast på det telefonnummeret som står på kortet.

Når departementet har skriva ut akkrediteringskort til valobservatørar, blir alle kommunane i landet orienterte om det via regjeringen.no. Departementet fører eit register over alle akkrediterte valobservatørar. Det er ei oversikt over kven som er

akkrediterte ved det aktuelle valet, og kva organisasjonar dei representerer. Oversikta blir lagd ut på [regjeringen.no](https://www.regjeringen.no) og blir oppdatert fortløpande.

25.6.3 Rettleiing for valobservatørar

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har laga ei rettleiing for valobservasjon i Noreg. Rettleiinga finst på både norsk og engelsk. Ho gir informasjon om prosedyren for å søkje om akkreditering, korleis organisasjonar eller institusjonar som ønskjer å observere, skal gå fram, kva som kan observerast under valet, og reglar for korleis observasjonen skal gå føre seg («Code of Conduct for Observers»). Teksten inneheld også lenkjer til ulike dokument som vallov, valforskrift og valhandbok. Brosjyren er tilgjengeleg på [regjeringen.no](https://www.regjeringen.no) under temasida om valobservasjon.⁸

25.7 Forpliktingane til valobservatørane

Av førearbeida til vallova (Ot.prp. nr. 32 (2008–2009) punkt 4.4) går det fram at tilrådingar frå FN, OSSE/ODIHR, Europarådet og Venezia-kommisjonen skal leggjast til grunn ved valobservasjon i Noreg. Slike retningslinjer er gjerne kalla «Code of Conduct for Observers». Sjølv om standardar og tilrådingar er utvikla av ulike institusjonar, er dei prinsipp, og innhaldet dei byggjer på, er samanfallande. Vi føreset derfor at valobservatørar som kjem til Noreg, kjenner til dette regelverket. Eit viktig og samanfattande dokument her er «Declaration of Principles for International Election Observation and Code of Conduct for International Election Observers», FN 2005⁹. Ei lang rekkje institusjonar har slutta seg til dette dokumentet, og det er forpliktande for Noreg. Hovudelementa er gjengitt her. Dei er også omtalte i departementet si rettleiing for valobservatørar.

Hovudelementa i retningslinjene for valobservatørar går ut på at valobservatørane skal

- respektere suvereniteten til landet og internasjonale menneskerettar (respect sovereignty and international human rights)
- respektere lovgivinga og valmyndighetene i landet (respect the laws of the country and the authority of electoral bodies)
- respektere integriteten til det internasjonale valobservasjonsteamet (respect the integrity of international election observation mission)
- oppretthalde streng politisk upartiskheit til alle tider (maintain strict political impartiality at all times)
- ikkje hindre valprosessen (do not obstruct election processes)
- syte for rett identifikasjon (provide appropriate identification)
- oppretthalde nøyaktigheit ved observasjon og profesjonalitet i konklusjonane sine (maintain accuracy of observation and professionalism in drawing conclusions)

⁸ <https://www.regjeringen.no/no/tema/valg-og-demokrati/den-norske-valgordningen/valgobservasjon/id573442/>

⁹ <https://www.regjeringen.no/no/tema/valg-og-demokrati/den-norske-valgordningen/valgobservasjon/id573442/>

- avstå frå å gi kommentarar til publikum eller media før oppdraget er fullført (refrain from making comments to the public or the media before the mission speaks)
- samarbeide med andre valobservatørar (cooperate with other election observers)
- syte for rett personleg åtferd (maintain proper personal behaviour)
- ikkje bryte desse retningslinjene (violations of the code of conduct)
- forplikte seg til å følgje desse retningslinjene (dei som deltek i valobservasjonsoppdraget, må lese og forstå desse retningslinjene og signere på at dei forpliktar seg til å følgje dei) (pledge to follow the code of conduct – every person who participates in this election observation mission must read and understand this Code of Conduct and must sign a pledge to follow it)

Vi føreset at valobservatørane som blir akkrediterte av departementet, set seg inn i norsk vallovgeving og reglane som gjeld for gjennomføring av val. Valobservatørane er forplikta til å følgje reglane i vallova. Særleg viktig er det at observatørane har kunnskap om korleis dei skal oppføre seg i vallokalet.

Observatørar som har fått akkreditering, har tilgang til alle trinn i valprosessen, inkludert vallokale ved førehands- og valtingsstemmegiving og stader der ein tel opp stemmene. Akkrediterte valobservatørar har også tilgang til å observere når fylkeskommunane driv kontroll og tel opp stemmesetlar, og når riksstyret reknar ut utjamningsmandat ved val til Stortinget.

Når valobservatørane kjem til eit vallokale, bør dei visast til leiaren for stemmestyret. Spørsmål rundt avviklinga av valet bør gjerne i størst mogleg utstrekning rettast til leiaren av stemmestyret, men andre valfunksjonærar må også hjelpe til.

Av omsyn til veljarane er det viktig at valobservatørane er «synlege», og at det ikkje er mogleg å misforstå eller feiltolke nærværet deira. Veljarar som har spørsmål om valobservasjonen, må sjølvstendig få svar.

Dei internasjonale standardane for val – prinsippet om hemmeleg val og så vidare – ligg alltid til grunn for korleis valobservasjonen skal skje. Dei respektive valstyra har eit eige ansvar for at desse prinsippa blir etterlevde i praksis.

25.8 Forpliktingane til lokale myndigheiter

Alle norske kommunar må ved alle val vere førebudde på å ta imot nasjonale og internasjonale valobservatørar. I samsvar med vallova § 15-10 om valobservasjon er kommunane forplikta til å ta imot alle akkrediterte valobservatørar og leggje til rette for valobservasjon. Forpliktinga gjeld også fylkeskommunane.

Valobservatørar bestemmer sjølve kvar og kva dei ønskjer å observere. Søknaden om akkreditering inneheld derfor ikkje opplysningar om det. Opplysningar om stad og kva delar av valprosessen dei ønskjer å følgje, er derfor i utgangspunktet ukjent for departementet, med mindre dei sjølve har ønskt å opplyse om det.

Kommunen bør informere sine egne valarbeidarar om at valobservatørar kan komme på besøk. Det kan vere at observatørane ønskjer å møte kommunen på førehand for å få informasjon direkte frå lokale valmyndigheiter. Kommunen må då hjelpe til med å få i stand eit møte og elles prøve å bidra i den utstrekninga det er påkravd. Elles skal gjennomføringa i vallokala og sjølv oppteljinga alltid skje i tråd med regelverket. Slik sett skal det ikkje leggjast til rette på særskild måte sjølv om kommunen veit at dei får besøk av valobservatørar. Den primære oppgåva til dei lokale valmyndigheitene er å syte for at valavviklinga går riktig føre seg. At det kjem valobservatørar, skal derfor ikkje påverke gjennomføringa av valet.

Valobservatørane er forplikta til å følgje nasjonale og internasjonale reglar. Vallova bestemmer i § 9-4 at leiaren for stemmestyret har rett til å vise vekk personar som forstyrrar valavviklinga. Desse reglane omfattar også valobservatørar. Valstyret må for eksempel passe på at ingen – heller ikkje valobservatørar – får opphalde seg i eit vallokale på ein slik måte at veljarane kan oppleve nærværet deira som ei form for overvaking eller forsøk på påverknad.

26 LOKALE FOLKEAVSTEMMINGAR

Avvikling av lokale rådgivande folkeavstemmingar er innarbeidd praksis i det norske lokaldemokratiet, sjølv om slike folkeavstemmingar ikkje er lovregulerte. For å synleggjere denne moglegheita er det etablert ei prinsippføresegn for lokale folkeavstemmingar i kommunelova § 39b. Lovheimelen er generell, slik at han ikkje skal oppfattast som avgrensande for kommunane.

Vallova har ingen føresegner som regulerer gjennomføringa av lokale folkeavstemmingar. Valmyndigheitene i dei enkelte kommunane er sjølv ansvarlege for gjennomføringa. Det kan vere naturleg å ta utgangspunkt i føresegnene i vallova og gjere dei gjeldande så langt dei passar.

Kommunestyret må sjølv fastsetje regelverket for ei folkeavstemming etter kommunelova § 39b, inkludert reglane for kven som har stemmerett, og høvet til å klage. Det er naturleg å leggje til grunn prinsippa som vallovgevinga er baserte på, både nasjonalt og internasjonalt. Venezia-kommisjonen vedtok i mars 2007 prinsippa «Code of Good Practice on Referendums»¹⁰. Dei er baserte på internasjonale prinsipp for valgjennomføring, og gjeld ved val på både nasjonalt og lokalt nivå. Det inneber mellom anna at kommunen bør sikre at prinsippet for allmenn stemmerett og hemmeleg stemmegiving blir etterlevd også ved folkeavstemmingar, slik kravet er ved ordinære politiske val.

Lokale folkeavstemmingar kan haldast samtidig med ordinære val. Stemmegivinga i vallokalet må i så fall organiserast slik at det ikkje er fare for at veljarane tek feil av kva

¹⁰ <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282007%29008-e>.

val dei stemmer ved. Ein måte å sikre dette på er å bruke eigne stemmeavlukke og valurner til folkeavstemminga.

Det er etter kommunelova § 39b rapporteringsplikt for kommunane som gjennomfører lokale folkeavstemmingar. Statistisk sentralbyrå står for innsamling av data. Det skjer i samband med den årlege KOSTRA-rapporteringa (kommune–stat-rapporteringa), som har svarfrist i februar året etter avstemminga.

27 ULIKE FØRESEGNER

27.1 Generelt

Kapittel 15 i vallova inneheld ulike føresegner knytte til valgjennomføringa.

27.2 Forsøk

Vallova § 15-1 inneheld reglar om forsøk i samband med val.

Etter første ledd kan Kongen etter søknad gi samtykke til

- å gjennomføre val på andre måtar enn det som er fastsett i vallova
- å halde direkte val av andre folkevalde organ enn Storting, fylkesting og kommunestyre

Forsøk er altså berre aktuelt dersom ein ønskjer å gjennomføre valet på ein annan måte enn det lova/forskrifta føreskriv.

Bakgrunnen for føresegna er behovet for å kunne avvike val på andre måtar enn dei tradisjonelle. Det kan vere nødvendig å prøve ut forslag som inneber nytenking rundt vala, utan at det i første omgang blir innført obligatoriske ordningar gjennom lov. For å hauste nødvendige erfaringar som i sin tur kan danne grunnlag for eventuelle lovendringar, kan ein setje i verk forsøk. Forsøk kan gi svar på om vi bør gjere endringar i valordninga for å styrkje interessa for val og lokaldemokrati.

Slike forsøk kan tenkjast å gjelde framgangsmåten ved valavviklinga. Her kan vi for eksempel nemne elektronisk avkryssing i manntalet. Eit anna tema for forsøk kan vere lågare stemmerettsalder ved lokalval. Det kan også vere snakk om val av andre folkevalde organ enn dei som tradisjonelt blir valde ved direkte val, for eksempel ordføraren.

27.2.1 Avgrensingar

Lov 26. juni 1992 nr. 87 om forsøk i offentlig forvaltning (forsøkslova) inneheld generelle reglar om forsøk i offentlig forvaltning. Forsøkslova regulerer både kva forsøka kan gå ut på, og korleis dei skal gjennomførast. Forsøkslova set grenser for kva slags regelverk det kan søkjast fritak frå. Lova kan ikkje brukast til å få fritak frå grunnleggjande føresegner i kommunelova om organisering av verksemda i kommunar og fylkeskommunar, og heller ikkje frå saksbehandlingsreglane i forvaltningslova. Ei

viktig avgrensing ligg dessutan i at ein ikkje kan godkjenne forsøk som inneber å avgrense rettar eller utvide plikter som enkeltpersonar har etter den gjeldande lovgivinga.

Prinsippa i forsøkslova skal leggjast til grunn ved forsøk etter vallova. Det er såleis ikkje mogleg å gi løyve til forsøk som er i strid med dei grunnleggjande prinsippa i vallova.

Etter vallova § 15-1 andre ledd kan Kongen fastsetje nærmare vilkår for forsøket og gjennom det bestemme kva lovføresegner det kan gjerast avvik frå. Myndigheita til Kongen er delegert til Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Saker som inneber avvik frå grunnleggjande føresegner i vallova, som forsøk med nedsett stemmerettsalder ved lokalval, skal likevel avgjerast av Kongen i statsråd.

27.2.2 Søknader

Forsøka etter vallova § 15-1 kan byggje på søknader frå kommunane. Forsøka må godkjennast av Kongen (departementet). I samband med godkjenninga må det utarbeidast eigne forskrifter for gjennomføringa av forsøket. Det må i forskrifta stå kva føresegner som skal gjelde i staden for føresegner i gjeldande vallov og valforskrift, eller som gjer tilføyningar eller presiseringar til desse.

27.3 Berekning av fristar

Vallova § 15-5 fastset reglar om å berekne og halde fristar.

I første og andre ledd er det gitt reglar om dei tilfella der fristar er knytte til faste datoar og dei fell på ein laurdag eller ein heilagdag. Er den aktuelle laurdagen eller heilagdagen utgangspunktet for fristen, begynner fristen å gå frå den nærmast påfølgjande kvardagen. Er datoen for når fristen går ut, ein laurdag eller ein heilagdag, går fristen ut den nærmast påfølgjande kvardagen.

Vallova § 15-5 tredje ledd slår fast at dersom ein dato som er det tidlegaste eller seinaste tidspunktet for ei handling etter lova, fell på ein laurdag eller ein heilagdag, kan den aktuelle handlinga tidlegast utførast den nærmast påfølgjande kvardagen. Tilsvarende gjeld der det seinaste tidspunktet for ei handling fell på ein laurdag eller ein heilagdag. Her må den aktuelle handlinga seinast vere utført på den sist påfølgjande kvardagen.

Dette inneber at dersom 31. mars fell på ein laurdag eller ein søndag, går innleveringsfristen for listeforslag ut måndag 1. april. Fell 31. mars på skjærtorsdag, langfredag, påskeaftan, 1. eller 2. påskedag, kan listeforslag leverast inn 3. påskedag.

27.3.1 Å gå over fristen

Ifølgje § 15-5 fjerde ledd kan ei melding, ei erklæring eller ei klage som blir gitt etter at ein frist har gått ut, berre behandlast dersom årsaka til at ein leverer etter fristen, er forhold som den som pliktar å halde fristen, ikkje hadde herredømme over eller kunne føresja.

For eksempel kan ein godta at nokon har gått over fristen, der lova krev at ei klage skal vere kommen inn til valstyret eller fylkesvalstyret innan eit bestemt tidspunkt, i dei tilfella der grunnen er forseinka postgang, jf. eksempelvis §§ 13-1 andre ledd og 13-2 andre ledd. Også feilinformasjon frå offentlege myndigheiter som har som ei av sine oppgåver å gi opplysningar om reglane i vallova, må akseptast som ein relevant unnskyldningsgrunn. Eiga villfaring når det gjeld reglane i vallova, kan ein derimot normalt ikkje godta som unnskyldningsgrunn.

27.4 Utgiftene ved stortingsval

Det følgjer av vallova § 15-9 at statskassen dekkjer utgifter til den lovpålagde verksemda til kommunane og fylkeskommunane ved stortingsval.

Kommunane får dekt utgiftene gjennom inntektssystemet. Innlemminga i inntektssystemet inneber at dei enkelte kommunane ikkje får refundert utgiftene sine etter faste satsar, men at beløpet blir fordelt mellom kommunane og fylkeskommunane etter kostnadsnøkkelen i inntektssystemet for kommunane og fylkeskommunane.

28 ANNA LOVGIVING SOM GJELD FOR VAL

28.1 Forvaltningslova og offentleglova

28.1.1 Innleiing

Forvaltningslova har føresegnar om saksbehandlinga i offentlig verksemd. Lova gjeld for verksemd som forvaltningsorgan driv, «når ikke annet er bestemt i eller i medhold av lov» (lova § 1).

Offentleglova har føresegnar om offentlegheit av saksdokumenta i forvaltninga. Etter § 2 gjeld lova for staten, kommunane og fylkeskommunane.

Utgangspunktet er at føresegnene i forvaltningslova og offentleglova gjeld for dei organa som har fått myndigheit etter vallova. Når ei konkret tolking av vallova leier til løysingar som vik frå dei alminnelege føresegnene i forvaltningslova eller offentleglova, går løysinga i vallova føre.

28.1.2 Offentlegheit

Vallova har få reglar som direkte gjeld offentlegheit. Dei aktuelle føresegnene gjeld:

- utlegging av manntalet til offentlig gjennomsyn (§ 2-6)
- utlegging av listeforslaga til ettersyn etter kvart som dei kjem inn (§ 6-6 første ledd)
- offentleggjering av godkjende vallister (§ 6-7)
- teieplikt om stemmegivinga til enkeltpersonar (§ 15-4 andre ledd, § 8-4 åttande ledd og § 9-5 femte ledd)
- forbod mot å gi opplysningar om stemmesetelforbruk (§ 8-5 andre ledd og § 9-4 andre ledd)
- tilgang til manntalet og valmateriellet elles (§ 15-3)

- forbod mot å offentleggjere valresultat og prognosar som er laga på grunnlag av undersøkingar som er utførte den søndagen eller måndagen valet går føre seg, før tidlegast måndag klokka 21.00 (§ 9-9)

Valforskrifta § 13 slår fast at opplysningar om kven som har skrive under på eit listeforslag etter vallova § 6-3 andre ledd, er underlagde teieplikt. Dette er opplysningar om «noens personlige forhold», jf. forvaltningslova § 13 første ledd nr. 1. Oversikter over namna til underskrivarane kan derfor ikkje leverast ut til pressa eller andre. Derimot skal opplysningar om kven som er tillitsvalde for listeforslaga, reknast som offentlege opplysningar.

Vallova har ingen føresegner som regulerer saksbehandlinga i valstyre og fylkesvalstyre. Desse organa er folkevalde organ etter kommunelova, og er følgjeleg regulerte av føresegnene om saksbehandling i denne lova (kommunelova kapittel 6), inkludert § 31 om opne eller lukka dører.

28.1.3 Innsyn i søknad om fritak frå å stå på valliste

Forslagsstillarane er part i saka, og dei har derfor innsynsrett i søknader frå kandidatar om fritak, jf. forvaltningslova § 18. Elles kan ein få partsstatus og dermed innsynsrett ved klage. Etter vallova § 13-2 kan alle som har stemmerett i vedkommande fylke/kommune, klage på vedtak ved fylkestingsval/kommunestyreval.

28.1.4 Offentlegheit i samband med oppteljing av stemmer

Utgangspunktet er at oppteljinga skjer i eit møte som i utgangspunktet er ope. Likevel har ikkje publikum uavgrensa tilgang til å vere til stades under oppteljinga. Personar kan visast vekk dersom dei opptrer på ein måte som verkar forstyrrande på ei forsvarleg gjennomføring av oppteljinga. Dersom møta i valstyret/fylkesvalstyret skal lukkast, må det heimlast i kommunelova § 31.

28.1.5 Innsyn i stemmesetlane

Stemmesetlar som er nytta ved stemmegivinga, er ikkje offentlege etter vallova, jf. § 15-3 andre ledd.

28.1.6 Inhabilitet

Utgangspunktet er at føresegnene i forvaltningslova kapittel II gjeld for dei organa som har fått myndigheit etter vallova. Når ei konkret tolking av vallova leier til løysingar som vik frå dei alminnelege føresegnene i forvaltningslova, går løysinga i vallova føre.

Valstyret og fylkesvalstyret består av folkevalde medlemmer. Det vil vere ein normalsituasjon at medlemmene er politisk aktive, eller til og med listekandidatar. Det fører ikkje i seg sjølv til at medlemmen er inhabil til å delta i generelle avgjerder, som godkjenning av sjølve vallistene, prøving og oppteljing av stemmer eller godkjenning av valoppgjeret. Medlemmen er likevel inhabil til å delta i enkeltavgjerder som gjeld om ein sjølv eller nokon nærstående kan veljast, eller søknader om fritak.

I enkeltsaker elles kan det liggje føre forhold som kan vere eigna til å svekkje tilliten til at ein medlem er upartisk. Som eit eksempel kan vi nemne sterke motsetnads- eller avhengigheitsforhold. Om dette er «særegne forhold» som etter forvaltningslova § 6 andre ledd kan føre til inhabilitet, må vurderast i kvart enkelt tilfelle.

I eit tilfelle der eit parti har levert liste etter at fristen i vallova har gått ut, har departementet gått ut frå at ein medlem av valstyret som var vald frå dette partiet, ikkje var inhabil til å delta i møte der listene blei vurderte for godkjenning.

Spørsmåla om inhabilitet må vurderast etter dei same reglane for medlemmer i stemmestyret som for medlemmer i valstyret.

28.2 Straffelova

Vallova har ikkje eigne straffeføresegner. Eventuelle brot på føresegnene i lova blir fanga opp av straffelova kapittel 19 (om vern av offentlig myndigheit og tilliten til henne).

28.2.1 Kjøp og sal av stemmer og utilbørleg stemmepåverknad

Straffelova §§ 151 og 152 handlar om det som tradisjonelt blir kalla kjøp og sal av stemmer.

§ 151 rammar det å forsettleg bruke truslar eller yte fordelar til nokon for å få dei til å stemme i ei bestemd retning eller å la vere å stemme. Den straffbare handlinga er fullbyrda allereie når trusselen eller fordelten er gitt eller lova. Det er ikkje noko krav at mottakaren reint faktisk endrar stemmegivinga si eller avstår frå å stemme.

§ 151 tredje ledd handlar om den som på rettsstridig måte syter for eller medverkar til at ein som har stemmerett, reint faktisk ikkje får stemt eller stemmer annleis enn tilsikta. Eit eksempel kan vere å opplyse om at vallokalet er ope til kl. 21.00, mens det faktisk stengjer kl. 18.00. Eit anna eksempel kan vere at gjerningspersonen syter for at eit køyretøy som ein veljar er avhengig av for å komme til vallokalet, ikkje startar eller ikkje er tilgjengeleg.

§ 152 rettar seg mot det å forsettleg stemme eller gi tilsegn om å stemme på ein viss måte eller å avstå frå å stemme som følgje av at vedkommande har fått eller inngått avtale om ein fordel. Føresetnaden er at gjerningspersonen handlar annleis enn han eller ho elles ville ha gjort. Også for «stemmesal» er handlinga fullbyrda i og med at avtalen blir inngått. Det er ikkje nødvendig at den aktuelle gjerningspersonen held avtalen.

28.2.2 Urettkommen valdeltaking

Straffelova § 153 rammar det å forsettleg skaffe seg høve til å stemme, trass i at gjerningspersonen ikkje har den retten, og personar som stemmer i andre sitt namn eller gir stemme meir enn ein gong, såkalla urettkommen valdeltaking.

Normalt skjer det ved at ein gir uriktige opplysningar om for eksempel alder eller bustad. Straffebodet gjeld også det å skaffe seg rett til å stemme i ein annan krets. Det gjeld også om nokon ved ein feil er manntalsført med rett til å stemme, og stemmer vitande om feilen.

Også det å snike seg til eit høve til å stemme er straffbart. Det kan for eksempel skje ved at ein får høve til å stemme utan å bli kontrollert mot manntalet. Forholdet er i slike tilfelle straffbart sjølv om gjerningspersonen materielt sett hadde rett til å stemme. Det er også straffbart dersom ein person som ved ein feil ikkje er blitt kryssa av i manntalet, nyttar seg av høvet til å stemme ein gong til. Det er tilstrekkeleg at gjerningspersonen reint faktisk har fått høve til å stemme. Normalt vil det seie at vedkommande har passert manntalskontrollen.

28.2.3 Etterfølgjande påverknad av valresultatet

Straffelova § 154 gjer det straffbart å påverke utfallet av valresultatet etter at stemmene er gitt.

Påverknad er å forsettleg opplyse om eit stemmetal som ikkje stemmer med underlagsmaterialet, anten fordi ein bevisst oppgir tal som ikkje samsvarer med oppteljingsresultatet, eller fordi det bevisst er talt feil. Føresegna omfattar også det å tilinkjesgjere stemmesetlar eller å la vere å rekne med nokon av stemmene som er gitt. Det er ikkje eit krav at valresultatet er blitt offentleggjort, og det er heller ikkje eit krav at påverknaden har verka inn på det endelege utfallet av valet, for eksempel i form av ei annleis mandatfordeling.

28.3 Alkohollova

Etter endringa av alkohollova (endra ved lov 12. desember 2014 nr. 69 som tredde i kraft 1. januar 2015) § 3-4 tredje ledd er det ikkje lenger forbode å selje brennevin, vin og sterkøl på valdagen. Det same gjeld for sal og utlevering av øl, jf. alkohollova § 3-7 tredje ledd. Kommunestyret kan innanfor rammene i alkohollova sjølv vurdere kva salstidar dei vil tillate på valdagen.

Spørsmål som gjeld reglane i alkohollova, må rettast til Helse- og omsorgsdepartementet.

28.4 Flagging på valdagane

Valdagen er offisiell flaggdag. Etter forskrift om offisielle flaggdagar er valdagen ved stortingsval offisiell flaggdag.¹¹ Sjølv om det ikkje går fram direkte av forskrifta, tilrår Utanriksdepartementet å flagge også på valdagen ved lokalval.

Eventuelle spørsmål som gjeld føresegnene om flagging på valdagen, må rettast til Utanriksdepartementet.

¹¹ Forskrift om bruk av flagg § 4.

29 KYRKJEVAL

Det skal haldast kyrkjeval over heile landet, samtidig med kommunestyre- og fylkestingsvalet. *Kyrkjevalet* er ei fellesnemning for to val: val til sokneråd (lokalt) og val til bispedømmeråd (regionalt).

29.1 Regelverket for kyrkjevalet. Ansvar for gjennomføring av kyrkjevalet

Kyrkjevalet er regulert av reglar som er fastsette av Kyrkjemøtet med heimel i kyrkelova. Kyrkjerådet har utarbeidd ei eiga valhandbok for valmedarbeidarane som har ansvar for kyrkjevalet. Kyrkjerådet har også det generelle ansvaret for informasjon frå sentralt hald til veljarane.

Sokneråda har ansvaret for gjennomføringa av kyrkjevalet på lokalt nivå. Dei skal fungere som valstyre, og har som valstyre ansvaret for at valet blir gjennomført i samsvar med regelverket. Soknerådet skal fastsetje staden for stemmegivinga, oppnemne valfunksjonærar, skaffe utstyr og materiell, syte for gjennomføringa av valet og syte for oppteljing av stemmesetlar.

29.2 Tid og stad for stemmegiving ved kyrkjevalet

Kyrkjeval skal haldast samtidig med kommunestyre- og fylkestingsvalet over heile landet. Soknerådet fastset kvar stemmegivinga skal skje ut frå lokale forhold og moglegheiter. Kyrkjevalet skal etter regelverket skje i «umiddelbar nærhet» av vallokala til kommunen, dersom det lèt seg gjennomføre. Der kyrkja ligg like ved vallokalet, vil det vere naturleg å bruke kyrkja eller eit anna kyrkjeleg lokale, men det er det opp til det enkelte soknerådet å ta stilling til. Elles kan det vere naturleg at kommunen stiller lokale til disposisjon til å halde kyrkjeval.

Dersom det er uforholdsmessig vanskeleg å halde kyrkjeval i alle vallokala der det blir halde kommunestyre- og fylkestingsval, kan bispedømmerådet innvilge dispensasjon frå krava om tid og stad for stemmegivinga ved kyrkjevalet. Det kan derfor skje at det ikkje er høve til å stemme til kyrkjevalet like ved alle vallokala der ein stemmer til kommunestyre- og fylkestingsvalet.

Eit viktig vilkår for å kunne leggje lokalet like ved vallokale som blir nytta ved kommunestyre- og fylkestingsvalet, er at det blir inngått eit samarbeid mellom sokneråda og valstyret i kommunen. Mange stader skjer kommunestyre- og fylkestingsvalet i kommunale bygningar eller lokale, for eksempel rådhus eller skolar. Der det er naturleg og ikkje til hinder for det, kan kyrkjevalet leggjast til den same staden som kommunestyre- og fylkestingsvalet, det vil seie den same bygninga eller bygningskomplekset. Kyrkjevalet må likevel vere *tydeleg åtskilt* frå kommunestyre- og fylkestingsvalet. Ei tenkjeleg løysing i slike tilfelle kan vere at ein har felles inngang til vallokala, men at stemmegivinga skjer i åtskilte rom.

Departementet tilrår som hovudregel ikkje å leggje stemmegivinga til kyrkjevalet til det same rommet, med mindre rommet er spesielt eigna, for eksempel i ein stor gymsal. Dersom ein kjem til at det er mogleg å stemme i same rom, må rommet innreiast slik at ein unngår samanblanding. Rommet må vere så stort at ein kan stemme til kvart val utan at det oppstår praktiske vanskar. Det må vere separate avlukke og stemmestyrebord, og stemmesetlane for kvart val må leggjast ut på ein slik måte at det ikkje oppstår fare for samanblanding. Rommet må vere utstyrt med klar og tydeleg informasjon til veljarane. Det må vere forskjellige personar som utfører oppgåver i samband med høvesvis kommunestyre-/fylkestingsvalet og kyrkjevalet. Både soknerådet og valstyret/stemmestyret må sjå til at det ikkje oppstår uklarheiter eller samanblanding av kyrkjevalet og lokalvala.

29.3 Samarbeid mellom valmyndigheitene til kommunane og sokneråda

Det er ein føresetnad at gjennomføringa av kyrkjevalet ikkje rører ved organ og administrativt personell som deltek i førebuinga og gjennomføringa av kommunestyre- og fylkestingsvalet, på ein slik måte at avviklinga av desse vala blir vanskeleggjord.

Sjølv om kommunane formelt sett ikkje er forplikta til å hjelpe til ved gjennomføringa av kyrkjevalet, tilrår departementet å samarbeide med sokneråda. Kommunane bør prøve å yte praktisk hjelp, men på ein slik måte at det ikkje går ut over gjennomføringa av kommunestyre- og fylkestingsvalet. Det er viktig å finne fram til gode, konkrete løysingar som sikrar ei best mogleg gjennomføring av vala, tilpassa lokale forhold. Det er samtidig viktig at stemmestyret og andre valfunksjonærar til kommunestyre- og fylkestingsvalet ikkje samtidig har oppgåver ved kyrkjevalet. Dersom kommunen ønskjer å medverke med personell til å ta imot stemmer ved kyrkjevalet, bør ein peike ut andre personar enn dei som har tilsvarende oppgåver ved kommunestyre- og fylkestingsvalet. Kommunane kan stille stemmeavlukke og valurner til disposisjon for sokneråda, så lenge det ikkje fører til ulemper for avviklinga av kommunestyre- og fylkestingsvalet.

Når det gjeld den praktiske avviklinga av vala, bør ein leggje opp til ordningar som har *omsynet til veljarane* i fokus, slik at forholda blir lagde best mogleg til rette for veljarane. Det tilseier at ein bør arbeide for å medverke til at vallokala for kyrkjevalet kan leggjast i tilknytning til vallokala for kommunestyre- og fylkestingsvalet. På den måten kan veljarane stemme til både kommunestyre- og fylkestingsvalet og kyrkjevalet utan altfor store praktiske vanskar. Det er likevel ein føresetnad at vala blir haldne klart åtskilte frå kvarandre og ikkje blir blanda saman.

Det er viktig å etablere gode rutinar lokalt for å få til ei god gjennomføring av vala. Det betyr mellom anna å gi god opplæring og informasjon til stemmestyra og til dei som tek imot stemmer til kyrkjevalet.